

DIARIO OFFICIAL

TYPOGRAPHIA

ENCADERNAÇÃO E PAUTAÇÃO

SÃO PAULO

NOVA
SCRIPTORUM LATINORUM
BIBLIOTHECA

NOVA
SCRIPTORUM LATINORUM
BIBLIOTHECA

AD OPTIMAS EDITIONES RECENSITA

ACCURANTIBUS PARIENSIS ACADEMIE PROFESSORIBUS

ET COLLIGENTE J. P. CHARPENTIER

RHETORICES PROFESSORE

EDIDIT

C. L. F. PANCKOUCKE

PARISIIS

EXCUDIT C. L. F. PANCKOUCKE

EQUES LEGIONI HONORIS ADSCRIPTUS

M DCCC XXXV.

C. PLINII SECUNDI
HISTORIA NATURALIS

C. PLINII SECUNDI
HISTORIÆ NATURALIS

LIBRI XXXVII

QUIBUS ACCESSERE
NOVUS INDEX ANIMALIUM, MINERALIUM, VEGETABILIVM SYNONYMICUS,
NOMINVMQVE ET RERVM QVO AD CETERA ENODATIO,
HABITA ALPHABETICI ORDINIS RATIONE,
E NOTIS GALLICÆ EDITIONIS,
AJASSON DE GRANDSAGNE

QUARVM AUCTORES EXSTITERE
AD ZOOSOPHIAM, UT PLURIMUM,

G. CUVIER

PASSIM VERO, ET IN IIS QUE ZOOSOPHIÆ NON ERANT,
DOÉ, E. DOLO, FÉE, L. FOUCHÉ, ÉL. JOHANNEAU, L. MARCUS,
C. L. F. PANCKOUCKE, VAL. PARISOT, ETC.

VOLUMEN QUARTUM.

PARISIIS
EXCUDIT C. L. F. PANCKOUCKE

EQUUS LEGIONI HONORIS ADSRIPTUS

M DCCC XXXV.

C. PLINII SECUNDI HISTORIARUM MUNDI

LIBER X.

VOLUCRUM NATURÆ.

De struthiocamelo.

I. 1. SEQUITUR natura avium, quarum grandissimi et pæne bestiarum generis, struthiocameli Africi vel Æthiopici, altitudinem equitis insidentis equo excedunt, celeritatem vincunt: ad hoc demum datis pennis, ut currentem adjuvent: cetero non sunt volucres, nec a terra tolluntur. Ungulæ iis cervinis similes, quibus dimicant, bisulcæ, et comprehendendis lapidibus utiles, quos in fuga contra sequentes ingerunt pedibus. Concoquendi sine delectu devorata mira natura: sed non minus stoliditas, in tanta reliqui corporis altitudine, quum colla frutice occultaverunt, latere sese existimantium. Præmia ex iis ova, propter amplitudinem, pro quibusdam habita vasis, conosque bellicos, et galeas adornantes pennæ.

De phœnice.

II. 2. Æthiopes atque Indi, discolores maxime et

IV.

I

inenarrabiles ferunt aves , et ante omnes nobilem Arabia phœnicem , haud scio an fabulose , unum in toto orbe , nec visum magnopere. Aquilæ narratur magnitudine , auri fulgore circa colla , cetero purpureus , cæruleam roseis caudam pennis distinguentibus , cristis fauces , caputque plumeo apice honestante. Primus atque diligentissimus togatorum de eo prodidit Manilius , senator ille maximis nobilis doctrinis doctore nullo : neminem existisse qui viderit vescentem : sacrum in Arabia soli esse , vivere annis quingentis sexaginta , senescentem casiaë thurisque surculis construere nidum , replere odoribus , et superemori. Ex ossibus deinde et medullis ejus nasci primo ceu vermiculum : inde fieri pullum : principioque justa funera priori reddere , et totum deferre nidum prope Panchaiam in solis urbem , et in arabi deponere. Cum hujus alitis vita magni conversionem anni fieri prodidit idem Manilius , iterumque significationes tempestatum et siderum easdem reverti. Hoc autem circa meridiem incipere , quo die signum arietis sol intraverit. Et fuisse ejus conversionis annum prodeunte se , P. Licinio , Cn. Cornelio coss. ducentesimum quintum decimum. Cornelius Valerianus phœnicem devolvavisse in Ægyptum tradidit , Q. Plautio , Sex. Papi- nio coss. Allatus est et in Urbem , Claudii principis censura , anno Urbis DCCC , et in comitio propositus , quod actis testatum est , sed quem falsum esse nemo dubitaret.

Aquilarum genera.

III. 3. Ex his quas novimus , aquilæ maximus honos ,

maxima et vis. Sex earum genera: Melanaetos a Græcis dicta, eademque Valeria, minima magnitudine, viribus præcipua, colore nigricans: sola aquilarum fetus suos alit: ceteræ, ut dicemus, fugant: sola sine clangore, sine murmuratione. Conversatur autem in montibus. Secundi generis pygargus, in oppidis mansitat et in campis, albicante cauda. Tertii morphnos, quam Homerus et percnon vocat, aliqui et clangam, et anatariam, secunda magnitudine et vi: huicque vita circa lacus. Phemonoe Apollinis dicta filia, dentes ei esse prodidit, mutæ alias, carentique lingua: eamdem aquilarum nigerrimam, prominentiore cauda. Consentit et Bœus. Ingenium est ei, testudines raptas frangere e sublimi jaciendo: quæ sors interemit poetam Æschylum, prædictam fatis (ut ferunt) ejus diei ruinam segura cæli fide caventem. Quarti generis est percnopterus: eadem oripelargus, vulturina specie, alis minimis, reliqua magnitudine antecellens, sed imbellis et degener, ut quam verberet corvus. Eadem jejunæ semper aviditatis, et querulæ murmurationis. Sola aquilarum exanima fert corpora: ceteræ, quum occidere, considunt. Hæc facit, ut quintum genus γυήσιον vocetur, velut verum, solumque incorruptæ originis, media magnitudine, colore subbrutilo, rarum conspectu. Superest haliaetos, clarissima oculorum acie, librans ex alto sese: visoque in mari pisce, præceps in eum ruens, et discussis pectore aquis rapiens. Illa, quam tertiam fecimus, circa stagna aquaticas aves adpetit mergentes se subinde, donec sopitas lassatasque rapiat. Spectanda dimicatio, ave ad perfugia litorum tendente, maxime si condensa arundo

sit : aquila inde ictu abigente alæ, et quum adpetit, in lacus cadente : umbramque suam nanti sub aqua a litore ostendente : rursus ave in diverso , et ubi minime se credat expectari , emergente. Hæc causa gregatim avibus natandi, quia plures simul non infestantur, respersu pennarum hostem obcæcantes. Sæpe et aquilæ ipsæ non tolerantès pondus adprehensum , una merguntur. Haliaëtus tantum implumes etiamnum pullos suos percutiens, subinde cogit adversos intueri solis radios, et si conniventem humectantemque animadvertit, præcipitat e nido, velut adulterinum atque degencrem : illum cujus acies firma contra stetit, educat. Haliaëti suum genus non habent, sed ex diverso aquilarum coitu nascuntur. Id quidem, quod ex iis natum est, in ossifragis genus habet, e quibus vultures progengerantur minores : et ex iis magni, qui omnino non generant. Quidam adjiciunt genus aquilæ, quam barbatam vocant : Tusci vero ossifragam.

Natura earum.

IV. Tribus primis, et quinto aquilarum generi inædificatur nido lapis aetites, quem aliqui dixere gangitem : ad multa remedia utilis, nihil igne deperdens. Est autem lapis iste prægnans, intus, quum quatiàs, alio velut in utero sonante. Sed vis illa medica non nisi nido direptis. Nidificant in petris et arboribus : pariunt et ova terna : excludunt pullos binos : visi sunt et tres aliquando. Alterum expellunt tædio nutriendi. Quippe eo tempore ipsis cibum negavit natura, prospiciens ne omnium ferarum fetus raperentur. Ungues quoque earum

invertuntur diebus his, albescunt inedia pennæ, ut merito partus suos oderint. Sed ejectos ab his cognatum genus ossifragi excipiunt, et educant cum suis. Verum adultos quoque persequitur parens, et longe fugat, æmulos scilicet rapinæ. Et alioqui unum par aquilarum magno ad populandum tractu, ut satiatur, indiget. Determinant ergo spatia, nec in proximo prædantur. Rapta non protinus ferunt, sed primo deponunt: expertæque pondus, tunc demum abeunt. Oppetunt non senio, nec ægritudine, sed fame, in tantum superiore adcrecente rostro, ut aduncitas aperiri non queat. A meridiano autem tempore operantur, et volant: prioribus horis diei, donec impleantur hominum conventu fora, ignavæ sedent. Aquilarum pennæ mixtas reliquarum alitum pennas devorant. Negant unquam solam hanc alitem fulmine exanimatam: ideo armigeram Jovis consuetudo judicavit.

Quando legionum signa esse cœperint.

V. 4. Romanis eam legionibus C. Marius in secundo consulatu suo proprie dicavit. Erat et antea prima cum quatuor aliis: lupi, minotauri, equi, aprique singulos ordines anteibant. Paucis ante annis sola in aciem portari cœpta erat: reliqua in castris relinquebantur. Marius in totum ea abdicavit. Ex eo notatum, non fere legionis unquam hiberna esse castra, ubi aquilarum non sit jugum.

Primo et secundo generi non minorum tantum quadrupedum rapina, sed etiam cum cervis prælia. Multum

pulverem volutatu collectum, insidens cornibus excutit in oculos, pennis ora verberans, donec præcipitet in rupes. Nec unus hostis illi satis est : acrior est cum dracone pugna, multoque magis anceps, etiamsi in aere. Ova hic consecratur aquilæ aviditate malefica : at illa ob hoc rapit ubicumque visum. Ille multiplici nexu alas ligat, ita se implicans, ut simul decidat.

De aquila, quæ in rogam virginis se misit.

VI. 5. Est percelebris apud Seston urbem aquilæ gloria : educatam a virgine retulisse gratiam, aves primo, mox deinde venatus adgerentem. Defuncta postremo, in rogam accensum ejus injecisse sese, et simul conflagrasse. Quam ob causam incolæ, quod vocant Heroum in eo loco fecere, appellatum Jovis et virginis, quoniam illi deo ales adscribitur.

De vulture.

VII. 6. Vulturum prævalent nigri. Nidos nemo adtigit : ideo etiam fuere, qui putarent illos ex adverso orbe advolare, falso : nidificant enim in excelsissimis rupibus. Fetus quidem sæpe cernuntur, fere bini. Umbricius aruspicum in nostro ævo peritissimus, parere tradit ova tredecim : uno ex iis reliqua ova nidumque lustrare, mox abjicere. Triduo autem ante advolare eos, ubi cadavera futura sunt.

Sanqualis avis, et immussulus.

VIII. 7. Sanqualem avem, atque immussulum, augures romani in magna quæstione habent. Immussulum aliqui vulturis pullum arbitrantur esse, et sanqualem ossifragæ. Massurius sanqualem ossifragum esse dicit, immussulum autem pullum aquilæ, priusquam albicet cauda. Quidam post Mucium augurem visos non esse Romæ confirmavere : ego (quod veri similis) in desidia rerum omnium non arbitror agnitos.

Accipitres : buteo.

IX. 8. Accipitrum genera sedecim invenimus : ex iis ægithum claudum altero pede prosperrimi augurii nuptialibus negotiis et pecuariæ rei. Triorchem a numero testium, cui principatum in auguriis Phemonoe dedit : buteonem hunc appellant Romani, familia etiam ex eo cognominata, quum prospero auspicio in ducis navi sedisset. Epileon Græci vocant, qui solus omni tempore apparet : ceteri hieme abeunt. Distinctio generum ex aviditate. Alii non nisi ex terra rapiunt avem : alii non nisi circa arbores volitantem : alii sedentem in sublimi : alii qui volantem in aperto. Itaque et columbæ novere ex iis pericula, visoque considunt, vel subvolant, contra naturam ejus auxiliantes sibi. In insula Africae Cerne in oceano accipitres totius Massæsyliæ humi fetificant : nec alibi nascuntur, illis adsueti gentibus.

In quibus locis societate accipitres et homines aucupantur.

X. In Thraciæ parte super Amphipolim homines atque accipitres societate quadam aucupantur. Hi ex silvis et arundinetis excitant aves : illi supervolantes depri-
munt. Rursus captas aucupes dividunt cum iis. Traditum est, missas in sublime sibi excipere eos : et quum tempus sit capturæ, clangore ac volatus genere invitare ad occasionem. Simile quiddam lupi ad Mæotim paludem faciunt. Nam nisi partem a piscantibus suam acceperè, expansa eorum retia lacerant. Accipitres avium non edunt corda. Nocturnus accipiter cymindis vocatur, rarus etiam in silvis, interdum minus cernens. Bellum internecinum gerit cum aquila, cohærentesque sæpeprehenduntur.

Quæ avis sola a suo genere interimatur : quæ avis singula ova pariat.

XI. 9. Coccyx ex accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans, quoniam tunc non apparent reliqui, nisi perquam paucis diebus : ipse quoque modico tempore æstatis visus non cernitur postea. Est autem neque aduncis unguibus solus accipitrum, nec capite similis illis, neque alio quam colore, ac rictu columbi potius. Quin et sumitur ab accipitre, si quando una apparuere : sola omnium avis a suo genere interempta. Mutat autem et vocem : procedit vere, occultatur Caniculæ ortu : semperque parit in alienis nidis, maxime palumbium, majori ex parte singula ova, quod nulla alia avis : raro

bina. Causa subjiciendi pullos, putatur, quod sciat se invisam cunctis avibus, nam minutæ quoque infestant : ita non fore tutam generi suo stirpem opinatur, ni fefellerit : quare nullum facit nidum, alioqui trepidum animal. Educat ergo subditum adulterato feta nido. Ille avidus ex natura, præripit cibos reliquis pullis, itaque pinguescit, et nitidus in se nutricem convertit : illa gaudet ejus specie, miraturque sese ipsam, quod talem pepererit : suos comparatione ejus damnat, ut alienos, absumique etiam se inspectante patitur, donec corripiat ipsam quoque jam volandi potens. Nulla tunc avium suavitate carnis comparatur illi.

Milvi.

XII. 10. Milvi ex eodem accipitrum genere, magnitudine differunt. Notatum in his, rapacissimam et famelicam semper alitem nihil esculenti rapere umquam ex funerum ferculis, nec Olympiæ ex ara. Ac ne ferentium quidem manibus, nisi lugubri municipiorum immolantium ostento. Iidem videntur artem gubernandi docuisse caudæ flexibus : in cælo monstrante natura, quod opus esset in profundo. Milvi et ipsi hibernis mensibus latent, non tamen ante hirundinem abeuntes. Traduntur autem et a solstitiis adfici podagra.

Digestio avium per genera.

XIII. 11. Volucrum prima distinctio pedibus maxime constat. Aut enim aduncos ungues habent, aut digitos,

aut palmipedum in genere sunt, uti auseres et aquaticæ fere aves. Aduncos ungues habentia, carne tantum vescuntur ex parte magna.

Cornices : inauspicatæ aves. Quibus mensibus non sint inauspicatæ.

XIV. 12. Cornices et alio pabulo : ut quæ duritiam nucis rostro repugnantem, volantes in altum in saxa tegulasve jaciunt iterum ac sæpius, donec quassatam perfringere queant. Ipsa ales est inauspicatæ garrulitatis, a quibusdam tamen laudata. Ab Arcturi sidere ad hirundinum adventum notatur eam in Minervæ lucis templisque raro, alicubi omnino non aspici, sicut Athenis. Præterea sola hæc etiam volantes pullos aliquandiu pascit : inauspicatissima fetus tempore, hoc est, post solstitium.

De corvis.

XV. Ceteræ omnes ex eodem genere pellunt nidis pullos, ac volare cogunt, sicut et corvi : qui et ipsi non carne tantum aluntur, sed robustos quoque fetus suos fugant longius. Itaque parvis in vicis non plus bina conjugia sunt : circa Cranonem quidem Thessaliæ singula perpetuo : genitores soboli loco cedunt. Diversa in hac, ac supradicta alite quædam. Corvi ante solstitium generant, iidem ægrescunt sexagenis diebus, siti maxime, antequam fici coquantur autumno. Cornix ab eo tempore corripitur morbo. Corvi pariunt quum plurimum quinos. Ore eos parere aut coire vulgus arbitratur : ideo-

que gravidas, si ederint corvinum ovum, per os partum reddere : atque in totum, difficulter parere, si tecto inferantur. Aristoteles negat, non hercule magis, quam in Ægypto ibim : sed illam exoscultationem, quæ sæpe cernitur, qualem in columbis, esse. Corvi in auspiciis soli videntur intellectum habere significationum suarum. Nam quum Mediæ hospites occisi sunt, omnes e Peloponneso et Attica regione volaverunt. Pessina eorum significatio, quum glutiant vocem velut strangulati.

De bubone.

XVI. Uncos unguis et nocturnæ aves habent, ut noctuæ, bubo, ululæ. Omnium horum hebetes interdiu oculi. Bubo funebris, et maxime abominatus publicis præcipue auspiciis, desertâ incolit : nec tantum desolata, sed dira etiam et inaccessa : noctis monstrum, nec cantu aliquo vocalis, sed gemitu. Itaque in urbibus aut omnino in luce visus, dirum ostentum est. Privatorum domibus insidentem plurimum scio non fuisse feralem. Volat numquam quo libuit, sed transversus aufertur. Capitolii cellam ipsam intravit Sex. Palpelio Histro, L. Pedanio coss. propter quod nonis martiis urbs lustrata est eo anno.

Aves quarum vita aut notitia intercidit.

XVII. 13. Inauspicata est et incendiaria avis, propter quam sæpenumero lustratam urbem in annalibus invenimus, sicut L. Cassio, C. Mario coss., quo anno et bubone viso lustrata est. Quæ sit avis ea, nec reperitur,

nec traditur. Quidam ita interpretantur, incendiariam esse quæcumque apparuerit carbonem ferens ex aris vel altaribus. Alii spinturnicem eam vocant : sed hæc ipsa quæ esset inter aves, qui se scire diceret, non inveni.

14. Cliviam quoque avem ab antiquis nominatam, animadverto ignorari. Quidam clamatoriam dicunt, La-beo prohibitoriam. Et apud Nigidium subis appellatur avis, quæ aquilarum ova frangat.

15. Sunt præterea complura genera depicta in Etrusca disciplina, sed ulli non visa : quæ nunc defecisse mirum est, quum abundant etiam quæ gula humana populatur.

Quæ a cauda nascantur.

XVIII. 16. Externorum de auguriis peritissime scripsisse Hylas nomine putatur. Is tradit noctuam, bubonem, picum arbores cavantem, trygonem, cornicem, a cauda de ovo exire : quoniam pondere capitum perversa ova, posteriorem partem corporum fovendam matri adplicent.

De noctuis.

XIX. 17. Noctuarum contra aves solers dimicatio. Majore circumdatæ multitudine, resupinæ pedibus repugnant, collectæque in arctum, rostro et unguibus totæ teguntur. Auxiliatur accipiter collegio quodam naturæ, bellumque partitur. Noctuas sexagenis diebus hiemis cubare, et novem voces habere tradit Nigidius.

De pico Martio.

XX. 18. Sunt et parvæ aves uncorum unguium, ut pici, Martio cognomine insignes, et in auspiciis magni. Quo in genere arborum cavatores scandentes in subreptum felium modo : illi vero et supini, percussi corticis sono, pabulum subesse intelligunt. Pullos in cavis educant avium soli. Adactos cavernis eorum a pastore cuneos, admota quadam ab his herba, elabi creditur vulgo. Trebius auctor est, clavum cuneumve adactum, quanta libeat vi, arbori in qua nidum habeat, statim exsilire, cum crepitu arboris, quum insederit clavo aut cuneo. Ipsi principales Latio sunt in auguriis, a rege, qui nomen huic avi dedit. Unum eorum præscitum transire non queo. In capite prætoris urbani Ælii Tuberonis, in foro jura pro tribunali reddentis, sedit ita placide, ut manu prehenderetur. Respondere vates, « exitium imperio portendi, si dimitteretur : at si exanimaretur, prætori. » Et ille avem protinus concerpsit : nec multo post implevit prodigium.

De his qui uncos ungues habent.

XXI. 19. Vescuntur et glande in hoc genere, pomisque multæ, sed quæ carne tantum non vivunt, excepto milvo : quod ipsum in auguriis dirum est. Uncos ungues habentes omnino non congregantur, et sibi quæque prædantur. Sunt autem omnes fere altivolæ, præter nocturnas; et magis, majores. Omnibus alæ grandes, cor-

pus exiguum. Ambulant difficulter. In petris raro consistunt, curvatura unguium prohibente.

De pavonibus.

XXII. 20. Nunc de secundo genere dicamus, quod in duas dividitur species, oscines, et alites : illarum generi cantus oris, his magnitudo differentiam dedit : itaque præcedent et ordine : omnesque reliquas in his pavonum genus, quum forma, tum intellectu ejus et gloria.

Gemmantes laudatus expandit colores, adverso maxime sole, quia sic fulgentius radiant. Simul umbræ quosdam repercussus ceteris, qui et in opaco clarius micant, conchata quærit cauda : omnesque in acervum contrahit pennarum, quos spectari gaudet, oculos. Idem, cauda annuis vicibus amissa cum foliis arborum, donec renascatur iterum cum flore, pudibundus ac mærens quærit latebram. Vivit annis xxv. Colores incipit fundere in trimatu. Ab auctoribus non gloriosum tantum animal hoc traditur, sed et malevolum, sicut anser vecundum : quoniam has quoque quidam addiderunt notas in his, haud probatas mihi.

Quis primum pavonem cibi causa occiderit. Quis farcire instituerit.

XXIII. Pavonem cibi gratia Romæ primus occidit orator Hortensius, aditali cena sacerdotii. Saginare primus instituit circa novissimum piraticum bellum M. Au-

fidius Lurco, exque eo quæstu reditus sestertium sexagena millia habuit.

De gallinaceis.

XXIV. 21. Proxime gloriam sentiunt et hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpendoque somno natura genuit. Norunt sidera, et ternas distinguunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboremque revocant. Nec solis ortum incautis patiuntur obrepere, diemque venientem nuntiant cantu, ipsum vero cantum plausu laterum. Imperitant suo generi, et regnum in quacumque sunt domo, exercent. Dimicatione paritur hoc quoque inter ipsos, velut ideo tela agnata cruribus suis intelligentes: nec finis sæpe commorientibus. Quod si palma contingit, statim in victoria canunt, seque ipsi principes testantur. Victus occultatur silens, ægreque servitium patitur. Et plebs tamen æque superba, graditur ardua cervice, cristis celsa: cælumque sola volucrum aspicit crebro, in sublime caudam quoque falcitam erigens: itaque terrori sunt etiam leonibus ferarum generosissimis. Jam ex his quidam ad bella tantum et prælia assidua nascuntur, quibus etiam patrias nobilitarunt, Rhodum, ac Tanagram. Secundus est honos habitus Melicis, et Chalcidicis, ut planè dignæ aliti tantum honoris præbeat romana purpura. Horum sunt tripudia solistima. Hi magistratus nostros quotidie regunt, domosque ipsis suas claudunt aut reserant: hi fascès romanos impellunt aut retinent, jubent acies aut prohibent, victoriarum omnium toto orbe partarum

auspices : hi maxime terrarum imperio imperant , extis etiam fibrisque haud aliter quam optimæ victimæ diis grati. Habent ostenta et præposteri eorum vespertinique cantus. Namque totis noctibus canendo , Bæotiis nobilem illam adversus Lacedæmonios præ sagivere victoriam , ita conjecta interpretatione , quoniam victa ales illa non caneret.

Quomodo castrentur. De gallinaceo locuto.

XXV. Desinunt canere castrati : quod duobus fit modis : lumbis adustis candente ferro , aut innis cruribus : mox hulcere oblito figlina creta : facilius ita pinguescunt. Pergami omnibus annis spectaculum gallorum publice editur , ceu gladiatorum. Invenitur in annalibus , in Ariminensi agro , M. Lepido , Q. Catulo coss. in villa Gallerii locutum gallinaceum , semel , quod equidem sciam.

De anserē.

XXVI. 22. Et anseri vigil cura , Capitolio testata defenso , per id tempus canum silentio proditis rebus. Quam ob causam cibaria anserum censores in primis locant. Quin et fama amoris , Ægii dilecta forma pueri Olenii , et Glauces Ptolemæo regi cithara canentis , quam eodem tempore et aries adamasse proditur. Potest et sapientiæ videri intellectus his esse. Ita comes perpetuo adhæsisse Lacydi philosopho dicitur , nusquam ab eo , non in publico , non in balneis , non noctu , non interdium digressus.

Quis primum jecur anserinum instituit.

XXVII. Nostri sapientiores, qui eos jecoris bonitate novere. Fertilibus in magnam amplitudinem crescit: exemptum quoque lacte mulso augetur: Nec sine causa in quæstione est, quis primus tantum bonum invenerit, Scipione Metellus vir consularis, an M. Seius eadem ætate eques rom. Sed (quod constat) Messalinus Cotta, Messalæ oratoris filius, palmas pedum ex his torrere, atque patinis cum gallinaceorum cristis condire reperit. Tribuetur enim a me culinis cujusque palma cum fide. Mirum in hac alite, a Morinis usque Romam pedibus venire. Fessi proferuntur ad primos: ita ceteri stipatione naturali propellunt eos. Candidorum alterum vectigal in pluma. Velluntur quibusdam locis bis anno. Rursus plumigeri vestiuntur: mollior, quæ corpori proxima: et e Germania laudatissima. Candidi ibi, verum minores, gantæ vocantur. Pretium plumæ eorum, in libras denarii quini. Et inde crimina plerumque auxiliorum præfectis, a vigili statione ad hæc aucupia dimissis cohortibus totis. Eoque deliciæ processere, ut sine hoc instrumento durare jam ne virorum quidem cervices possint.

De commageno.

XXVIII. Aliud reperit Syriæ pars, quæ Commagene vocatur: adipem eorum in vase æreo cum cinnamo nive multa obrutum, ac rigore gelido maceratum, ad usum præclari medicaminis, quod ab gente dicitur Commagenum.

Chenalopeces, chenerotes, tetraones, otides.

XXIX. Anserini generis sunt chenalopeces : et quibus lautiores epulas non novit Britannia, chenerotes, fere anseris minores. Decet tetraonas suos nitor, absoluteque nigritia, in superciliis cocci rubor. Alterum eorum genus vulturum magnitudinem excedit, quorum et colorem reddit. Nec ulla ales, excepto struthiocamelo, majus corpore implens pondus, in tantum aucta, ut in terra quoque immobilisprehendatur. Gignunt eos Alpes, et septentrionalis regio. In aviariis saporem perdunt. Moriuntur contumacia spiritu revocato. Proximæ eis sunt, quas Hispania aves tardas appellat, Græcia otidas, damnatas in cibis. Emissa enim ossibus medulla, odoris tædium extemplo sequitur.

Grues.

XXX. 23. Inducias habet gens pygmæa abscessu gruum (ut diximus) cum iis dimicantium. Immensus est tractus, quo veniunt, si quis reputet a mari Eoo. Quando proficiscantur consentiunt : volant ad prospiciendum alte : ducem, quem sequantur, eligunt : in extremo agmine per vices, qui acclament, dispositos habent, et qui gregem voce contineant. Excubias habent nocturnis temporibus, lapillum pede sustinentes, qui laxatus somno et decidens indiligentiam coarguat. Ceteræ dormiunt capite subter alam condito, alternis pedibus insistentes. Dux erecto providet collo, ac prædicat. Eadem mansuefactæ lasciviunt, gyrosque quos-

dam indecoro cursu vel singulæ peragunt. Certum est, Pontum transvolaturas, primum omnium angustias petere, inter duo promontoria Criumetopon, et Carambin : mox saburra stabiliri. Quum medium transierint, abjici lapillos e pedibus : quum attigerint continentem, et e gutture arenam. Cornelius Nepos, qui divi Augusti principatu obiit, quum scriberet turdos paulo ante coeptos saginari, addidit, ciconias magis placere, quam grues : quum hæc nunc ales inter primas expetatur, illam nemo velit attigisse.

De ciconiis.

XXXI. Ciconiæ quonam e loco veniant, aut quo se referant, incompertum adhuc est. E longinquo venire non dubium, eodem quo grues modo : illas hiemis, has æstatis advenas. Abituræ congregantur in loco certo : comitatæque sic, ut nulla sui generis relinquatur, nisi captiva et serva, ceu lege prædicta die recedunt. Nemo vidit agmen discedentium, quum discessurum appareat : nec venire, sed venisse cernimus : utrumque nocturnis fit temporibus. Et quamvis ultra citrave pervolent, numquam tamen advenisse usquam, nisi noctu, existimantur. Pythonos comen vocant in Asia patentibus campis, ubi congregatæ inter se commurmurant, eamque quæ novissima advenit, lacerant, atque ita abeunt. Notatum, post idus augustas non temere visas ibi. Sunt qui ciconiis non inesse linguas confirment. Honos iis serpentium exitio tantus, ut in Thessalia capitale fuerit occidisse, eademque legibus pœna, quæ in homicidam.

De oloribus.

XXXII. Simili anseres quoque et olores ratione commentantur : sed horum volatus cernitur : liburnicarum modo rostrato impetu feruntur, facilius ita findentes aera, quam si recta fronte impellerent : a tergo sensim dilatante se cuneo porrigitur agmen, largeque impellenti præbetur auræ. Colla imponunt præcedentibus : fessos duces ad terga recipiunt. Ciconiæ nidos eosdem repetunt : genitricum senectam invicem educant. Olorum morte narratur flebilis cantus (falso, ut arbitror), aliquot experimentis. Iidem mutua carne vescuntur inter se.

De avibus peregrinis quæ veniunt : coturnices, glottides, cy-chramus, otus.

XXXIII. Verum hæc commentantium per maria terrasque peregrinatio non patitur differri minores quoque, quibus est natura similis : utcumque enim supradictas magnitudo et vires corporum invitare videri possint. Coturnices autem etiam semper adveniunt, quam grues : parva avis, et quum ad nos venit, terrestris potius, quam sublimis. Advolant et hæ simili modo, non sine periculo navigantium, quum adpropinquavere terris. Quippe velis sæpe incidunt, et hoc semper noctu, merguntque navigia. Iter est his per hospitia certa. Austro non volant, humido scilicet et graviore vento. Aura tamen vehi volunt, propter pondus corporum, viresque parvas. Hinc volantium illa conquestio labore expressa.

Aquilone ergo maxime volant ortygometra duce. Primam earum terræ adpropinquantem accipiter rapit. Semper hinc remeantes comitatum sollicitant : abeuntque una persuasæ glottis, et otus, et cychramus.

Glottis prælongam exserit linguam : unde ei nomen. Hanc initio blandita peregrinatione avidè profectam, pœnitentia in volatu, cum labore scilicet, subit : reverti incomitatam piget, et sequi : nec umquam plus uno die pergit : in proximo hospitio deserit. Verum invenitur alia, antecedente anno relicta : simili modo in singulos dies. Cychramus perseverantior festinat etiam pervenire ad expetitas sibi terras. Itaque noctu is eas excitat, admonetque itineris. Otus bubone minor est, noctuis major, auribus plumeis eminentibus : unde et nomen illi : quidam latine asionem vocant : imitatrix alias avis ac parasita, et quodam genere saltatrix. Capitur haud difficulter, ut noctuæ, intenta in aliquo, circumeunte alio. Quod si ventus agmen adverso flatu cœperit inhibere, pondusculis lapidum adprehensis, aut gutture arena repleto, stabilitæ volant. Coturnicibus veneni semen gratissimus cibus : quam ob causam eas damnare mensæ, simulque comitalem propter morbum despui sœtutum, quem solæ animalium sentiunt, præter hominem.

Hirundines.

XXXIV. 24. Abeunt et hirundines hibernis mensibus, sola carne vescens avis ex iis quæ aduncos ungues non habent : sed in vicina abeunt, apricos secutæ montium recessus : inventæque jam sunt ibi nudæ atque de-

plumes. Thebarum tecta subire negantur, quoniam urbs illa sæpius capta sit : nec Bizyæ in Thracia, propter scelera Terei. Cæcina Volaterranus equestris ordinis, quadrigarum dominus, comprehensas in urbem secum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes, illito victoriæ colore. Tradit et Fabius Pictor in annalibus suis, quum obsideretur præsidium romanum a Ligustinis, hirundinem a pullis ad se adlatam : ut lino ad pedem ejus alligato nodis significaret, quoto die adveniente auxilio eruptio fieri deberet.

De avibus nostris quæ discedunt, et quo abeant : turdi, merulæ, sturni. De avibus quæ plumas amittunt in occultatione : turtur, palumbes. Sturnorum et hirundinum volatus.

XXXV. Abeunt et merulæ, turdique, et sturni simili modo in vicina. Sed hi plumam non amittunt, nec occultantur : visi sæpe ibi, quo hibernum pabulum petunt : itaque in Germania hieme maxime turdi cernuntur. Verius turtur occultatur, pennasque amittit. Abeunt et palumbes, quoniam et in iis incertum. Sturnorum generi proprium catervatim volare, et quodam pile orbe circummagi, omnibus in medium agmen tendentibus. Volucrum soli hirundini flexuosi volatus velox celeritas : quibus ex causis neque rapinæ ceterarum alitum obnoxia est. Ea demum sola avium nonnisi in volatu pascitur.

Quæ avium perennes, quæ semestres, quæ trimestres : galguli, upupæ.

XXXVI. 25. Temporum magna differentia avibus.

Perennes, ut columbæ: semestres, ut hirundines: trimes-
tres; ut turdi et turtures: et quæ, quum fetum eduxere,
abeunt, ut galguli, upupæ.

Memnonides.

XXXVII. 26. Auctores sunt, omnibus annis advolare
Ilium ex Æthiopia aves, et conflare ad Memnonis tu-
mulum, quas ob id memnonidas vocant. Hoc idem
quinto quoque anno facere eas in Æthiopia circa regiã
Memnonis, exploratum sibi Cremutius tradit.

Meleagrides.

XXXVIII. Simili modo pugnant meleagrides in Bœo-
tia. Africæ hoc est gallinarum genus, gibberum, variis
sparsum plumis: quæ novissimæ sunt peregrinarum
avium in mensas receptæ propter ingratum virus. Ve-
rum Meleagri tumulus nobiles eas fecit.

Seleucides.

XXXIX. 27. Seleucides aves vocantur, quarum ad-
ventum ab Jove precibus impetrant Casii montis in-
colæ, fruges eorum locustis vastantibus. Nec unde ve-
niant, quove abeant, compertum, numquam conspec-
tis, nisi quum præsidio earum indigetur.

Ibis.

XL. 28. Invocant et Ægyptii ibes suas contra serpen-

tium adventum : et Elei Myiagron deum, muscarum multitudinem pestilentiam adferente : quæ protinus intereunt, quam litatum est ei deo.

Quæ quibus locis aves non sint.

XLI. 29. Sed in secessu avium et noctuæ paucis diebus latere traduntur : quarum genus in Creta insula non est : etiam si qua invecta sit, emoritur. Nam hæc quoque mira naturæ differentia : alia aliis locis negat : tanquam genera frugum fruticumve, sic et animalium, non nasci, translatitium : invecta emori, mirum. Quid est illud unius generis saluti adversum? quæve ista naturæ invidia? aut qui terrarum dicti avibus termini? Rhodus aquilam non habet. Transpadana Italia juxta Alpes Larium lacum appellat, amœnum arbusto agro, ad quem ciconiæ non permeant : sicuti nec octavum citra lapidem ab eo, immensa alioqui finitimo Insularum tractu examina graculorum monedularumque, cui soli avi furacitas argenti aurique præcipue mira est. Picus Martius in tarentino agro negatur esse. Nuper, et adhuc tamen rara, ab Apennino ad urbem versus cerni cœpere picarum genera, quæ longa insignes cauda variæ appellantur. Proprium his callescere omnibus annis, quum serantur rapa. Perdices non transvolant Bœoticiæ fines in Attica : nec ulla avis in Ponto, insula qua sepultus est Achilles, sacratam ei ædem. In fidenate agro juxta urbem ciconiæ nec pullos, nec nidum faciunt. At in agrum volaterranum palumbium vis e mari quotannis advolat. Romæ in ædem Herculis in foro Boario

nec muscæ, nec canes intrant. Multa præterea similia, quæ prudens subinde omitto in singulis generibus, fastidio parcens : quippe quum Theophrastus tradat invecitias esse in Asiam etiam columbas, et pavones, et corvos, et in Cyrenaica vocales ranas.

De oscinum generibus, et quæ mutant colorem et vocem.

XLII. Alia admiratio circa oscines : fere mutant colorem vocemque tempore anni, ac repente fiunt aliæ : quod in grandiore alitum genere grues tantum : hæ enim senectute nigrescunt. Merula ex nigra rufescit, canit æstate, hieme balbutit, circa solstitium muta. Rostrum quoque anniculis in ebur transfiguratur dumtaxat maribus. Turdis color æstate circa cervicem varius, hieme concolor.

De lusciniis.

XLIII. Lusciniis diebus ac noctibus continuis quindecim garrulus sine intermissu cantus, deusante se frondium germine, non in novissimum digna miratu ave. Primum tanta vox tam parvo in corpusculo, tam pertinax spiritus. Deinde in una perfecta musicæ scientia modulatus editur sonus : et nunc continuo spiritu trahitur in longum, nunc variatur inflexo, nunc distinguitur conciso, copulatur intorto, promittitur revocato, infuscatur ex inopinato ; interdum et secum ipse murmurat ; plenus, gravis, acutus, creber, extensus : ubi visum est, vibrans, summus, medius, imus. Breviter-

que omnia tam parvulis in faucibus, quæ exquisitis tibi-
biarum tormentis ars hominum excogitavit : ut non sit
dubium hanc suavitatem præmonstratam efficaci auspi-
cio, quum in ore Stesichori cecinit infantis. Ac ne quis
dubitet artis esse, plures singulis sunt cantus, nec iidem
omnibus, sed sui cuique. Certant inter se, palamque
animosa contentio est. Victa morte finit sæpe vitam,
spiritu prius deficiente, quam cantu. Meditantur aliæ
juveniores, versusque quos imitentur accipiunt. Audit
discipula intentione magna, et reddit, vicibusque reti-
cens. Intelligitur emendatæ correctio, et in docente
quædam reprehensio. Ergo servorum illis pretia sunt,
et quidem ampliora, quam quibus olim armigeri para-
bantur. Scio sestertiis sex, candidam alioquin, quod est
prope invisitatum, venisse, quæ Agrippinæ Claudii prin-
cipis conjugii dono daretur. Visum jam sæpe, jussas ca-
nere cœpisse, et cum symphonia alternasse : sicut ho-
mines repertos, qui sonum earum, addita in transversas
arundines aqua, foramen inspirantes, linguæque parva
aliqua opposita mora, indiscreta redderent similitudine.
Sed eæ tantæ tamque artifices argutiæ a quindecim die-
bus paulatim desinunt, nec ut fatigatas possis dicere,
aut satiatas. Mox æstu aucto in totum alia vox fit, nec
modulata, aut varia. Mutatur et color. Postremo hieme
ipsa non cernitur. Linguis earum tenuitas illa prima
non est, quæ ceteris avibus. Pariunt vere primo quum
plurimum sena ova.

De melancoryphis, erithacis, phœnicuris.

XLIV. Alia ratio ficedulis : nam formam simul coloremque mutant : hoc nomen autumno : non habent postea : melancoryphi vocantur. Sic et erithacus hieme, idem phœnicurus æstate. Mutat et upupa, ut tradit Æschylus poeta, obscena alias pastu avis, crista visenda plicatili, contrahens eam subrigensque per longitudinem capitis.

OEnanthe, chlorio, merulæ, ibis.

XLV. OEnanthe quidem etiam statos latebræ dies habet, exoriente Sirio occultata, ab occasu ejusdem prodit : quod miremur, ipsis diebus utrumque. Chlorion quoque, qui totus est luteus, hieme non visus, circa solstitia procedit.

30. Merulæ circa Cyllenen Arcadiæ, nec usquam aliubi, candidæ nascuntur. Ibis circa Pelusium tantum nigra est, ceteris omnibus locis candida.

Tempus avium genituræ.

XLVI. 31. Oscines, præter exceptas, non temere fetus faciunt ante æquinœctium vernum, aut post autumnale : ante solstitium autem dubios, post solstitium vitales.

Halcyones : dies earum navigabiles.

XLVII. 32. Eo maxime sunt insignes halcyones. Dies

earum partus, maria, quique navigant, novere. Ipsa avis paulo amplior passere, colore cyaneo ex parte majore, tantum purpureis et candidis admixta pennis, collo gracili ac procero. Alterum genus earum magnitudine distinguitur et cantu. Minores in arundinetis canunt. Halcyonem videre rarissimum est, nec nisi Vergiliarum occasu, et circa solstitia brumamve, nave aliquando circumvolata statim in latebras abeuntem. Fetificant bruma, qui dies halcyonides vocantur, placido mari per eos et navigabili, Siculo maxime. Faciunt autem septem ante brumam diebus nidos, et totidem sequentibus pariunt. Nidi earum admirationem habent pilæ figura, paulum eminenti, ore perquam angusto, grandium spongiarum similitudine: ferro intercidi non queunt, franguntur ictu valido, ut spuma arida maris. Nec unde confingantur, invenitur. Putant ex spinis aculeatis: piscibus enim vivunt. Subeunt et in amnes. Pariunt ova quina,

De reliquo aquaticarum genere.

XLVIII. Gaviæ in petris nidificant: mergi et in arboribus. Pariunt plurimum terna: sed gaviæ æstate, mergi incipiente vere.

De solertia avium in nidis. Hirundinum opera mira. Ripariæ.

XLIX. 33. Halcyonum nidi figura, reliquarum quoque solertiæ admonet: neque alia parte ingenia avium magis admiranda sunt. Hirundines luto construunt, stramento roborant. Si quando inopia est luti, madefacta:

multa aqua pennis pulverem spargunt. Ipsum vero nidum mollibus plumis floccisque consternunt tepefaciendis ovis, simul ne durus sit infantibus pullis. In fetu summa æquitate alternant cibum. Notabili munditia egerunt excrementa pullorum : adultioresque circumagi docent, et foris saturitatem emittere. Alterum genus hirundinum est rusticarum et agrestium, quæ raro in domibus, diversos figura, sed eadem materia confingunt nidos, totos supinos, faucibus porrectis in angustum, utero capaci : mirum qua peritia et occultandis habiles pullis, et substernendis molles. In Ægypti Heracleotico ostio molem continuatione nidorum evaganti Nilo inexpugnabilem opponunt stadii fere unius spatio : quod humano opere perfici non posset. In eadem juxta oppidum Copton insula est sacra Isidi, quam ne laceret amnis idem, muniunt opere, incipientibus vernis diebus, palea et stramento rostrum ejus firmantes, continuatis per triduum noctibus tanto labore, ut multas in opere emori constet. Eaque militia illis cum anno reddit semper. Tertium est earum genus, quæ ripas excavant, atque ita internidificant. Harum pulli ad cinerem ambusti, mortifero faucium malo, multisque aliis morbis humani corporis medentur. Non faciunt hæ nidos, migrantque multis diebus ante, si futurum est ut auctus amnis attingat.

Acanthyllis, etc.

L. In genere vitiparrarum est, cui nidus ex musco arido ita absoluta perficitur pila, ut inveniri non pos-

sit aditus. Acanthyllis appellatur, eadem figura ex lino intexens. Picorum alicui suspenditur surculo primis in ramis cyathi modo, ut nulla quadrupes possit accedere. Galgulos quidem ipsos dependentes pedibus somnum capere confirmant, quia tutiores ita se sperent. Jam publicum quidem omnium est tabulata ramorum sustinendo nido provide eligere, camerare ab imbri, aut fronde protegere densa. In Arabia cinnamoglos avis appellatur : cinnami surculis nidificat. Plumbatis eos sagittis decutiunt indigenæ, mercis gratia. In Scythis avis magnitudine otidis, binos parit, in leporina pelle semper in cacuminibus ramorum suspensa. Picæ quum diligentius visum ab homine nidum sensere, ova transgerunt alio. Hoc in his avibus, quarum digiti non sunt accommodati complectendis transferendisque ovis, miro traditur modo. Namque surculo super bina ova imposito ac ferruminato alvi glutino, subdita cervice medio, æqua utrimque libra deportant alio.

Merops. De perdicibus.

LI. Nec vero iis minor solertia, quæ cunabula in terra faciunt, corporis gravitate prohibitæ sublimi petere. Merops vocatur, genitores suos reconditos pascens, pallido intus colore pennarum, superne cyaneo, primori subrutilo. Nidificat in specu sex pedum defossa altitudine.

Perdices spina et frutice sic muniunt receptaculum, ut contra feras abunde vallentur. Ovis stragulum molle pulvere contumulant, nec in quo loco peperere incu-

bant : neve cui frequentior conversatio sit suspecta, transferunt alio. Illæ quidem et maritos suos fallunt, quoniam intemperantia libidinis frangunt earum ova, ne incubando detineantur. Tunc inter se dimicant mares desiderio feminarum : victum aiunt venerem pati. Id quidem et coturnices Trogus, et gallinaceos aliquando : perdices vero a domitis feros, et novos, aut victos, iniri promiscue. Capiuntur quoque pugnacitate ejusdem libidinis, contra aucupis indicem exeunte in prælium duce totius gregis. Capto eo procedit alter, ac subinde singuli. Rursum circa conceptum feminæ capiuntur, contra aucupum feminam exeutes, ut rixando abigant eam. Neque in alio animali par opus libidinis. Si contra mares steterint feminæ, aura ab his flante prægnantes fiunt : hiantes autem exserta lingua per id tempus æstuant. Concipiunt et supervolantium adflatu, sæpe voce tantum audita masculi. Adeoque vincit libido etiam fetus caritatem, ut illa furtim et in occulto incubans, quum sensit feminam aucupis accedentem ad marem, recanat revocetque, et ultro præbeat se libidini. Rabie quidem tanta feruntur, ut in capite aucupantium sæpe cæcæ metu sedeant. Si ad nidum is cœpit accedere, procurrit ad pedes ejus feta, prægravem aut delumbem sese simulans, subitoque in procursu aut brevi aliquo volatu cadit, fracta aut ala aut pedibus : procurrit iterum, jam jam prehensurum effugiens, spemque frustrans, donec in diversum abducat a nidis. Eadem pavore libera ac materna vacans cura, in sulco resupina gleba se terræ pedibus adprehensa operit. Perdicum vita ad sedecim annos durare existimatur.

De columbis.

LII. 34. Ab his columbarum maxime spectantur simili ratione mores iidem : sed pudicitia illis prima, et neutri nota adulteria. Conjugii fidem non violant, communemque servant domum. Nisi cœlebs, aut vidua, nidum non relinquit. Et imperiosos mares, subinde etiam iniquos ferunt : quippe suspicio est adulterii, quamvis natura non sit. Tunc plenum querela guttur, sævique rostro ictus, mox in satisfactione exosculatio, et circa Veneris preces crebris pedum orbibus adulatio. Amor utrique sobolis æqualis : sæpe et ex hac causa castigatio, pigrius intrante femina ad pullos. Parturienti solatia et ministeria ex mare. Pullis primo salsiorem terram collectam gutture in ora inspuunt, præparantes tempestivitatem cibo. Proprium generis ejus et turturum, quum bibant, colla non resupinare, largèque bibere jumentorum modo.

35. Vivere palumbes ad xxx annum, aliquos ad xl habemus auctores, uno tantum incommodo unguium, eodem et argumento senectæ, qui citra perniciem reciduntur. Cantus omnibus similis atque idem, trino conficitur versu, præterque in clausula gemitu : hieme mutis, a vere vocalibus. Nigidius putat, quum ova incubet, sub tecto nominatam palumbem relinquere nidos. Pariunt autem post solstitium. Columbæ et turtures octonis annis vivunt.

36. Contra passeri minimum vitæ, cui salacitas par. Mares negantur anno diutius durare, argumento quia

nulla veris initio appareat nigrigudo in rostro, quæ ab æstate incipit. Feminis longiusculum spatium.

Verum columbis inest quidam et gloriæ intellectus. Nosse credas suos colores, varietatemque dispositam: quin etiam ex volatu quæritur plaudere in cælo, varieque sulcare. Qua in ostentatione, ut vinctæ, præbentur accipitri, implicatis strepitu pennis, qui non nisi ipsis alarum humeris eliditur: alioqui soluto volatu in multum velociores. Speculatur occultus fronde latro, et gaudentem in ipsa gloria rapit.

37. Ob id cum iis habenda est avis, quæ tinnunculus vocatur. Defendit enim illas, terretque accipitres naturali potentia, in tantum ut visum vocemque ejus fugiant. Hac de causa præcipuus columbis amor eorum. Feruntque, si in quatuor angulis defodiantur in ollis novis oblitis, non mutare sedem columbas (quod auro insectis alarum articulis quæsiere aliqui, non aliter innoxiiis vulneribus): multivaga alioqui ave. Est enim ars illis inter se blandiri et corrumpere alias, furtoque comitatiores reverti.

Opera earum mirabilia, et pretia.

LIII. Quin et internuntia in rebus magnis fuere, epistolas adnexas earum pedibus obsidione mutinensi in castra consulum Decimo Bruto mittente. Quid valium, et vigil obsidio, atque etiam retia amne prætenta profuere Antonio, per cælum eunte nuntio? Et harum amore insaniant multi: super tecta exædificant turres iis, nobilitatemque singularum et origines narrant, ve-

tere jam exemplo. L. Axius eques romanus ante bellum civile pompeianum denariis quadringentis singula paria venditavit, ut M. Varro tradit. Quin et patriam nobilitavere, in Campania grandissimæ provenire existimatæ.

Differentiæ volatus, et incessus.

LIV Harum volatus in reputationem ceterarum quoque volucrum nos impellit.

38. Omnibus animalibus reliquis certus et uniusmodi, et in suo cuique genere incessus est: aves solæ vario meatu feruntur et in terra, et in aere. Ambulant aliquæ, ut cornices: saliant aliæ, ut passeress, merulæ: currunt, ut perdices, rusticulæ: ante se pedes jaciunt, ut ciconiæ, grues: expandunt alas, pendentessque raro intervallo quatunt, aliæ crebrius, sed et primas dumtaxat pennas: aliæ et tota latera pandunt: quædam vero majore ex parte compressis volant, percussoque semel, aliquæ et gemino ictu aere feruntur, velut inclusum eum prementes, ejaculantur sese in sublime, in rectum, in pronum. Impingi putes aliquas, aut rursus ab alto cadere has, illas salire. Anates solæ, quæque sunt ejusdem generis, in sublime protinus sese tollunt, atque e vestigio cælum petunt, et hoc etiam ex aqua. Itaque in foveas, quibus feras venamur, delapsæ solæ evadunt. Vultur, et feræ gravioress, nisi ex procursu, aut altiore cunulo immissæ, non evolant: cauda reguntur. Aliæ circumspectant, aliæ flectunt colla. Nonnullæ vescuntur ea quæ rapuere pedibus. Sine voce non volant multæ: aut e contrario semper in volatu silent.

Subrectæ, pronæ, obliquæ, in latera, in ora, quædam et resupinæ feruntur : ut si pariter cernantur plura genera, non in eadem natura meare videantur.

Apodes, sive cypseli.

LV. 39. Plurimum volant, quæ apodes, quia careant usu pedum : ab aliis cypseli appellantur, hirundinum specie. Nidificant in scopulis. Hæ sunt, quæ toto mari cernuntur : nec umquam tam longo naves, tamque continuo cursu recedunt a terra, ut non circumvolitent eas apodes. Cetera genera residunt et insistunt : his quies, nisi in nido, nulla : aut pendent, aut jacent.

De pastu avium. Caprimulgi. Platea.

LVI. Et ingenia æque varia, ad pastum maxime.

40. Caprimulgi appellantur grandioris merulæ aspectu, fures nocturni : interdiu enim visu carent. Infrant pastorum stabula, caprarumque uberibus advolant suctum propter lactis : quâ injuria uber emoritur, caprisque cæcitas, quas ita mulserunt, oboritur. Platea nominatur, advolans ad eas, quæ se in mari mergunt, et capita illarum morsu corripens, donec capturam extorqueat. Eadem quum devoratis se implevit conchis, calore ventris coctas evomit, atque ita ex iis esculenta legit, testas excernens.

De ingeniis avium. Carduelis, taurus, anthus.

LVII. 41. Villaribus gallinis et religio inest. Inhor-

rescunt edito ovo, excutiuntque sese, et circumactæ purificant, ac festuca aliqua sese, et ova lustrant.

42. Minimæ avium cardueles imperata faciunt, nec voce tantum, sed pedibus et ore pro manibus. Est quæ boum mugitus imitatur, in arelatensi agro taurus appellata, alioqui parva. Est quæ equorum quoque hinnitus, anthus nomine, herbæ pabulo adventu eorum pulsa imitatur, ad hunc modum se ulciscens.

De avibus quæ loquuntur: psittaci.

LVIII. Super omnia humana voces reddunt, psittaci quidem etiam sermocinantes. India hanc avem mittit, sittacen vocat, viridem toto corpore, torque tantum miniato in cervice distinctam. Imperatores salutant, et quæ accipit verba, pronuntiat: in vino præcipue lasciva. Capiti ejus duritia eadem, quæ rostro. Hoc, quum loqui discit, ferreo verberatur radio: non sentit aliter ictus. Quum devolat, rostro se excipit, illi innititur, leviolemque se ita pedum infirmitati facit.

Picæ glandares.

LIX. Minor nobilitas, quia non ex longinquo venit, sed expressior loquacitas, generi picarum est. Adamant verba quæ loquantur. Nec discutunt tantum, sed diligunt: meditantisque intra semet, cura atque cogitatione intentionem non occultant. Constat emori victas difficultate verbi, ac nisi subinde eadem audiant, memoria falli: quærentesque mirum in modum hilarari, si inte-

rim audierint id verbum. Nec vulgaris illis forma, quamvis non spectanda. Satis illis decoris in specie sermonis humani est. Verum addiscere alias negant posse, quam quæ ex genere earum sunt, quæ glande vescantur: et inter eas facilius, quibus quini sunt digiti in pedibus: ac ne eas quidem ipsas, nisi primis duobus vitæ annis. Latior iis est lingua: omnibusque in suo cuique genere, quæ sermonem imitantur humanum: quamquam id pæne in omnibus contingit. Agrippina Claudii cæsaris turdum habuit (quod numquam ante) imitantem sermones hominum. Quum hæc proderem, habebant et cæsares juvenes sturnum, item lusciniæ, græco atque latino sermone dociles: præterea meditantés in diem, et assidue nova loquentes, longiore etiam contextu. Docentur secreto, et ubi nulla alia vox misceatur, adsidente qui crebro dicat ea, quæ condita velit, ac cibis blandiente.

Propter corvum loquentem seditio populi romani.

LX. 43. Reddatur et corvis sua gratia, indignatione quoque populi romani testata, non solum conscientia. Tiberio principe ex fetu supra Castorum ædem genito pullus, in oppositam sutrinam devolavit, etiam religione commendatus officinæ domino. Is mature sermone adsuëfactus, omnibus matutinis evolans in Rostra, forum versus, Tiberium, dein Germanicum et Drusum cæsares nominatim, mox transeuntem populum romanum salutabat, postea ad tabernam remeans, plurium annorum assiduo officio mirus. Hunc sive æmulatione vicinitatis, manceps proximæ sutrinæ, sive iracun-

dia subita, ut voluit videri, excrementis ejus posita calceis macula, exanimavit : tanta plebei consternatione, ut primo pulsus ex ea regione, mox et interemptus sit, funusque innumeris aliti celebratum exsequiis, constructum lectum super Æthiopum duorum humeros, præcedente tibicine, et coronis omnium generum, ad rogam usque, qui constructus dextra viæ Appiæ ad secundum lapidem, in campo Rediculi appellato, fuit. Adeo satis justa causa populo romano visa est exsequiarum, ingenium avis, aut supplicii de cive romano, in ea urbe, in qua multorum principum nemo duxerat funus : Scipionis vero Æmiliani post Carthaginem Numantiamque deletas ab eo, nemo vindicaverat mortem. Hoc gestum M. Servilio, C. Cestio coss. a. d. v kalend. april. Nunc quoque erat in urbe Roma, hæc prodente me, equitis rom. cornix e Bætica, primum colore mira admodum nigro : deinde plura contexta verba exprimens, et alia crebro addiscens. Necnon et recens fama Crateri Monocerotis cognomine, in Erizena regione Asiæ corvorum opera venantis, eo quod devehebat in silvas eos insidentes corniculis humerisque : illi vestigabant agebantque, eo perducta consuetudine, ut exeuntem sic comitarentur et feri. Tradendum putavere memoriæ quidam, visum per sitim lapides congerentem in situlam monumenti, in qua pluvia aqua durabat, sed quæ attingi non posset : ita descendere paventem expressisse tali congerie, quantum poturo sufficeret.

Diomedæ.

LXI. 44. Nec Diomedas præteribo aves: Juba cataractas vocat: eis esse dentes, oculosque igneo colore, cetero candidis, tradens. Duos semper iis duces: alterum ducere agmen; alterum cogere. Scrobes excavare rostro, inde crate consternere, et operire terra, quæ ante fuerit egesta: in his fetificare. Fores binas omnium scrobibus: orientem spectare, quibus exeant in pascua: occasum, quibus redeant. Alvum exoneraturas subvolare semper, et contrario flatu. Uno hæ in loco totius orbis visuntur, in insula, quam diximus nobilem Diomedis tumulo atque delubro, contra Apuliæ oram, fulicarum similes. Advenas barbaros clangore infestant, Græcis tantum adulantur, miro discrimine, velut generi Diomedis hoc tribuentes: ædemque eam quotidie pleno guttore madentibus pennis perluunt atque purificant: unde origo fabulæ, Diomedis socios in earum effigies mutatos.

Quæ animalia nihil discant.

LXII. 45. Non omittendum est, quum de ingeniis disserimus, e volucris hircines esse indociles, e terrestribus mures: quum elephanti jussa faciant, leones jugum subeant; in mari vituli, totque piscium genera mitescant.

De potu avium: de porphyrione.

LXIII. 46. Bibunt aves sucçu: ex his, quibus longa

colla, intermittentes, et capite resupinato velut infundentes sibi. Porphyrio solus morsu bibit. Idem est proprio genere, omnem cibum aqua subinde tingens, deinde pede ad rostrum, veluti manu, adferens. Laudatissimi in Commagene. Rostra iis, et prælonga crura rubent.

Hæmatopodes.

LXIV. 47. Hæc quidem et hæmatopodi, multo minori, quamquam eadem crurum altitudine. Nascitur in Ægypto. Insistit ternis digitis. Præcipue ei pabulum muscæ. Vita in Italia paucis diebus.

De pastu avium.

LXV Graviores omnes fruge vescuntur, altivolæ carne tantum. Inter aquaticas, mergi solliciti sunt devorare, quæ ceteræ reddunt.

Onocrotali.

LXVI. Olorum similitudinem onocrotali habent: nec distare existimarentur omnino, nisi faucibus ipsis inesset alterius uteri genus. Huc omnia inexplebile animal congerit, mira ut sit capacitas. Mox perfecta rapina, sensim inde in os reddita, in veram alvum ruminantis more refert. Gallia hos septentrionali proxima oceano mittit.

De peregrinis avibus : phalerides , phasianæ , numidicæ.

LXVII. In Hercynio Germaniæ saltu invisitata genera alitum accepimus , quarum plumæ ignium modo colluceant noctibus. In ceteris nihil præter nobilitatem longinquitate factam , memorandum occurrit.

48. Phalerides in Seleucia Parthorum , et in Asia , aquaticarum laudatissimæ : rursus phasianæ in Colchis geminas ex pluma aures submittunt , subriguntque. Numidicæ in parte Africæ Numidia , omnesque jam in Italia.

Phœnicopteri , attagenæ , phalacrocoraces , pyrrhocoraces , lagopodes.

LXVIII. Phœnicopteri linguam præcipui saporis esse , Apicius docuit , nepotum omnium altissimus gurges. Attagen maxime ionius celebratur , vocalis alias , captus vero obmutescens , quondam existimatus inter raras aves. Jam et in Gallia Hispaniaque capitur , et per Alpes etiam , ubi et phalacrocoraces , aves Balearium insularum peculiare : sicut Alpium pyrrhocorax , luteo rostro , niger : et præcipuo sapore lagopus : pedes leporino villo nomen ei hoc dedere , cetero candidæ , columbarum magnitudine. Non extra terram eam vesci facile , quando nec viva mansuescit , et corpus occisæ statim marcescit. Est et alia nomine eodem , a coturnicibus magnitudine tantum differens , croceo tinctu cibus gratissima. Visam in Alpiibus ab se peculiarem Ægypti et ibim Egnatius Calvinus præfectus earum prodidit.

De novis avibus : bibiones.

LXIX. 49. Venere in Italiam Bebriacensibus bellis civilibus trans Padum et novæ aves (ita enim adhuc vocantur) turdorum specie, paulum infra columbas magnitudine, sapore gratæ. Baleares insulæ nobiliorem etiam supra dicto porphyrionem mittunt. Ibi et buteo accipitrum generis in honore mensarum est : item bibiones : sic enim vocant minorem gruem.

De fabulosis avibus.

LXX. Pegasos equino capite volucres, et gryphas aurita aduncitate rostri fabulosos reor : illos in Scythia, hos in Æthiopia. Equidem et tragopana, de qua plures adfirmant, majorem aquila, cornua in temporibus curvata habentem, ferruginei coloris, tantum capite phœniceo. Nec sirenes impetraverint fidem : licet adfirmet Dino, Clitarchi celebrati auctoris pater, in India esse : mulcerique earum cantu, quos gravatos somno lace- rent. Qui credit ista, et Melampodi profecto aures lambendo, dedisse intellectum avium sermonis dracones non abnuet : vel quæ Democritus tradit, nominando aves, quarum confuso sanguine serpens gignatur : quem quisquis ederit, intellecturus sit alitum colloquia : quæque de una ave galerita privatim commemorat, etiam sine his immensa vitæ ambage circa auguria. Nominantur ab Homero scopes, avium genus : neque harum satyricos motus, quum insidentur, plerisque memoratos,

facile conceperim mente : neque ipsæ jam aves noscuntur. Quamobrem de confessis disseruisse præstitit.

Quis gallinas farcire instituerit : quique hoc primi censores veterint.

LXXI. 5o. Gallinas saginare Deliaci cœpere : unde pestis exorta, opimas aves et suoapte corpore unctas devorandi. Hoc primum antiquis cœnarum interdictis exceptum invenio jam lege C. Fannii cos. XI annis ante tertium punicum bellum, « ne quid volucre poneretur, præter unam gallinam, quæ non esset altilis : » quod deinde caput translatum, per omnes leges ambulavit. Inventumque diverticulum est, in fraude earum, gallinaceos quoque pascendi lacte addito cibus : multo ita gratiores adprobantur. Feminæ quidem ad saginam non omnes eliguntur, nec nisi in cervice pingui cute. Postea culinarum artes, ut clunes spectentur, ut dividantur in tergora, ut a pede uno dilatatae repositoria occupent. Dedere et Parthi cocis suos mores. Nec tamen in hoc mangonio quidquam totum placet : hic clune, alibi pectore tantum laudatis.

Quis primus aviaria instituerit. De Æsopi patina.

LXXII. Aviaria primus instituit, inclusis omnium generum avibus, M. Lænius Strabo Brundisii equestris ordinis. Ex eo cœpimus carcere animalia coercere, quibus rerum natura cælum adsignaverat:

51. Maxime tamen insignis est in hæc memoria, Clo-

dii Æsopi tragici histrionis patina, H-S centum taxata : in qua posuit aves cantu aliquo aut humano sermone vocales, H-S sex singulas coemptas : nulla alia indutus suavitate, nisi ut in his imitationem hominis manderet, ne quæstus quidem suos reveritus illos opimos, et voce meritos : dignus prorsus filio, a quo devoratas diximus margaritas. Non sit tamen (ut verum fatear) facile inter duos iudicium turpitudinis : nisi quod minus est summas rerum naturæ opes, quam hominum linguas, cenasse.

Generatio avium : quæ præter aves ova gignant.

LXXIII. 52. Generatio avium simplex videtur esse, quum et ipsa sua habeat miracula, quoniam et quadrupedes ova gignant, chamæleones, lacertæ, et quæ diximus inter serpentes. Pennatorum autem infecunda sunt, quæ aduncos habent ungues : cenchris sola ex his supra quaterna edit ova. Tribuit hoc avium generi natura, ut fecundiores essent fugaces earum, quam fortes. Plurima pariunt struthiocameli, gallinæ, perdices. Soli coitus avibus duobus modis : femina humi consistente, ut in gallinis : aut stante, ut in gruibus.

Ovorum genera, et natura.

LXXIV. Ovorum alia sunt candida, ut columbis, perdicibus : alia pallida, ut aquaticis : alia punctis distincta, ut meleagrudi : alia rubri coloris, ut phasianis, cenchridi. Intus autem omne ovum volucrum bicolor.

Aquaticis lutei plus quam albi, idque ipsum magis luridum quam ceteris. Piscium unus color, in quo nil candidi. Avium ova ex calore fragilia, serpentium ex frigore lenta, piscium ex liquore mollia. Aquatilium, rotunda: reliqua fere fastigio cacuminata. Exeunt a rotundissima sui parte, dum pariuntur, molli putamine, sed protinus durescente, quibuscumque emergunt portionibus. Quæ oblonga sint ova, gravioris saporis putat Horatius Flaccus. Feminam edunt, quæ rotundiora gignantur, reliqua marem. Umbilicus ovis a cacumine inest, ceu gutta eminens in putamine.

53. Quædam omni tempore coeunt, ut gallinæ, et pariunt, præterquam duobus mensibus hiemis brumalibus. Ex iis juvencæ plura, quam veteres, sed minora, et in eodem fetu prima ac novissima. Est autem tanta fecunditas, ut aliquæ et sexagena pariant, aliquæ quotidie, aliquæ bis die, aliquæ in tantum, ut effetæ moriantur. Adrianis laus maxima. Columbæ decies anno pariunt, quædam et undecies: in Ægypto vero etiam brumali mense. Hirundines, et mærulæ, et palumbi, et turtures bis anno pariunt: ceteræ aves fere semel. Turdi in cacuminibus arborum luto nidificantes pæne contextim, in secessu generant. A coitu diebus decem ova maturescunt in utero. Vexatæ autem gallinæ et columbæ penna evulsa, aliave simili injuria, diutius. Omnibus ovis medio vitelli parva inest velut sanguinea gutta, quod esse cor avium existimant, primum in omni corpore id gigni opinantes: in ovo certe gutta ea salit, palpitatque. Ipsum animal ex albo liquore ovi corporatur. Cibus in luteo est. Omnibus intus caput majus toto

corpore : oculi compressi capite majores. Incremente pullo, candor in medium vertitur, luteum circumfunditur. Vicesimo die, si moveatur ovum, jam viventis intra putamen vox auditur. Ab eodem tempore plumescit : ita positus, ut caput supra dextrum pedem habeat, dextram vero alam supra caput. Vitellus paulatim deficit. Aves omnes in pedes nascuntur, contra quam reliqua animalia. Quædam gallinæ omnia gemina ova pariunt, et geminos interdum excludunt, ut Cornelius Celsus auctor est, alterum majorem. Aliqui negant omnino geminos excludi. Plus vicena quina incubanda subjici vetant. Parere a bruma incipiunt. Optima fetura ante verum æquinoctium. Post solstitium nata non implent magnitudinem justam, tantoque minus, quanto serius provenere.

Vitia, et remedia incubantium.

LXXV. 54. Ova incubari intra decem dies edita utilissimum : vetera aut recentiora infecunda. Subjici impari numero debent. Quarto die postquam cœpere incubari, si contra lumen cacumine ovarum adprehenso una manu, purus et uniusmodi perluceat color, sterilia existimantur esse, proque eis alia substituenda. Et in aqua est experimentum : inane fluitat : itaque sidentia, hoc est, plena, subjici volunt. Concuti vero experimento vetant, quoniam non gignant confusis vitalibus venis. Incubationi datur initium post novam lunam, quia prius inchoata non proveniant. Celerius excluduntur calidis diebus. Ideo æstate undevicesimo educunt fetum :

hieme, xxv. Si incubitu tonuit, ova pereunt : et accipitris audita voce vitiantur. Remedium contra tonitrus, clavus ferreus sub stramine ovorum positus, aut terra ex aratro. Quædam autem et citra incubitum sponte naturæ gignunt, ut in Ægypti fimetis. Scitum de quodam reperitur, Syracusis tamdiu potare solitum, donec cooperta terra fetum ederent ova.

Augustæ ex ovis augurium.

LXXVI. 55. Quin et ab homine perficiuntur. Livia Augusta, prima sua juvenia Tiberio Cæsare ex Nerone gravida, quum parere virilem sexum admodum cuperet, hoc usa est puellari augurio, ovum in sinu fovendo, atque quum deponendum haberet, nutrici per sinum tradendo, ne intermitteretur tepor. Nec falso augurata proditur. Nuper inde fortasse inventum, ut ova in calido loco imposita paleis igne modico foverentur, homine versante, pariterque et stato die illinc erumperet fetus. Traditur quædam ars gallinarii cujusdam, dicentis quod ex quaque esset. Narrantur et mortua gallina mariti earum visi succedentes invicem, et reliqua fetæ more facientes, abstinentesque se a cantu. Super omnia est anatum ovis subditis atque exclusis admiratio, primo non plane agnoscentis fetum : mox incertos incubitus sollicite convocantis : postremo lamenta circa piscinæ stagna, mergentibus se pullis natura duce.

Quales gallinæ optimæ.

LXXVII. 56. Gallinarum generositas spectatur crista

erecta, interdum gemina : pennis nigris, ore rubicundo, digitis imparibus, aliquando et super quatuor digitos transverso uno. Ad rem divinam, luteo rostro pedibusque, puræ non videntur : ad opertanæ sacra, nigræ. Est et pumilionum genus non sterile in his, quod non in alio genere alitum, sed quibus certa fecunditas rara, et incubatio ovis noxia.

Morbi earum, et remedia.

LXXVIII. 57. Inimicissima autem omnium generi pituita, maximeque inter messis et vindemiæ tempus. Medicina in fame, et cubitus in fumo, utique si ex lauro, aut herba sabina fiat : penna per transversas inserta nares, et per omnes dies mota : cibus, allium cum farre, aut aqua perfusus, in qua maduerit noctua, aut cum semine vitis albæ coctus ; et quædam alia.

Quando aves, et quot ova pariant. Ardeolarum genera.

LXXIX. 58. Columbæ proprio ritu osculantur ante coitum. Pariunt fere bina ova : ita natura moderante, ut aliis crebrior sit fetus, aliis numerosior. Palumbes et turtures plurimum terna : nec plus quam bis vere pariunt : atque ita, si prior fetus corruptus est : et quamvis tria pepererint, numquam plus duobus educunt. Tertium quod irritum est, urinum vocant. Palumbis incubat femina post meridiana in matutinum, cetero mas. Columbæ marem semper et feminam pariunt, priorem marem, postridie feminam. Incubant in

eo genere ambo, interdiu mas, noctu femina. Excludunt vicesimo die. Pariunt a coitu quinto. Æstate quidem interdum binis mensibus terna educunt paria: nam decimo octavo die excludunt, statimque concipiunt. Quare inter pullos sæpe ova inveniuntur, et alii provolant; alii erumpunt. Ipsi deinde pulli quinquemestres fetificant. Et ipsæ autem inter se (si mas non sit) feminæ æque saliunt, pariuntque ova irrita, ex quibus nihil gignitur: quæ hypenemia Græci vocant.

59. Pavo a trimatu parit. Primo anno unum aut alterum ovum, sequenti quaterna quinave, ceteris duodena, non amplius, intermittens binos dies ternosve parit, et ter anno, si gallinis subjiciantur incubanda. Mares ea frangunt desiderio incubantium. Quapropter noctu et in latebris pariunt, aut in excelso cubantes: et nisi molli strato excepta, franguntur. Mares singuli quinis sufficiunt conjugibus. Quum singulæ aut binæ fuere, corrumpitur salacitate fecunditas. Partus excluditur diebus ter novenis, aut tardius tricesimo.

Anseres in aqua coeunt, pariunt vere: aut si bruma coivere, post solstitium, quadraginta prope. Bis anno, si priorem fetum gallinæ excludant: alias plurima ova sedecim: paucissima, septem. Si quis surripiat, pariunt donec rumpantur. Aliena non excludunt. Incubanda subjici utilissimum novem, aut undecim. Incubant feminæ tantum tricenis diebus: si vero tepidiores sint, viginti quinque. Pullis eorum urtica contactu mortifera, nec minus aviditas, nunc satietate nimia, nunc suamet vi: quando adprehensa radice, morsu sæpe conantes avellere, ante colla sua abrumpunt. Contra urticam re-

medium est, stramento ab incubitu subdita radix earum.

60. Ardeolarum tria genera : leucon, asterias, pellos. Hi in coitu anguntur. Mares quidem cum vociferatu sanguinem etiam ex oculis profundunt. Nec minus ægre pariunt gravidæ. Aquila tricenis diebus incubat, et fere majores alites : minores vicenis, ut milvus et accipiter. Singulos fere parit, numquam plus ternos : is qui ægolos vocatur, quaternos; corvus aliquando et quinos : incubant totidem diebus. Cornicem incubantem mas pascit. Pica novenos : melancoryphus supra vicenos parit, semper numero impari : nec alia plures : tanto fecunditas major parvis. Hirundini cæci primo pulli, et fere omnibus quibus numerosior fetus.

Quæ ova hypenemia : quæ cynosura : quomodo optime servantur
ova.

LXXX. Irrita ova, quæ hypenemia diximus, aut mutua feminæ inter se libidinis imaginatione concipiunt, aut pulvere : nec columbæ tantum, sed et gallinæ, perdices, pavones, anseres, chenalopeces. Sunt autem sterilia, et minora, ac minus jucundi saporis, et magis humida. Quidam et vento putant ea generari : qua de causa etiam zephyria appellantur. Hæc autem vere tantum fiunt, incubatione derelicta, quæ alii cynosura dixerunt. Ova aceto macerata in tantum emolliuntur, ut per annulos transeant. Servari ea in lomento, aut hieme in paleis, æstate in furfuribus, utilissimum. Sale exaniri creduntur.

Quæ volucrum sola animal pariat, et lacte nutrit.

LXXXI. 61. Volucrum animal parit vespertilio tantum, cui et membranaceæ pinnæ uni. Eadem sola volucrum lacte nutrit: ubera admovet. Parens geminos volitat amplexa infantes, secumque portat. Eidem coxendix una traditur, et in cibatu culices gratissimi.

Quæ terrestrium ova pariant. Serpentium genera.

LXXXII. 62. Rursus in terrestribus ova pariunt serpentes: de quibus nondum dictum est. Coeunt complexu, adeo circumvolutæ sibi ipsæ, ut una existimari biceps possit. Viperæ mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine. Terrestrium eadem sola intra se parit ova unius coloris et mollia, ut pisces. Tertia die intra uterum catulos excludit: deinde singulos singulis diebus parit, viginti fere numero. Itaque ceteræ tarditatis impatientes, perrumpunt latera, occisa parente. Ceteræ serpentes contexta ova in terra incubant, et fetum sequente excludunt anno. Crocodili viciibus incubant, mas et femina. Sed reliquorum quoque terrestrium reddatur generatio.

Terrestrium omnium generatio.

LXXXIII. 63. Bipedum solus homo animal gignit. Homini tantum primi coitus pœnitentia, augurium scilicet vitæ a pœnitenda origine. Ceteris animalibus statim per tempora anni concubitus: homini (ut dictum est)

omnibus horis dierum noctiumque. Ceteris satiety in coitu, homini prope nulla. Messalina Claudii cæsaris conjux, regalem existimans palmam, elegit in id certamen nobilissimam e prostitutis ancillam mercenariæ stipis, eamque nocte ac die superavit, quinto atque vicesimo concubitu. In hominum genere maribus diverticula veneris excogitata, omnia scelere naturæ : feminis vero abortus. Quantum in hac parte multo nocentiores quam feræ sumus? Viros avidiores veneris hieme, feminas æstate, Hesiodus prodidit.

Coitus aversis elephantis, camelis, tigribus, lyncibus, rhinoceroti, leoni, dasypodi, cuniculis, quibus aversa genitalia. Cameli etiam solitudines, aut secreta certe potunt : neque intervenire datur sine pernicie. Coitus tota die : et his tantum ex omnibus, quibus solida ungula. In quadrupedum genere mares olfactus accendit. Averuntur et canes, phocæ, lupi, in medioque coitu, invittique etiam cohærent. Supra dictorum plerisque feminæ priores superveniunt, reliquis mares. Ursi autem, ut dictum est, humanitus strati, herinacei stantes ambo inter se complexi : feles mare stante, femina subjacente : vulpes in latera projectæ, maremque femina amplexa. Taurorum cervorumque feminæ vim non tolerant : ea de causa ingrediuntur in conceptu. Cervi vicissim ad alias transeunt, et ad priores redeunt. Lacertæ, ut ea quæ sine pedibus sunt, circumplexu venerem novere.

Omnia animalia quo majora corpore, hoc minus fecunda sunt. Singulos gignunt elephanti, cameli, equi : acanthis duodenas, avis minima. Ocyssime pariunt, quæ plurimos gignunt. Quo majus est animal, tanto diutius

formatur in utero. Diutius gestantur, quibus longiora sunt vitæ spatia. Neque crescentium tempestiva ad generandum ætas. Quæ solidas habent ungulas, singulos : quæ bisulcas, et geminos pariunt. Quorum in digitos pedum fissura divisa est, ea numerosiora in fetu. Sed superiora omnia perfectos edunt partus, hæc inchoatos : in quo sunt genere leænæ, ursæ : et vulpes informia etiam magis, quam supradicta, parit : rarumque est videre parientem. Postea lambendo calefaciunt fetus omnia ea, et figurant. Pariunt plurimum quaternos.

Cæcos autem gignunt canes, lupi, pantheræ, thoes. Canum plura genera. Laconicæ octavo mense utrimque generant. Ferunt sexaginta diebus, et plurimum tribus. Ceteræ canes et semestres coitum patiuntur. Implentur omnes uno coitu. Quæ ante justum tempus concipere, diutius cæcos habent catulos, nec omnes totidem diebus. Existimantur in urina attollere crus fere semestres : id est signum consummati virium roboris : feminæ hoc idem sidentes. Partus duodeni, quibus numerosissimi : cetero quini, seni, aliquando singuli, quod prodigiosum putant, sicut omnes mares, aut omnes feminas gigni. Primos quoque mares pariunt : in ceteris alternant. Ineuntur a partu sexto mense. Octonos Laconicæ pariunt. Propria in eo genere maribus labore salacitas. Vivunt Laconici annis denis, feminæ duodenis : cetera genera quindenos annos, aliquando et videnos : nec tota sua ætate generant, fere a duodecimo desinentes. Felium et ichneumonum reliqua, ut canum. Vivunt annis senis.

Dasyodes omni mense pariunt, et superfetant, sicut

lepores. A partu statim implentur. Concipiunt, quamvis ubera siccante fetu. Pariunt vero cæcos. Elephanti, ut diximus, pariunt singulos, magnitudine vituli trimestris. Cameli duodecim mensibus ferunt : trimatu pariunt vere, iterumque post annum implentur a partu. Equas autem post tertium diem, aut post unum ab enixu utiliter admitti putant, coguntque invitas. Et mulier septimo die concipere facillime creditur. Equarum jubas tondere præcipiunt, ut asinorum in coitu patiantur humilitatem : comantes enim gloria superbire. A coitu solæ animalium currunt ex adverso aquilone austrove, prout marem aut feminam concepere. Colorem illico mutant rubriore pilo, vel quicumque sit, pleniore : hoc argumento desinunt admittere, etiam nolentes. Nec impedit partus quasdam ab opere, falluntque gravidæ. Vicisse Olympia prægnantem Echekratidis Thessali invenimus. Equos, et canes, et sues initum matutinum adpetere, feminas autem post meridiem blandiri diligentiores tradunt. Equas domitas LX diebus equire, antequam gregales : sues tantum coitu spumam ore fundere : verrem subantis audita voce, nisi admittatur, cibum non capere usque in maciem : feminas autem in tantum efferari, ut hominem lacerent, candida maxime veste indutum. Rabies ea aceto mitigatur naturæ asperso. Aviditas coitus putatur et cibus fieri : sicut viro eruca, pecori cæpa. Quæ ex feris mitigentur, non concipere, ut anseres : apros vero tarde, et cervos, nec nisi ab infantia educatos, mirum est. Quadrupedum prægnantes venerem arcent, præter equam et suem. Sed superfetant dasypus et lepus tantum.

Quæ sit animalium in uteris positio.

LXXXIV. 64. Quæcunque animal pariunt, in capita gignunt circumacto sub enixum fetu : alias in utero porrecto. Quadrupedes gestantur extensis ad longitudinem cruribus, et ad alvum suam applicatis : homo in semet conglobatus, inter duo genua naribus sitis. Molas, de quibus ante diximus, gigni putant, ubi mulier non ex mare, verum ex semetipsa tantum conceperit : ideo nec animari, quia non sit ex duobus : altricemque habere per se vitam illam, quæ satis arboribusque contingat.

65. Ex omnibus, quæ perfectos fetus, sues tantum et numerosos edunt : item plures, contra naturam solidipedum, aut bisulcorum.

Quorum animalium origo adhuc incerta sit.

LXXXV. Super cuncta est murium fetus, haud sine cunctatione dicendus, quamquam sub auctore Aristotele et Alexandri Magni militibus. Generatio eorum lambendo constare, non coitu, dicitur : ex una genitos ex tradiderunt : apud Persas vero, prægnantes et in ventre parentis repertas. Et salis gustatu fieri prægnantes opinantur. Itaque desinit mirum esse, unde vis tanta messes populetur murium agrestium : in quibus illud quoque adhuc latet, quonam modo illa multitudo repente occidat. Nam nec exanimes reperiuntur, neque exstat qui murem hieme in agro effoderit. Plurimi ita ad Troadem proveniunt : et jam inde fugaverunt incolas. Proventus

eorum siccitatibus : tradunt etiam obituris vermiculum in capite gigni. Ægyptiis muribus durus pilus, sicut herinaceis. Iidem bipedes ambulant, ceu Alpini quoque. Quum diversi generis coivere animalia, ita demum generant, si tempus nascendi par habent. Quadrupedum ova gignentium lacertas ore parere (ut creditur vulgo) Aristoteles negat : neque incubant eadem, oblitæ quo sint in loco enixæ, quoniam huic animali nulla memoria. Itaque per se catuli erumpunt.

De salamandris.

LXXXVI. 66. Auguem ex medulla hominis spinæ gigni, accipimus a multis. Pleraque enim occulta et cæca origine proveniunt, etiam in quadrupedum genere :

67. Sicut salamandra, animal lacerti figura, stellatum, numquam, nisi magnis imbribus, proveniens, et serenitate deficiens. Huic tantus rigor, ut ignem tactu restinguat, non alio modo, quam glacies. Ejusdem sanie, quæ lactea ore vomitur, quacumque parte corporis humani contacta, toti defluunt pili : idque quod contactum est, colorem in vitiliginem mutat.

Quæ nascantur ex non genitis. Quæ nata nihil gignant : in quibus neuter sexus sit.

LXXXVII. 68. Quædam vero gignuntur ex non genitis, et sine ulla simili origine, ut supra dicta : et quæcumque tempus anni generat. Ex iis quædam nihil gignunt, ut salamandræ. Neque est iis genus masculi-

num femininumve : sicut neque in anguillis, omnibusque quæ nec animal, nec ovum ex sese generant. Neutrum est et ostreis genus, et ceteris adhærentibus vado vel saxo. Quæ autem per se generantur, si in mares ac feminas descripta sunt, generant quidem aliquid coitu, sed imperfectum et dissimile, et ex quo nihil amplius gignatur, ut vermiculos muscæ. Id magis declaravit natura eorum, quæ insecta dicuntur, arduæ explanationis omnia, et privatim dicato opere narranda. Quapropter ingenium prædictorum, et reliqua subtexitur edissertatio.

De sensibus animalium. Tactum omnibus esse : item gustatum. Quibus visus præcipuus : quibus odoratus : quibus auditus : de talpis. An ostreis auditus.

LXXXVIII. 69. Ex sensibus ante cetera homini tactus, dein gustatus : reliquis superatur a multis. Aquilæ clarius cernunt : vultures sagacius odorantur : liquidius audiunt talpæ obrutæ terra, tam denso atque surdo naturæ elemento. Præterea voce omnium in sublime tendente sermonem exaudiunt : et si de iis loquere, intelligere etiam dicuntur, et profugere. Auditus cui hominum primo negatus est, huic et sermonis usus ablati : nec sunt naturaliter surdi, ut non iidem sint et muti. In marinis, ostreis auditum esse, non est verisimile : sed ad sonum mergere se dicuntur solenes. Ideo et silentium in mari piscantibus.

Qui ex piscibus clarissime audiant.

LXXXIX. 70. Pisces quidem auditus nec membra habent, nec foramina: audire tamen eos palam est: ut patet, quum plausu congregari feros ad cibum adsuetudine in quibusdam vivariis spectetur: et in piscinis Cæsaris genera piscium ad nomen venire, quosdamque singulos. Itaque produntur etiam clarissime audire, mugil, lupus, salpa, chromis, et ideo in vado vivere.

Qui ex piscibus maxime odorentur.

XC. Olfactum iis esse manifeste patet: quippe non omnes eadem esca capiuntur: et prius, quam adpetant, odorantur. Quosdam et speluncis latentes, salsamento illitis faucibus scopuli piscator expellit, veluti sui cadaveris agnitionem fugientes. Conveniuntque ex alto etiam ad quosdam odores, ut sepiam ustam, et polypum: quæ ideo conjiciuntur in nassas. Sentinæ quidem navium odorem procul fugiunt: maxime tamen piscium sanguinem. Non potest petris avelli polypus: idem cum nila admota, ab odore protinus resilit. Purpuræ quoque foetidis capiuntur. Nam de reliquo animalium genere quis dubitet? Cornus cervini odore serpentes fugantur, sed maxime styracis: origani, aut calcis, aut sulphuris formicæ necantur. Culices acida petunt, ad dulcia non advolant.

71. Tactus sensus omnibus est, etiam quibus nullus alius: nam et ostreis; et terrestrium, vermibus quoque.

Diversitas animalium in pastu.

XCI. Existimaverim omnibus sensum et gustatus esse: cur enim alios alia sãpores adpetant? in quo vel præcipua naturæ architectæ vis. Aliã dentibus prædantur, alia unguibus, alia rostri aduncitate carpunt, alia latitudine ruunt, alia acumine excavant, alia sugunt, alia lambunt, sorbent, mandunt, vorant. Nec minor varietas in pedum ministerio, ut rapiant, distrahant, teneant, premant, pendeant, tellurem scabere non cessent.

Quæ venenis vivant.

XCII. 72. Venenis capreae, et coturnices (ut diximus) pinguescunt, placidissima animalia: at serpentes ovis, spectanda quidem draconum arte: aut enim solida hauriunt, si jam fauces capiunt, quæ deinde in semet convoluti frangunt intus, atque ita putamina extussiunt: aut si tenerior est catulis adhuc ætas, orbe adprehensa spiræ, ita sensim vehementerque præstringunt, ut amputata parte, ceu ferro, reliquam quæ amplexu tenetur sorbeant. Simili modo avibus devoratis solidis, contentione plumam excitam revomunt.

Quæ terra: quæ fame aut siti non intereant.

XCIII. Scorpiones terra vivunt. Serpentes, quum occasio est, vinum præcipue adpetunt, quum alioqui exiguo indigeant potu. Eadem minimo et pæne nullo

cibo, quum adservantur inclusæ: sicuti aranei quoque, alioqui suctu viventes. Ideoque nullum interit fame aut siti venenatum. Nam neque calor his, neque sanguis, neque sudor, quæ aviditatem naturali sale augent. In quo genere omnia magis exitialia, si suum genus edere, antequam noceant. Condit in thesauros maxillarum cibum sphingiorum et satyrorum genus: mox inde sensim ad mandendum manibus expromit: et quod formicis in annum solemne est, hiis in dies vel horas.

73. Unum animal digitos habentium herba alitur, lepus: sed et fruge solidipedes, et e bisulcis sues omni cibatu et radicibus. Solidipedum volutatio propria. Ser-ratorum dentium carnivora sunt omnia. Ursi et fruge, fronde, vindemia, pomis vivunt, et apibus, cancris etiam, ac formicis. Lupi, ut diximus, et terra in fame. Pecus potu pinguescit: ideo sal illis aptissimus: item veterina, quamquam et fruge et herba: sed ut hiberna, sic edunt. Ruminant præter jam dicta, silvestrium cervi, quum a nobis aluntur: omnia autem jacentia potius quam stantia, et hieme magis quam æstate, septenis fere mensibus. Pontici quoque mures simili modo reman-dunt.

De diversitate potus.

XCIV. In potu autem, quibus serrati dentes, lam-bunt: et mures hi vulgares, quamvis ex alio genere sint. Quibus continui dentes, sorbent: ut equi, hoves. Neutrum ursi, sed aquam quoque morsu vorant. In Africa major pars ferarum æstate non bibunt inopia imbrium: quam ob causam capti mures Libyci, si bi-

bere, moriuntur. Orygem perpetuo sitientia Africæ generant, et natura loci potu carentem, et mirabili modo ad remedia sitientium. Namque Gætuli latrones eo durant auxilio, repertis in corpore eorum saluberrimi liquoris vesicis. Insidunt in eadem Africa pardi condensa arbore, occultatique earum ramis, in prætereuntia desiliunt, atque e volucrum sede grassantur. Feles quidem quo silentio, quam levibus vestigiis obrepunt avibus; quam occulte speculatæ in musculos exsiliunt! Excrementa sua effossa obruunt terra, intelligentes odorem illum indicem sui esse.

Quæ inter se dissideant. Amicitiam animalium esse: et affectus animalium.

XCV. 74. Ergo et alios quosdam sensus esse, quam supra dictos, haud difficulter apparet. Sunt enim quædam his bella amicitiaque, unde et affectus, præter illa quæ de quibusque eorum suis diximus locis. Dissident olores et aquilæ: corvus et chloreus, noctu invicem ova exquirentes. Simili modo corvus et milvus, illo præripiente huic cibos: cornices atque noctua: aquilæ et trochilus (si credimus), quoniam rex appellatur avium: noctuæ et ceteræ minores aves. Rursus cum terrestribus, mustela et cornix: turtur et pyralis, ichneumones vespæ et phalangia. Ranæ aquaticæ, et gaviæ. Harpe et triorches accipiter. Sorices et ardeolæ, invicem fe-tibus insidiantes. Ægithus avis minima cum asino. Spinnetis enim se scabendi causa atterens, nidos ejus dissipat: quod adeo pavet, ut voce omnino rudentis audita,

ova ejiciat, pulli ipsi metu cadant. Igitur advolans ulcera ejus rostro excavat. Vulpes et nisi: angues, mustelæ, et sues. *Æsalon* vocatur parva avis, ova corvi frangens, cujus pulli infestantur a vulpibus. Invicem hæc catulos ejus ipsamque vellit. Quod ubi viderunt corvi, contra auxiliantur, velut adversus communem hostem. Et acanthis in spinis vivit: idcirco asinos et ipsa odit, flores spinæ devorantes. *Ægithum* vero anthus in tantum, ut sanguinem eorum credant non coire, multisque ob id veneficiis infament. Dissident thoes ac leones. Et minima æque ac maxima. Formicosam arborum eruçæ cavent. Librat araneus se filo in caput serpentis porrectæ sub umbra arboris suæ, tantaque vi morsu cerebrum adprehendit, ut stridens subinde, ac vertigine rotata, ne filum quidem desuper pendentis rumpere, adeo non fugere queat: nec finis ante mortem est.

Exempla affectus serpentium.

XCVI. Rursus amici pavones et columbæ: turtures, et psittaci: merulæ, et turtures: cornix et ardeolæ, contra vulpium genus communibus inimicitiis. Harpe et milvus contra triorchem. Quid, non et affectus indicia sunt etiam in serpentibus, immitissimo animalium genere? Dicta sunt, quæ Arcadia narrat de domino a dracone servato, et agnito voce draconi. De aspide miraculum Philarcho reddatur: is enim auctor est, quum ad mensam cujusdam veniens in *Ægypto* aleretur assidue, enixam catulos, quorum ab uno filium hospitis interemptum: illam reversam ad consuetudinem cibi, intel-

lexisse culpam, et necem intulisse catulo, nec postea in tectum id reversam.

De somno animalium.

XCVII. 75. Somni quæstio non obscuram conjectationem habet. In terrestribus, omnia quæ conniveant, dormire manifestum est. Aquatilia quoque exiguum quidem, etiam qui de ceteris dubitant, dormire tamen existimant: non oculorum argumento, quia non habent genas: verum ipsa quiete cernuntur placida, ceu soporata, neque aliud quam caudas moventia, et ad tumultum aliquem expavescentia. De thynnibus confidentius affirmatur: juxta ripas enim aut petras dormiunt. Plani autem piscium in vado, ut manu sæpe tollantur. Nam delphini, balænæque stertentes etiam audiuntur. Insecta quoque dormire silentio adparet, quia ne luminibus quidem admotis excitentur.

Quæ somnient.

XCVIII. Homo genitus premitur somno per aliquot menses: deinde longior in dies vigilia. Somniat statim infans: nam et pavore expergiscitur, et suctum imitatur. Quidam vero numquam: quibus mortiferum fuisse signum contra consuetudinem somnium, invenimus exempla. Magnus hic invitat locus, et diversis refertur documentis, utrumne sint aliqua præscita animi quiescentis: qua fiant ratione, an fortuita res sit, ut pleraque. Et si exemplis agatur, profecto paria fiant. A vino et a

cibus proxima , atque in redormitatione vana esse visa , prope convenit. Est autem somnus nihil aliud , quam animi in medium sese recessus. Præter hominem somniare equos , canes , hoves , pecora , capras , palam est. Ob hoc creditur et in omnibus quæ animal pariant. De iis quæ ova gignunt , incertum est : sed dormire ea , certum. Verum ad insecta transeamus : hæc namque restant immensæ subtilitatis animalia : quando aliqui ea neque respirare , et sanguine etiam carere prodiderunt.

C. PLINII SECUNDI HISTORIARUM MUNDI

LIBER XI.

INSECTORUM ANIMALIUM GENERA.

Subtilitas in his rebus naturæ,

I. I. **M**ULTA hæc et multigenera, terrestrium volucrumque vita. Alia pennata, ut apes: alia utroque modo, ut formicæ: aliqua et pennis et pedibus carentia; et jure omnia insecta appellata ab incisuris, quæ nunc cervicum loco, nunc pectorum atque alvi, præcincta separant membra, tenui modo fistula cohærentia. Aliquibus vero non tota incisura, eam ambiente ruga: sed in alvo, aut superne tantum, imbricatis flexili vertebris, nusquam alibi spectatiore naturæ rerum artificio.

2. In magnis siquidem corporibus, aut certe majoribus, facilis officina sequaci materia fuit. In his tam parvis, atque tam nullis, quæ ratio, quanta vis, quam inextricabilis perfectio? ubi tot sensus collocavit in culice? et sunt alia dictu minora. Sed ubi visum in eo prætendit? ubi gustatum adplicavit? ubi odoratum inseruit? ubi vero truculentam illam et portione maxi-

mam vocem ingeneravit? qua subtilitate pennas adnexit? praelongavit pedum crura? disposuit jejunam caveam, uti alvum? avidam sanguinis, et potissimum humani, sitim accendit? Telum vero perfodiendo tergori, quo spiculavit ingenio? Atque ut in capaci, quum cerni non possit exilitas, ita reciproca generavit arte, ut fodiendo acuminatum pariter, sorbendoque fistulosum esset. Quos teredini ad perforanda robora cum sono teste dentes adfixit, potissimumque e ligno cibatum fecit? Sed turrigeros elephantorum miramur humeros, taurorumque colla, et truces in sublime jactus: tigrum rapinas, leonum jubas, quum rerum natura nusquam magis, quam in minimis, tota sit. Quapropter, quaeso, ne nostra legentes, quoniam ex his spernunt multa, etiam relata fastidio damnent, quum in contemplatione naturae nihil possit videri supervacuum.

An spirent, an habeant sanguinem.

II. 3. Insecta multi negarunt spirare, idque ratione persuadentes, quoniam in viscera interiora nexus spirabilis non inesset. Itaque vivere ut fruges, arboresque: sed plurimum interesse, spiret aliquid, an vivat. Eadem de causa nec sanguinem iis esse, qui sit nullis carentibus corde atque jecore. Sic nec spirare ea, quibus pulmo desit. Unde numerosa quaestionum series exoritur. Iidem enim et vocem esse his negant, in tanto murmure apium, cicadarum sono, et aliis quaesuis aestimabuntur locis. Nam mihi contuenti se persuasit rerum natura, nihil incredibile existimare de ea. Nec video,

cur magis possint non trahere animam talia, et vivere, quam spirare sine visceribus : quod etiam in marinis docuimus, quamvis arcente spiratum densitate et altitudine humoris. Volare quidem aliqua, et animatu carere in ipso spiritu viventia, habere sensum victus, generationis, operis, atque etiam de futuro curam : et quamvis non sint membra, quæ, velut carina, sensus invehant, esse tamen his auditum, olfactum, gustatum, eximia præterea naturæ dona, solertiam, animum, artem, quis facile crediderit? Sanguinem non esse his fateor, sicut ne terrestribus quidem cunctis, verum simile quiddam. Ut sepia in mari sanguinis vicem atramentum obtinet, purpurarum generi infector ille succus : sic et insectis quisquis est vitalis humor, hic erit et sanguis, donec æstimatio sua cuique sit. Nobis propositum est, naturas rerum manifestas indicare, non causas judicare dubias.

De corpore eorum.

III. 4. Insecta, ut intelligi possit, non videntur nervos habere, nec ossa, nec spinas, nec cartilaginem, nec pinguia, nec carnes, ne crustam quidem fragilem, ut quædam marina, nec quæ jure dicatur cutis : sed mediæ cujusdam inter omnia hæc naturæ corpus, arenti simile, nervo mollius, in reliquis partibus siccius vere, quam durius. Et hoc solum his est, nec præterea aliud. Nihil intus, nisi admodum paucis intestinum implicatum. Itaque divulgis præcipua vivacitas, et partium singularum palpitatio. Quia quæcumque est ratio vitalis, illa non

certis inest membris, sed toto in corpore, minime tamen capite, solumque non movetur, nisi cum pectore avulsum. In nullo genere plures sunt pedes. Et quibus ex his plurimi, diutius vivunt divulsa, ut in scolopendris videmus. Habent autem oculos, præterque e sensibus tactum atque gustatum : aliqua et odoratum, pauca et auditum.

De apibus.

IV. 5. Sed inter omnia ea principatus apibus, et jure præcipua admiratio, solis ex eo genere hominum causa genitis. Mella contrahunt, succumque dulcissimum atque subtilissimum, ac saluberrimum. Favos confingunt et ceras, mille ad usus vitæ : laborem tolerant, opera conficiunt, rempublicam habent, consilia privatim, ac duces gregatim : et quod maxime mirum sit, mores habent. Præterea, quum sint neque mansueti generis, neque feri, tamen tanta est natura rerum, ut prope ex umbra minimi animalis, incomparabile effecerit quiddam. Quos efficaciæ industriæque tantæ comparemus nervos ? quas vires ? quos rationi medius fidius viros ? hoc certe præstantioribus, quo nihil novere, nisi commune. Non sit de anima quæstio : constet et de sanguine, quantulum tamen esse in tantulis potest ? Æstimemus postea ingenium.

Quis ordo in opere earum.

V. 6. Hieme conduntur : unde enim ad pruinas nivesque, et aquilonum flatus perferendos vires ? Sane et

insecta omnia : sed minus diu, quæ parietibus nostris occultata, mature tepefiunt. Circa apes aut temporum locorumve ratio mutata est, aut erraverunt priores. Conduuntur a Vergiliarum occasu, sed latent ultra exortum : adeo non ad veris initium, ut dixere, nec quisquam in Italia de alvis existimat. Antè fabas florentes exeunt ad opera et labores, nullusque, quum per cælum licuit, otio perit dies. Primum favos construunt, ceram fingunt, hoc est, domos cellasque faciunt. Deinde sobolem, postea mella, ceram ex floribus, melliginem e lacrymis arborum, quæ glutinum pariunt, salicis, ulmi, arundinis, succo, gummi, resina. His primum alveum ipsum intus totum, ut quodam tectorio, illinunt, et aliis amarioribus succis contra aliarum bestiarum aviditates : id se facturas consciæ, quod concupisci possit. His deinde fores quoque latiores circumstruunt.

Quid sit in eo commosis, pissoceros, propolis.

VI. 7. Prima fundamenta commosin vocant periti, secunda pissoceron, tertia propolin, inter coria cerasque : magni ad medicamina usus. Commosis crusta est prima, saporis amari. Pissoceros super eam venit, picantium modo, ceu dilutior cera. E vitium, populorumque mitiore gummi propolis, crassioris jam materiæ, additis floribus, nondum tamen cera, sed favorum stabilimentum, qua omnes frigoris aut injuriæ aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnum gravi, ut qua plerique pro galbano utantur.

Quid erithace, sive sandaraca, sive cerinthos.

VII. Præter hæc convehitur erithace, quam aliqui sandaracam, alii cerinthum vocant. Hic erit apium, dum operantur, cibus, qui sæpe invenitur in favorum inanitatibus sepositus, et ipse amari saporis. Gignitur autem rore verno, et arborum succo, gummi modo, Africi minor, Austri flatu nigrior, aquilonibus melior et rubens, plurimus in græcis nucibus. Menecrates florem esse dicit, sed nemo præter eum.

Ex quibus floribus opera fiant.

VIII. 8. Ceras ex omnium arborum satorumque floribus confingunt, excepta rumice et echinopode. Herbarum hæc genera. Falso excipitur et spartum, quippe quum in Hispania multa in spartariis mella herbam eam sapiant. Falso et oleas excipi arbitror, quippe olivæ proventu plurima examina gigni certum est. Fructibus nullis nocetur. Mortuis ne floribus quidem, non modo corporibus insidunt. Operantur intra sexaginta passus: et subinde consumptis in proximo floribus, speculatores ad pabula ulteriora mittunt. Noctu deprehensæ in expeditione excubant supinæ, ut alas a rore protegant.

Apium studio capti.

IX. 9. Ne quis miretur amore earum captos, Aristomachum Solensem duodesexaginta annis nihil aliud

egisse : Philiscum vero Thasium in desertis apes colentem Agrium cognominatum : qui ambo scripsere de his.

Ratio operis.

X. 10. Ratio operis. Interdiu stadio ad portas more castrorum , noctu. quies in matutinum, donec una excitet gemino aut triplici bombo, ut buccino aliquo. Tunc uniuersae provolant, si dies mitis futurus est. Prædivinant enim ventos imbresque, et se continent tectis. Itaque temperie cæli (et hoc inter præscita habent), quum agmen ad opera processit, aliæ flores aggerunt pedibus, aliæ aquam ore, guttasque lanugine totius corporis. Quibus est earum adolescentia, ad opera exeunt, et supra dicta convehunt : seniores intus operantur. Quæ flores comportant, prioribus pedibus femina onerant, propter id natura scabra, pedes priores rostro : totæque onustæ remeant sarcina pandatæ. Excipiunt eas ternæ, quaternæque, et exonerant. Sunt enim intus quoque officia divisa. Aliæ struunt, aliæ poliunt, aliæ suggerunt, aliæ cibum comparant ex eo, quod adlatum est. Neque enim separatim vescuntur, ne inæqualitas operis et cibi fiat et temporis. Struunt orsæ a concameratione alvei, textumque velut a summa tela deducunt, limitibus binis circa singulos actus, ut aliis intrent, aliis exeant. Favi superiore parte adfixi, et paulum etiam lateribus simul hærent, et pendent una. Alveum non contingunt, nunc obliqui, nunc rotundi, qualiter poposcit alveus : aliquando et duorum generum : quum duo examina concordibus populis dissimiles habuere ritus. Ruentes ceras fulciunt, pilarum

intergerinis sic a solo fornicatis, ne desit aditus ad sarcindum. Primi fere tres versus inanes struuntur, ne promptum sit quod invitet furantem. Novissimi maxime implentur melle: ideoque aversa alvo favi eximuntur. Gerulæ secundos flatus captant. Si cooriatur procella, adprehensi pondusculo lapilli se librant. Quidam in humeros eum imponi tradunt. Juxta vero terram volant in adverso flatu vepribus evitatis. Mira observatio operis. Cessantium inertiam notant, castigant mox, et puniunt morte. Mira munditia. Amoliuntur omnia e medio, nullæque inter opera spurcitæ jacent. Quin et excrementa operantium intus, ne longius recedant, unum congesta in locum, turbidis diebus et operis otio egerunt. Quum advesperascit, in alveo strepunt minus ac minus, donec una circumvolet eodem, quo excitavit, bombo, ceu quietem capere imperans: et hoc castrorum more. Tunc repente omnes conticescunt.

II. Domos primum plebei exædificant, deinde regibus. Si speratur largior proventus, adjiciuntur contubernia et fucis. Hæ cellarum minimæ, sed ipsi majores apibus.

De fucis.

XI. Sunt autem fuci, sine aculeo, velut imperfectæ apes, novissimæque, a fessis et jam emeritis inchoatæ, serotinus fetus, et quasi servitia verarum apium: quamobrem imperant iis, primosque in opera expellunt: tardantes sine clementia puniunt. Neque in opere tantum, sed in fetu quoque adjuvant eas, multum ad calorem conferente turba. Certe quo major eorum fuit multitudo,

hoc major fiet examinum prœventus. Quum mella cœperunt maturescere, abigunt eos: multæque singulos adgressæ trucidant. Nec id genus, nisi vere, conspicitur. Fucus ademptis alis in alveum rejectus, ipse ceteris adimit.

Quæ natura mellis.

XII. Regias imperatoribus futuris in ima parte alvei exstruunt amplas, magnificas, separatas, tuberculo eminentes: quod si exprimatur, non gignuntur soboles. Sexangulæ omnes cellæ, singulorum eæ pedum opere. Nihil horum stato tempore, sed rapiunt diebus serenis munia. Et melle uno alterove ad summum die cellas replent.

12. Venit hoc ex aere, et maxime siderum exortu, præcipueque ipso Sirio exsplendescente fit, nec omnino prius Vergiliarum exortu, sublucanis temporibus. Itaque tum prima aurora folia arborum melle roscida inveniuntur: ac si qui matutino sub dio fuere, unctas liquore vestes, capillumque concretum sentiunt. Sive ille est cæli sudor, sive quædam siderum saliva, sive purgantis se aeris succus, utinamque esset et purus ac liquidus, et suæ naturæ, qualis defluit primo: nunc vero e tanta cadens altitudine, multumque dum venit, sordescens, et obvio terræ halitu infectus, præterea e fronde ac pabulis potus, et in utriculo congestus apium (ore enim eum vomunt): ad hæc succo florum corruptus, et alveis maceratus, totiesque mutatus, magnam tamen cælestis naturæ voluptatem adfert.

Quæ optima mella.

XIII. 13. Ibi optimus semper, ubi optimorum doliolis florum conditur. Atticæ regionis hoc, et Siculæ, Hy-metto, et Hybla, ab locis: mox Calydna insula. Est autem initio mel, ut aqua, dilutum, et primis diebus ferret, ut musta, seque purgat: vicesimo die crassescit, mox obducitur tenui membrana, quæ fervoris ipsius spuma concrevit. Sorbetur optimum, et minime fronde infectum, e quercus, tiliæ, arundinum foliis.

Quæ genera mellis in singulis locis.

XIV. 14. Summa quidem bonitatis natione constat (ut supra diximus), pluribus modis: aliubi enim favis cera spectabiles gignuntur, ut in Pelignis, Sicilia: aliubi mellis copia, ut, in Creta, Cypro, Africa: aliubi magnitudine, ut in septentrionalibus, viso jam in Germania octo pedum longitudinis favo, in cava parte nigro.

In quocumque tamen tractu terna sunt mellis genera. Vernum ex floribus constructo favo, quod ideo vocatur anthinum. Hoc quidam attingi vetant, ut largo alimento valida exeat soboles. Alii ex nullo minus apibus relinquunt, quoniam magna sequatur ubertas, magnorum siderum exortu. Præterea solstitio, quum thymum et uva florere incipiunt, præcipua cellarum materia. Est autem in eximendis favis necessaria dispensatio, quoniam inopia cibi desperant, moriunturque, aut diffugiunt: contra copia ignaviam adfert: ac jam melle, non

erithace pascuntur. Ergo diligentiores ex hac vindemia duodecimam partem apibus relinquunt. Dies status inchoandæ, ut quadam lege naturæ, si scire aut observare homines velint, tricesimus ab educto examine : fereque maio mense includitur hæc vindemia.

Alterum genus est mellis æstivi, quod ideo vocatur *ἠραιῶν*, a tempestivitate præcipua, ipso Sirio exsplendescente post solstitium diebus tricenis fere. Immensa circa hoc subtilitas naturæ mortalibus patefacta est, nisi fraus hominum cuncta pernicie corrumpere. Namque ab exortu sideris cujuscumque, sed nobilium maxime, aut cælestis arcus, si non sequantur imbres, sed ros tepescat Solis radiis, medicamenta, non mella, gignuntur, oculis, ulceribus, internisque visceribus, dona cælestia. Quod si servetur hoc Sirio exoriente, casuque congruat in eundem diem, ut sæpe, Veneris aut Jovis, Mercuriive exortus, non alia suavitas, visque mortaliū malis a mortē vocandis, quam divini nectaris, fiat.

Quomodo probentur. De erice, sive tetralice, sive sisiryū.

XV. 15. Mel plenilunio uberius capitur, serena die pinguius. In omni melle, quod per se fluxit, ut mustum oleumque, appellatur acetum. Maxime laudabile est etiam omne rutilum, vel sic auribus aptissimum. In æstimatu est e thymo, coloris aurei, saporis gratissimi. Quod fit palam doliolis, pingue : marino e rore, spissum. Quod concrescit autem, minime laudatur. Thymosum non coit, et tactu prætenuia fila mittit : quod pri-

num gravitatis argumentum est. Abrumpi statim et resiliere guttas vilitatis indicium habetur. Sequens probatio, ut sit odoratum, et ex dulci acre, glutinosum, perlucidum. Æstiva mellatione decimam partem Cassio Dionysio apibus relinqui placet, si plenæ fuerint alvi: si minus, pro rata portione: aut si inanes, omnino non attingi. Huic vindemiæ Attici signum dedere initium caprifici: alii diem Vulcano sacrum.

16. Tertium genus mellis, minime probatum, silvestre, quod ericæum vocant. Convehitur post primos autumnii imbres, quum erice sola floret in silvis, ob id arenoso simile. Gignitur id maxime Arcturi exortu ex ante pridie idus septembris. Quidam æstivam mellationem ad Arcturi exortum proferunt, quoniam ad æquinoctium autumnii ab eo supersint dies quatuordecim: et ab æquinoctio ad Vergiliarum occasum diebus XLVIII plurima sit erice. Athenienses tetralicem appellant, Eubœa sisirum; putantque apibus esse gratissimam, fortassis quia tunc nulla alia sit copia. Hæc ergo mellatio, fine vindemiæ et Vergiliarum occasu, idibus novembris fere includitur. Relinqui ex ea duas partes apibus ratio persuadet, et semper eas partes favorum, quæ habeant erithacen. A bruma ad Arcturi exortum diebus LX somno aluntur sine ullo cibo. Ab Arcturi exortu ad æquinoctium vernum tepidiore tractu jam vigilant: sed etiam tunc alveo se continent, servatosque in id tempus cibos repetunt. In Italia vero hoc idem a Vergiliarum exortu faciunt: in eum dormiunt.

Alvos quidam in eximendo melle expendunt, ita dirimentes quantum relinquant. Æquitas siquidem etiam

in eis obstringitur : feruntque societate fraudata alvos mori. In primis ergo præcipitur ut loti, purique eximant mella. Et furem mulierumque menses odere. Quum eximuntur mella, apes abigi fumo utilissimum, ne irascantur, aut ipsæ avide vorent. Fumo crebriore etiam ignavia earum excitatur ad opera. Nam nisi incubavere, favos lividos faciunt. Rursus nimio fumo inficiuntur : quarum injuriam celerrime sentiunt mella, vel minimo contactu roris acescentia. Et ob id inter genera servatur, quod acapnon vocant.

Quomodo apes generent.

XVI. Fetus quonam modo progenerent, magna inter eruditos et subtilis quæstio fuit. Apium enim coitus visus est numquam. Plures existimavere oportere confici floribus compositis apte atque utiliter. Aliqui coitu unius, qui rex in quoque appellatur examine. Hunc esse solum marem, præcipua magnitudine, ne fatiscat. Ideo fetum sine eo non edi : apesque reliquas, tamquam marem feminas comitari, non tamquam ducem : quam probabilem alias sententiam fucorum proventus coarguit. Quæ enim ratio, ut idem coitus alios perfectos, imperfectos generet alios? Propior vero prior existimatio fieret, ni rursus alia difficultas occurreret. Quippe nascuntur aliquando in extremis favis apes grandiores, quæ ceteras fugant. Oestrus vocatur hoc malum : quonam modo nascens, si ipsæ fingunt?

Quod certum est, gallinarum modo incubant. Id quod exclusum est, primum vermiculus videtur candidus, ja-

cens transversus , adhærensque ita ut pars ceræ videatur. Rex statim mellei coloris , ut electo flore ex omni copia factus , neque vermiculus , sed statim penniger. Cetera turba quum formam capere cœpit , nymphæ vocantur : ut fuci , sirenes , aut cephænes. Si quis alterutris capita demat , priusquam pennas habeant , pro gratisimo sunt pabulo matribus. Tempore procedente instillant cibos , atque incubant , maxime murmurantes , caloris (ut putant) faciendi gratia , necessarij excludendis pullis , donec ruptis membranis , quæ singulos cingunt ovorum modo , universum agmen emergat. Spectatum hoc Romæ consularis cujusdam suburbano , alveis cornu laternæ translucido factis. Fetus intra XLV diem peragitur. Fit in favis quibusdam , qui vocatur clavus , amaræ duritia ceræ , quum fetum inde non eduxere morbo aut ignavia , aut infecunditate naturali. Hic est abortus apium. Protinus autem educti operantur quadam disciplina cum matribus : regemque juvenem æqualis turba comitatur.

Reges plures inchoantur , ne desint. Postea ex his soboles quum adulta esse cœpit , concordij suffragio deterimos necant , ne distrahant agmina. Duo autem genera eorum : melior niger variusque. Omnibus forma semper egregia , et duplo quam ceteris major , pennæ breviores , crura recta , ingressus celsior , in fronte macula quodam diademate candicans. Multum etiam nitore a vulgo differunt.

Quæ regiminis ratio.

XVII. 17. Quærat nunc aliquis , unusne Hercules

fuerit, et quot Liberi patres, et reliqua vetustatis situ obruta? Ecce in re parva, villisque nostris adnexa, cujus assidua copia est, non constat inter auctores: rex nullumne solus habeat aculeum, majestate tantum armatus: an dederit eum quidem natura, sed usum ejus illi tantum negaverit. Illud constat, imperatorem aculeo non uti. Mira plebei circa eum obedientia. Quum procedit, una est totum examen, circaque eum globatur, cingit, protegit, cerni non patitur. Reliquo tempore, quum populus in labore est, ipse opera intus circuit, similis exhortanti, solus immunis. Circa eum satellites quidam lictoresque, assidui custodes auctoritatis. Procedit foras non nisi migraturo examine. Id multo intelligitur ante, aliquot diebus murmure intus strepente, apparatus indice diem tempestivum eligentium. Si quis alam ei detruncet, non fugiet examen. Quum processere, se quæque proximam illi cupit esse, et in officio conspici gaudet. Fessum humeris sublevant: validius fatigatum ex toto portant. Si qua lassata deficit, aut forte aberravit, odore persequitur. Ubicumque ille consedit, ibi cunctarum castra sunt.

Aliquando et lætum omen esse examenum.

XVIII. Tunc ostenta faciunt privata ac publica, uva dependente in domibus templisque, sæpe expiata magnis eventibus. Sedere in ore infantis tum etiam Platonis, suavitatem illam prædulcis eloquii portendentes. Sedere in castris Drusi imperatoris, quum prosperrime pugnatum apud Arbalonem est, haud quaquam perpetua aru-

spicum conjectura, qui dirum id ostentum existimant semper. Duce prehensio totum tenetur agmen: amisso dilabitur, migratque ad alios. Esse utique sine rege non possunt. Invitæ autem interimunt eos, quum plures fuere, potiusque nascentium domos diruunt, si provenus desperatur: tunc et fucos abigunt. Quamquam de iis video dubitari, propriumque iis genus esse aliquos existimare, sicut furibus grandissimis inter illas, sed nigris, lataque alvo: ita appellatis, quia furtim devorent mella. Certum est, ab apibus fucos interfici. Utique regem non habent. Sed quomodo sine aculeo nascantur, in quæstione est.

Humido vere melior fetus: sicco, mel copiosius. Quod si defecerit aliquas alvos cibus, impetum in proximas faciunt rapinæ proposito. At illæ contra dirigunt aciem: et si custos adsit, alterutra pars, quæ sibi favere sentit, non appetit eum. Ex aliis quoque sæpe dimicant causis, easque acies contrarias duo imperatores instruunt, maxime rixa in convehendis floribus exorta, et suos quibusque evocantibus: quæ dimicatio injectu pulveris, aut fumo tota discutitur. Reconciliatur vero lacte vel aqua mulsa.

Genera apium.

XIX. 18. Apes sunt et rusticæ silvestresque, horridæ aspectu, multo iracundiores, sed opere ac labore præstantes. Urbanarum duo genera: optimæ breves, variæque, et in rotunditatem compactiles: deteriores longæ, et quibus similitudo vesparum: etiamnum deterrimæ ex iis pilosæ. In Ponto sunt quædam albæ, quæ his in

mense mella faciunt. Circa Thermòdoontem autem fluvium duo genera: aliarum, quæ in arboribus mellificant: aliarum, quæ sub terra, triplici cerarum ordine, uberissimi proventus.

Aculeum apibus natura dedit ventri consertum. Ad unum ictum hoc infixò, quidam eas statim emori putant. Aliqui non nisi in tantum adacto, ut intestini quidpiam sequatur: sed fucos postea esse, nec mella facere, velut castratis viribus, pariterque et nocere et prodesse desinere. Est in exemplis, equos ab iis occisos.

Odere fædos odores, proculque fugiunt, sed et fictos. Itaque unguenta redolentes infestant, ipsæ plurimorum animalium injuriis obnoxie. Impugnant eas naturæ ejusdem degeneres vespæ, atque crabrones, etiam e culicum genere, qui vocantur muliones: populantur hirurgines, et quædam aliæ aves. Insidiantur aquantibus ranæ, quæ maxima earum est operatio tum, quum solem faciunt. Nec hæ tantum, quæ stagna rivosque obsident, verum et rubetæ veniunt ultro, adrepentesque foribus per eas sufflant: ad hoc provolant, confestimque abripiuntur. Nec sentire ictus apium ranæ traduntur. Inimicæ et oves, difficile se a lanis earum explicantibus. Cancrorum etiam odore, si quis juxta coquat, exanimantur.

De morbis apium.

XX. Quin et morbos suapte natura sentiunt. Index eorum tristitia torpens, et quum ante fores in teporem solis promotis aliæ cibos ministrant, quum defunctas

progerunt, funerantiumque more comitantur exsequias. Rege ea peste consumpto mæret plebs ignavo dolore, non cibos convehens, non procedens, tristi tantum murmure glomeratur circa corpus ejus. Subtrahitur itaque diducta multitudine: alias spectantes exanimem, luctum non minuunt. Tunc quoque ni subveniatur, fame moriuntur. Hilaritate igitur, et nitore sanitas æstimatur.

19. Sunt et operis morbi: quum favos non explent, claron vocant. Item blapsigoniã, si fetum non peragunt.

Quæ inimica apibus.

XXI. Inimica est et echo resultanti sono, qui pavidas alterno pulset ictu: inimica et nebula. Aranei quoque vel maxime hostiles, quum prævalere ut intexant, enecant alveos. Papilio etiam ignavus et inhonoratus, luminibus accensis advolitans, pestifer, nec uno modo. Nam et ipse ceras depascitur, et relinquit excrementa, quibus teredines gignuntur: fila etiam arancosa, quacumque incessit, alarum maxime lanugine obtexit. Nascentur et in ipso ligno teredines, quæ ceras præcipue appetunt. Infestat et aviditas pastus, nimia florum satietate, verno maxime tempore: alvo cita. Oleo quidem non apes tantum, sed omnia insecta exanimantur, præcipue si capite uncto in sole ponantur. Aliquando et ipsæ contrahunt mortis sibi causas, quum sensere eximi mella, avide vorantes. Cetero præparcæ, et quæ alioqui prodigas atque edaces, non secus ac pigras atque ignavas proturbent. Nocent et sua mella ipsis, illitæque ab

adversa parte moriuntur. Tot hostibus, tot casibus, (et quotam portionem eorum commemoro?) tam munificum animal expositum est. Remedia dicemus suis locis: nunc enim sermo de natura est.

De continendis apibus.

XXII. 20. Gaudent plausu atque tinnitu æris, eoque convocantur. Quo manifestum est, auditus quoque inesse sensum. Effecto opere, educto fetu, functo munere omni, exercitationem tum solemnem habent: spatia tæque in aperto, et in altum datæ, gyris volatu editis, tum demum ad cibum redeunt. Vita eis longissima, ut prospere inimica ac fortuita cedant, septenis annis inversa. Alvos numquam ultra decem annos durasse proditur. Sunt qui mortuas, si intra tectum hieme seryentur, deinde sole verno torreantur, ac ficulneo cinere toto die foveantur, putent revivescere.

De reparandis.

XXIII. In totum vero amissas reparari ventribus bubulis recentibus cum fimo obrutis: Virgilius juvencorum corpore exanimato, sicut equorum vespas atque crabrones, sicut asinorum scarabæos, mutante natura ex aliis quædam in alia. Sed horum omnium coitus cernuntur. Et tamen in fetu eadem prope natura, quæ apibus.

De vespis et crabronibus. Quæ animalia ex alieno suum faciunt.

XXIV 21. Vespæ in sublimi e luto nidos faciunt,

et in his ceras : crabrones in cavernis , aut sub terra. Et horum omnium sexangulæ cellæ. Cera autem corticea et araneosa. Fetus ipse inæqualis, et barbarus; alius evolat, alius in nympha est, alius in vermiculo. Et autumnno, non verno, omnia ea. Plenilunio maxime crescunt. Vespæ, quæ ichneumenes vocantur (sunt autem minores, quam aliæ), unum genus ex araneis perimunt, phalangium appellatum, et in nidos suos ferunt, deinde illinunt, et ex iis incubando suum genus procreant. Præterea omnes carne vescuntur, contra quam apes, quæ nullum corpus attingunt. Sed vespæ muscas grandiores venantur : et amputato iis capite, reliquum corpus auferunt. Crabronum silvestres in arborum cavernis degunt : hieme, ut cetera insecta conduntur : vita bimatium non transit. Ictus eorum haud temere sine febre est. Auctores sunt, ter novenis punctis interfici hominem. Aliorum, qui mitiores videntur, duo genera : opifices, minores corpore, qui moriuntur hieme : matres, quæ biennio durant : ii et clementes. Nidos vere faciunt, fere quadrifores, in quibus opifices generentur. Iis eductis, alios deinde nidos majores fingunt, in quibus matres futuras producant. Jam tum opifices funguntur munere, et pascunt eas. Latior matrum species : dubiumque an habeant aculeos, quia non egrediuntur. Et his sui fuci. Quidam opinantur omnibus his ad hiemem decidere aculeos. Nec crabronum autem, nec vesparum generi reges, aut examina : sed subinde renovatur multitudo sobole.

De bombyce assyria.

XXV. 22. Quartum inter hæc genus est bombycum, in Assyria proveniens, majus quam supra dicta. Nidos luto fingunt, salis specie, adplicatos lapidi, tanta durtie, ut spiculis perforari vix possint. In iis et ceras largius, quam apes, faciunt: deinde majorem vermiculum.

De bombyliis necydalis. Quæ prima invenerit bombycinam vestem.

XXVI. Et alia horum origo: e grandiore vermiculo, gemina protendente sui generis cornua, primum eruca fit: deinde quod vocatur bombylius: ex eo necydalus: ex hoc in sex mensibus. Bombyces telas araneorum modo texunt ad vestem luxumque feminarum, quæ bombycina appellatur. Prima eas redordiri, rursusque texere invenit in Ceo mulier Pamphila, Latoi filia, non fraudanda gloria excogitatae rationis, ut denudet feminas vestis.

De bombyce Coa. Quomodo conficiatur Coa vestis.

XXVII. 23. Bombycas et in Co-insula nasci tradunt, cupressi, terebinthi, fraxini, quercus florem imbribus decussum terræ halitu animante. Fieri autem primo papilionēs parvos, nudosque: mox frigorū impatientia villis inhorrescere, et adversum hiemem tunicas sibi instaurare densas, pedum asperitate radentes foliorum lanuginem vellere: hanc ab his cogi unguium carninatione, mox trahi inter ramos, tenuari ceu pectine. Postea adprehensam corpori involvi nido volubili. Tum

ab homine tolli, fictilibusque vasis tepore et furfurum esca nutrirī : atque ita subnasci sui generis plumas, quibus vestitos ad alia pensa dimitti. Quæ vero cœpta sint lanificia, humore lentescere : mox in fila tenuari junceo fuso. Nec puduit has vestes usurpare etiam viros, levitatem propter æstivam. In tantum a lorica gerenda discessere mores, ut oneri sit etiam vestis. Assyria tamen bombyce adhuc feminis cedimus.

De araneis : qui ex his texant : quæ materiæ natura ad texendum.

XXVIII. 24. Araneorum his non absurde jungatur natura, digna vel præcipue admiratione. Plura autem sunt genera, nec dictu necessaria in tanta notitia. Phalangia ex his appellantur, quorum noxii morsus, corpus exiguum, varium, acuminatum, adsultim ingredientium. Altera eorum species, nigri, prioribus cruribus longissimis. Omnibus internodia terna in cruribus. Luporum minimi, non texunt. Majores interna et cavernis exigua vestibula præpandunt. Tertium eorumdem genus erudita operatione conspicuum. Orditur telas, tantique operis materiæ uterus ipsius sufficit : sive ita corrupta alvi natura stato tempore, ut Democrito placet : sive est quædam intus lanigera fertilitas : tam moderato ungue, tam tereti filo, et tam æquali deducit stamina, ipso se pondere usus. Texere a medio incipit, circinato orbe subtegmina adnectens maculasque paribus semper intervallis, sed subinde crescentibus, ex angusto dilatans indissolubili nodo implicat. Quanta arte celat pedicas, ac scutulato rete grassantes ! quam non ad hoc

videtur pertinere crebratæ pexitas telæ, et quadam polituræ arte, ipsa per se tenax ratio tramæ! quam laxus ad flatus, ac non respuenda quæ veniant, sinus! Derelicta lasso prætendi summâ parte arbitrere licia: at illa difficile cernuntur, atque ut in plagis lineæ offensæ, præcipitant in sinum. Specus ipse quæ concameratur architectura! et contra frigora quanto villosior! quam remotus a medio, aliudque agentis similis! inclusus vero sic, ut sit, nec ne, intus aliquis, cerni non possit! Age, firmitas: quanto rumpentibus ventis? qua pulverum mole degravante? Latitudo telæ sæpe inter duas arbores, quum exercet artem et discit texere: longitudo fili a culmine, ac rursus a terra per illud ipsum velox reciprocatio: subitque pariter ac fila deducit. Quum vero captura incidit, quam vigilans et paratus ad cursum? licet extrema hæreat plaga, semper in medium currit: quia sic maxime totum concutiendo implicat. Scissa protinus reficit, ad polituram sarcians. Namque et lacertarum catulos venantur: os primum tela involventes, et tunc demum labra utraque morsu adprehendentes, amphitheatriali spectaculo, quum contigit. Sunt ex eo et auguria. Quippe incremento ænium futuro telas suas altius tollunt. Iidem sereno non texunt, nubilo texunt. Ideoque multa aranea imbrium signa sunt. Feminam putant esse quæ textat, marem qui venetur: ita paria fieri merita conjugio.

Generatio araneorum.

XXIX. Aranei conveniunt clunibus: pariunt vermi-

culos ovis similes. Nam nec horum differri potest genitura, quoniam insectorum vix ulla alia narratio est. Pariunt autem ova ea in telas, sed sparsa, quia saliant, atque ita emittunt. Phalangia tantum in ipso specu incubant magnum numerum: qui ut emerit, matrem consumit, sæpe et patrem: adjuvat enim incubare. Pariunt autem et trecenos, ceteræ pauciores. Et incubant triduo. Consummantur aranei quater septenis diebus.

De scorpionibus.

XXX. 25. Similiter his et scorpiones terrestres, vermiculos ovorum specie pariunt, similiterque pereunt: pestis importuna, veneni serpentium, nisi quod graviore supplicio lenta per triduum morte conficiunt, virginibus letali semper ictu, et feminis fere in totum: viris autem matutino, exeuntes cavernis, priusquam aliquo fortuito ictu jejunum egerant venenum. Semper cauda in ictu est: nulloque momento meditari cessat, ne quando desit occasione. Ferit et obliquo ictu, et inflexu. Venenum ab iis candidum fundi Apollodorus auctor est, in novem genera descriptis, per colores maxime: supervacuo, quoniam non est scire, quos minime exitiales prædixerit. Geminos quibusdam aculeos esse: maresque sævisimos. Nam coitum iis tribuit. Intelligi autem gracilitate et longitudine. Venenum omnibus medio die, quum incanduere solis ardoribus: itemque quum sitiunt, inexpleribiles potu. Constat et septena caudæ internodia sæviora esse: pluribus enim sena sunt. Hoc malum Africæ volucre etiam austri faciunt, pendentibus brachia, ut re-

migia sublevantes. Apollodorus idem, plane quibusdam inesse pennas tradit. Sæpe Psylli, qui reliquarum venena terrarum invehentes quæstus sui causa peregrinis malis implere Italiam, hos quoque importare conati sunt: sed vivere intra Siculi cæli regionem non potuere. Visuntur tamen aliquando in Italia, sed innocui, multisque aliis in locis, ut circa Pharum in Ægypto. In Scythia interimunt etiam sues, alioqui vivaciores contra venena talia: nigras quidem celerius, si in aquam se immerserint. Homini icto putatur esse remedio ipsorum cinis potus in vino. Magnam adversitatem oleo mersis, et stellionibus putant esse, innocuis dumtaxat iis, qui et ipsi carent sanguine, lacertarum figura. Atque scorpiones in totum nullis nocere, quibus non sit sanguis. Quidam et ab ipsis fetum devorari arbitrantur. Unum modo relinqui solertissimum, et qui se ipsius matris clunibus imponendo, tutus et a cauda et a morsu loco fiat. Hunc esse reliquorum ultorem, qui postremo genitores superne conficiat. Pariuntur autem undeni.

De stellionibus.

XXXI. 26. Chamæleonum stelliones quodammodo naturam habent, rore tantum viventes, præterque araneis.

De cicadis: sine ore esse, exitu cibi.

XXXII. Similis cicadis vita: quarum duo genera: minores, quæ primæ proveniunt, et novissimæ pereunt: sunt autem mutæ. Sequens est volatu rara. Quæ ca-

nunt, vocantur achetæ : et quæ minores ex his sunt, tettigoniæ : sed illæ magis canoræ. Mares canunt in utroque genere : feminae silent : gentes vescuntur iis ad Orientem, etiam Parthi opibus abundantibus. Ante coitum mares præferunt, a coitu feminas, ovis earum conceptis, quæ sunt candida. Coitus supinis. Asperitas præacuta in dorso, qua excavant feturæ locum in terra. Fit primo vermiculus, dein ex eo, quæ vocatur tettigometra, cujus cortice rupto circa solstitia evolvunt, noctu semper : primum nigræ atque duræ. Unum hoc ex iis quæ vivunt, et sine ore est. Pro eo quiddam aculeatarum linguis simile, et hoc in pectore, quo rorem lambunt. Pectus ipsum fistulosum : hoc canunt achetæ, ut diximus. De cetero in ventre nihil est. Excitatæ quum subvolant, humorem reddunt, quod solum argumentum est rore eas ali. Iisdem solis nullum ad excrementa corporis foramen. Oculi tam hebetes, ut si quis digitum contrahens ac remittens iis adpropinquet, transeant velut in folia. Quidam duo alia genera faciunt earum : surculariam, quæ sit grandior : frumentariam, quam alii avenariam vocant. Apparet enim simul cum frumentis arescentibus.

27. Cicadæ non nascuntur in raritate arborum : idcirco non sunt Cyrenis circa oppidum : nec in campis, nec in frigidis aut umbrosis nemoribus. Est quædam et iis locorum differentia. In Milesia regione paucis sunt locis. Sed in Cephalenia annis quidam penuriam earum et copiam dirimit. At in rhegiuo agro silent omnes : ultra flumen in Locrensi canunt. Pennarum illis natura quæ apibus, sed pro corpore amplior.

De pinnis insectorum.

XXXIII. 28. Insectorum autem quædam binas gerunt pinnas, ut muscæ: quædam quaternas, ut apes. Membranis et cicadæ volant. Quaternas habent, quæ aculeis in alvo armantur. Nullum, cui telum in ore, pluribus quam binis advolat pennis. Illis enim ultionis causa datum est, his aviditatis. Nullis eorum pennæ reviviscunt avulsæ. Nullum, cui aculeus in alvo, bipennis est.

De scarabæis. Lampyrides. Reliqua scarabæorum genera.

XXXIV. Quibusdam pennarum tutelæ crusta supervenit, ut scarabæis, quorum tenuior fragiliorque penna. His negatus aculeus: sed in quodam genere eorum grandi, cornua prælonga, bisulcis dentata forcipibus in cacumine, quum libuit ad morsum coeuntibus, infantium etiam remediis ex cervice suspenduntur. Lucanos vocat hos Nigidius. Aliud rursus eorum genus, qui e fimo ingentes pilas aversi pedibus volutant, parvosque in iis contra rigorem hiemis vermiculos fetus sui nidulantur. Volitant alii magno cum murmure ac mugitu. Alii focos et prata crebris foraminibus excavant, nocturno stridore vocales. Lucent ignium modo noctu, laterum et clunium colore lampyrides, nunc pennarum hiatu refulgentes, nunc vero compressu obumbratæ, non ante matura pabula, aut post desecta conspicuæ. E contrario tenebrarum alumna blattis vita, lucemque fugiunt, in balineis maxime humido vapore prognatæ.

Fodiunt ex eodem genere rutili atque prægrandes scarabæi tellurem aridam, favosque parvæ ac fistulosæ modo spongiæ, medicato melle fingunt. In Thracia juxta Olynthum locus est parvus, in quo unum hoc animal exanimatur, ob hoc Cantharolethrus appellatus.

Pennæ insectis omnibus sine scissura: nulli cauda nisi scorpionum. Hic eorum solus et brachia habet, et in cauda spiculum. Reliquorum quibusdam aculeus in ore, ut asilo, sive tabanum dici placet: item culici, et quibusdam muscis. Omnibus autem his in ore et pro lingua sunt hi aculei. Quibusdam hebetes, neque ad punctum, sed ad suctum, ut muscarum generi, in quo lingua evidens fistula est. Nec sunt talibus dentes. Aliis cornicula ante oculos prætenduntur ignava, ut papilionibus. Quædam insecta carent pennis, ut scolopendra.

De locustis.

XXXV. Insectorum pedes quibus sunt, in obliquum moventur. Quorundam extremi longiores foris curvantur, ut locustis.

29. Hæ pariunt in terram demisso spinæ caule, ova condensa, autumnii tempore. Ea durant hieme sub terra. Subsequente anno exitu veris emittunt parvas nigrantes et sine cruribus, pennisque reptantes. Itaque veris aquis intereunt ova: siccoque vere major proventus. Alii duplicem earum fetum, geminum exitium tradunt: Vergiliarum exortu parere, deinde ad Canis ortum obire, et alias renasci. Quidam Arcturi occasu renasci. Mori matres quum pepererint, certum est, vermiculo

statim circa fauces enascente, qui eas strangulat. Eodem tempore mares obeunt. Tam frivola ratione morientes, serpentem, quum libuit, necant singulæ, faucibus ejus apprehensis mordicus. Non nascuntur nisi rimosis locis. In India ternum pedum longitudinis esse traduntur, cruribus et feminibus serrarum usum præbere, quum inauerint. Est et alius earum obitus. Gregatim sublata vento in maria aut stagna decidunt. Forte hoc casuque evenit, non (ut prisci existimavere) madefactis nocturno humore alis. Iidem quippe nec volare eas noctibus propter frigora tradiderunt: ignari etiam longinqua maria ab iis transiri, continuata plurium dierum (quod maxime miremur) fame quoque, quam propter externa pabula petere sciunt. Deorum iræ pestis ea intelligitur. Namque et grandiores cernuntur, et tanto volant pennarum stridore, ut aliæ alites credantur: solemque obumbrant, sollicitis suspectantibus populis, ne suas operiant terras. Sufficiunt quippe vires: et tamquam parum sit maria transisse, immensos tractus permeant, diraque messibus contegunt nube, multa contactu adurentes: omnia vero morsu erodentes, et fores quoque tectorum. Italiam ex Africa maxime coortæ infestant, sæpe populo ad Sibyllina coactò remedia confugere, inopiæ metu. In Cyrenaica regione lex etiam est ter anno debellandi eas, primo ova obterendo, deinde fetum, postremo adultas: desertoris pœna in eum, qui cessaverit. Et in Lemno insula certa mensura præfinita est, quam singuli enecatatum ad magistratus referant. Graculos quoque ob id colunt, adverso volatu occurrentes earum exitio. Necare et in Syria militari imperio coguntur. Tot orbis

partibus vagatur id malum. Parthis et hæ in cibo gratæ. Vox earum proficisci ab occipitio videtur. Eo loco in commissura scapularum habere quasi dentes existimantur, eosque inter se terendo stridorem edere, circa duo æquinoctia maxime, sicut cicadæ circa solstitium. Coitus locustarum, qui et insectorum omnium quæ coeunt, marem portante femina, in eum feminarum ultimo caudæ reflexo, tardoque digressu. Minores autem in omni hoc genere feminis mares.

De formicis.

XXXVI. 3o. Plurima insectorum vermiculum gignunt. Nam et formicæ similem ovis vere: et hæ communicantes laborem: sed apes utiles faciunt cibos, hæ conduunt. Ac si quis comparet onera corporibus earum, fateatur nullis portione vires esse majores. Gerunt ea morsu. Majora aversæ postremis pedibus moliuntur, humeris obnixæ. Et iis reipublicæ ratio, memoria, cura. Semina arrosa conduunt, nè rursus in fruges exeant e terra. Majora ad introitum dividunt. Madefacta imbre proferunt atque siccant. Operantur et noctu plena luna: eadem interlunio cessant. Jam in opere qui labor? quæ sedulitas? Et quoniam ex diverso convehunt altera alterius ignara, certi dies ad recognitionem mutuam nundinis dantur. Quæ tunc earum concursatio? quam diligens cum obviis quædam collocutio atque percunctatio? Silices itinere earum adtritros videmus, et in opere semitam factam, ne quis dubitet qualibet in re quid possit quantulacumque assiduitas. Sepeliunt inter se vivon-

tium solæ, præter hominem. Non sunt in Sicilia pen-
natæ.

31. Indicæ formicæ cornua, Erythris in æde Herculis
fixa, miraculo fuere. Aurum ex cavernis egerunt terræ,
in regione septentrionalium Indorum, qui Dardæ vo-
cantur. Ipsis color felium, magnitudo Ægypti luporum.
Erutum hoc ab iis tempore hiberno, Indi furantur æs-
tivo fervore, conditis propter vaporem in cuniculos for-
micis: quæ tamen odore sollicitatæ provolant, crebro-
que lacerant, quamvis prævelocibus camelis fugientes.
Tanta pernicitas feritasque est cum amore auri.

Chrysalides.

XXXVII. 32. Multa autem insecta et aliter nascun-
tur, atque in primis ex rore. Insidet hic raphani folio
primo verè, et spissatus sole in magnitudinem milii co-
gitur. Inde porrigitur vermiculus parvus, et triduo eruca:
quæ adjectis diebus adcrecit, immobilis, duro cortice:
ad tactum tantum movetur, araneo adcreta, quam chry-
sallidem appellant: rupto deinde cortice volat papilio.

De his animalibus, quæ ex ligno, aut in ligno nascuntur.

XXXVIII. 33. Sic quædam ex imbre generantur in
terra: quædam et in ligno. Nec enim cossi tantum in
eo, sed etiam tabani ex eo nascuntur: et alia, ubicum-
que humor est nimius: sicut intra hominem tæniæ trice-
num pedum, aliquando et plurium longitudine.

Sordium hominis animalia. Quod animal minimum : etiam in
cera animalia.

XXXIX. Jam in carne exanimi, et viventium quoque hominum capillo : qua fœditate et Sulla dictator, et Alcman ex clarissimis Græciæ poetis, obiere. Hoc quidem et aves infestat : phasianas vero interimit, nisi pulverantes sese. Pilos habentium asinum tantum immunem hoc malo credunt, et oves. Gignuntur autem et vestis genere, præcipue lanicio interemptarum a lupis ovium. Aquas quoque quasdam, quibus lavamur, fertiliores ejus generis, invenio apud auctores. Quippe quum etiam ceræ id gignant, quod animalium minimum existimatur. Alia rursus generantur sordibus a radio solis, posteriorum lascivia crurum petauristæ. Alia pulvere humido in cavernis, volucra.

Animal cui cibi exitus non est.

XI. 34. Est animal ejusdem temporis, infixio semper sanguini capite vivens, atque ita intumescens, unum animalium cui cibi non sit exitus : dehiscitque nimia satietate, alimento ipso moriens. Numquam hoc in jumentis gignitur, in bubus frequens, in canibus aliquando, in quibus omnia. In ovibus et in capris hoc solum. Æque mira sanguinis et hirudinum generi in palustri aqua sitis. Namque et hæ toto capite conduntur. Est et volucre canibus peculiare suum malum, aures maxime lancinans, quæ defendi morsu non queunt.

Tineæ, cantharides, culices. Nivis animal.

XLII. 35. Idem pulvis in lanis et veste tineas creat, præcipue si araneus una includatur. Silit enim, et omnem humorem absorbens, ariditatem ampliat. Hoc et in chartis nascitur. Est earum genus tunicas suas trahentium, quo cochleæ modo. Sed harum pedes cernuntur. Spoliatae exspirant. Si adcrevere, faciunt chrysalidem. Ficarios culices caprificus generat. Cantharidas vermiculi ficorum et piri, et peuces, et cynacanthæ, et rosæ. Venenum hoc alæ medicantur: quibus demptis, letale est. Rursus alia genera culicum acescens natura gignit. Quippe quum et in nive candidi inveniuntur, et vetustiore vermiculi: in media quidem altitudine rutili (nam et ipsa nix vetustate rubescit), hirti pilis, grandiores, torpentesque.

Ignium animal: pyralis, sive pyraustes.

XLII. 36. Gignit aliqua et contrarium naturæ elementum. Siquidem in Cypri ærariis fornacibus, et medio igni, majoris muscæ magnitudinis volat pennatum quadrupes: appellatur pyralis, a quibusdam pyrausta. Quamdiu est in igne, vivit: quum evasit longiore paulo volatu, emoritur.

Hemerobion.

XLIII. Hypanis fluvijs in Ponto, circa solstitium defert acinorum effigie tenues membranas: quibus erum-

pit volucre quadrupes supradicti modo, nec ultra unum diem vivit, unde hemerobion vocatur. Reliquis talium ab initio ad finem septenarii sunt numeri: culici et vermiculo ter septeni: corpus parientibus, quater septeni. Mutationes, et in alias figuras transitus, trinis aut quadrinis diebus. Cetera ex his pennata, autumnno fere moriuntur: tabani quidem etiam cæcitate. Muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita.

Animalium omnium per singula membra, naturæ, et historiæ.
Quæ apices habent, quæ cristas.

XLIV. 37. Nunc per singulas corporis partes, præter jam dicta, membratim tractetur historia.

Caput habent cuncta, quæ sanguinem. In capite paucis animalium, nec nisi volucris, apices, diversi quidem generis: Phœnici plumarum serie, e medio eo exeunte alio: pavonibus, crinitis arbusculis: stymphalidi, cirro: phasianæ, corniculis. Præterea parvæ avi, quæ ab illo galerita appellata quondam, postea gallico vocabulo etiam legionem nomen dederat alaudæ. Diximus et cui plicatilem cristam dedisset natura: per medium caput a rostro residentem et fulicarum generi dedit: cirros pico quoque Martio, et grui Balearicæ. Sed spectatissimum insigne gallinaceis, corporeum, serratum: nec carnem id esse, nec cartilaginem, nec callum jure dixerimus, verum peculiare. Draconum enim cristas qui viderit, non reperitur.

Cornuum genera. Quibus mobilia.

XLV. Cornua multis quidem et aquatiliū, et marinorum, et serpentum, variis data sunt modis: sed quæ jure cornua intelligantur, quadrupedum generi tantum. Actæonem enim, et Cipum etiam in latina historia, fabulosos reor. Nec alibi major naturæ lascivia. Lusit animalium armis. Sparsit hæc in ramos, ut cervorum. Aliis simplicia tribuit, ut in eodem genere subulonibus ex argumento dictis. Aliorum finxit in palmas, digitosque emisit ex iis: unde platycerotas vocant. Dedit ramosa capreis, sed parva: nec fecit decidua. Convoluta in anfractum arietum generi, ceu cæstus daret: infesta, tauris. In hoc quidem genere, et feminis tribuit: in multis, tantum maribus. Rupicapris in dorsum adunca, damis in adversum. Erecta autem, rugarumque ambitu contorta, et in leve fastigium exacuta, ut lyras diceret, strepsiceroti, quem addacem Africa appellat. Mobilia eadem, ut aures, Phrygiæ armentis: troglodytarum, in terram directa: qua de causa obliqua cervice pascuntur. Aliis singula, et hæc medio capite, aut naribus, ut diximus. Jam quidem aliis ad incursum robusta, aliis ad ictum: aliis adunca, aliis redunca: aliis ad jactum, pluribus modis: supina, convexa, conversa, omnia in mucronem migrantia. In quodam genere pro manibus ad scabendum corpus. Cochleis ad prætentandum iter: corporea hæc, sicut cerastis: aliquando et singula. Cochleis semper bina: et ut protendantur, ac resiliant. Urorum cornibus barbari septentrionales potant: ur-

naque bina capitis unius cornua implent. Alii præfixa hastilia cuspidant. Apud nos in laminas secta translucent, atque etiam lumen inclusum latius fundunt: multasque alias ad delicias conferuntur, nunc tincta, nunc sublita, nunc quæ cestrota picturæ genere dicuntur. Omnibus autem cava, et in mucrone demum concreta sunt. Cervis autem tota solida, et omnibus annis decidua. Boum attritis unguis, cornua unguendo arvina, medentur agricolæ. Adeoque sequax natura est, ut in ipsis viventium corporibus ferventi cera flectantur, atque incisa nascentium in diversas partes torqueantur, ut singulis capitibus quaterna fiant. Tenuiora feminis plerumque sunt, ut in pecore multis ovium nulla, nec cervarum, nec quibus multifidi pedes, nec solidipedum ulli, excepto asino indico, qui uno armatus est cornu. Bisulcis bina tribuit natura: nulla superne primores habenti dentes. Qui putant eos in cornua absumi, facile coarguuntur cervarum natura, quæ neque dentes habent, ut neque mares, nec tamen cornua. Ceterorum ossibus adhærent, cervorum tantum cutibus enascuntur.

De capitibus, et quibus nulla.

XLVI. Capita piscibus portione corporum maxima, fortassis ut mergantur. Ostrearum generi nulla, nec spongiis, nec aliis fere, quibus solus ex sensibus tactus est. Quibusdam indiscretum caput est, ut cancris.

De capillo.

XLVII. In capite cunctorum animalium homini plurimus pilus, jam quidem promiscue maribus ac feminis, apud intonsas utique gentes. Atque etiam nomina ex eo Capillatis Alpium incolis, Galliæ Comatæ: ut tamen sit aliqua in hoc terrarum differentia: quippe Myconii carentes eo gignuntur, sicut in Cauno lienosi. Et quædam animalium naturaliter calvent, sicut struthiocameli, et corvi aquatici, quibus apud Græcos nomen est inde. Defluvium eorum in muliere rarum, in spadonibus non visum, nec in ullo ante Veneris usum. Nec infra cerebrum, aut infra verticem, aut circa tempora, atque aures. Calvitium uni tantum animalium homini, præterquam innatum. Canities homini tantum et equis: sed homini semper a priori parte capitis: tum deinde ab aversa.

De ossibus capitis.

XLVIII. Vertices bini hominum tantum aliquibus. Capitis ossa plana, tenuia, sine medullis, serratis pectinatim structa compagibus. Perfracta non queunt solidari: sed exempta modice non sunt letalia, in vicem eorum succedente corporea cicatrice. Infirmissima esse ursis, durissima psittacis, suo diximus loco.

De cerebro.

XLIX. Cerebrum omnia habent animalia quæ sangui-

nem : etiam in mari, quæ mollia appellavimus, quamvis careant sanguine, ut polypi. Sed homo portione maximum et humidissimum, omniumque viscerum frigidissimum, duabus supra subterque membranis velatum, quarum alterutram rumpi mortiferum est. Cetero viri, quam feminæ, majus. Hominibus hoc sine sanguine, sine venis, et reliquis sine pingui. Aliud esse quam medullam eruditi docent, quoniam coquendo durescat. Omnium cerebro medio insunt ossicula parva. Uni homini in infantia palpitat, nec corroboratur ante primum sermonis exordium. Hoc est viscerum excelsissimum, proximumque cælo capitis, sine carne, sine cruore, sine sordibus. Hanc habent sensus arcem : huc venarum omnis a corde vis tendit, hic desinit : hic culmen altissimum, hic mentis est regimen. Omnium autem animalium in priora pronum, quia et sensus ante nos tendunt. Ab eo proficiscitur somnus : hinc capitis nutatio. Quæ cerebrum non habent, non dormiunt. Cervis in capite inesse vermiculi sub linguæ inanitate, et circa articulum, qua caput jungitur, numero viginti produntur.

De auribus : quæ sine auribus, et sine foraminibus audiant.

L. Aures homini tantum immobiles. Ab iis Flaccorum cognomina. Nec in alia parte feminis majus impendium, margaritis dependentibus. In Oriente quidem et viris, aurum gestare eo loci, decus existimatur. Animalium aliis majores, aliis minores. Cervis tantum scissæ, ac velut divisæ : sorici pilosæ. Sed auriculæ

omnibus animal dumtaxat generantibus, excepto vitulo marino, atque delphino, et quæ cartilaginea appellavimus, et viperis. Hæc cavernas tantum habent aurium loco, præter cartilaginea, et delphinum, quem tamen audire manifestum est. Nam et cantu mulcentur, et capiuntur attoniti sono. Quanam audiant, mirum. Idem nec olfactus vestigia habent, quum olfaciant sagacissime. Pennatorum animalium buboni tantum et oto plumæ, velut aures: ceteris cavernæ ad auditum. Simili modo squamigeris, atque serpentibus. In equis et omnium jumentorum genere indicia animi præferunt: fessis marcidæ, micantes pavidis, subrectæ furentibus, resolutæ ægris.

De facie, de fronte, et superciliis.

LI. Facies homini tantum, ceteris os, aut rostra. Frons et aliis, sed homini tantum tristitiæ, hilaritatis, clementiæ, severitatis index. In animo sensus ejus. Supercilia homini, et pariter et alterne mobilia, et in iis pars animi. Negamus, an annuimus? Hæc maxime indicant factum. Superbia aliubi conceptaculum, sed hic sedem habet. In corde nascitur, huc subit, hic pendet. Nihil altius simul abruptiusque invenit in corpore, ubi solitaria esset.

De oculis: quæ sine oculis animalia: quæ singulos oculos tantum habeant.

LII. Subjacent oculi, pars corporis pretiosissima, et qui lucis usu vitam distinguant a morte. Non omnibus

animalium hi : ostreis nulli : quibusdam concharum dubii. Pectines enim , si quis digitos adversum hiantes eos moveat , contrahuntur , ut videntes. Et solenes fugiunt admota ferramenta. Quadrupedum talpis visus non est : oculorum effigies inest , si quis prætentam detrahat membranam. Et inter aves ardeolarum genere , quos leucos vocant , altero oculo carere tradunt. Optimi augurii , quum ad austrum volant , septentrionemve : solvi enim pericula et metus narrant. Nigidius nec locustis nec cicadis esse dicit. Cochleis oculorum vicem cornicula bina prætentatu implent. Nec lumbricis ulli sunt , vermiumve generi.

De diversitate oculorum.

LIII. Oculi homini tantum diverso colore : ceteris in suo cuique genere similes. Et equorum quibusdam glauci. Sed in homine numerosissimæ varietatis atque differentiæ : grandiores , modici , parvi , prominentes , quos hebetiores putant : conditi , quos clarissime cernere : sicut in colore caprinos.

Quæ ratio visus. Noctu videntes.

LIV Præterea alii contuentur longinqua ; alii nisi prope admota , non cernunt. Multorum visus fulgore solis constat , nubilo die non cernentium , nec post occasus. Alii interdiu hebetiores , noctu præter ceteros cernunt. De geminis pupillis , aut quibus noxii visus essent , satis diximus. Cæsii in tenebris clariores.

Ferunt Tiberio Cæsari, nec alii genitorum mortalium, fuisse naturam, ut expergefactus noctu paulisper, haud alio modo, quam luce clara, contueretur omnia, paulatim tenebris sese obducentibus. Divo Augusto equorum modo glauci fuere, superque hominem albicantis magnitudinis. Quam ob causam diligentius spectari eos, iracunde ferebat. Claudio Cæsari ab angulis candore carnosæ sanguineis venis subinde suffusi: Caio principi rigentes. Neroni, nisi quum conniveret, ad prope admota hebetes. Viginti gladiatorum paria in Caii principis ludu fuere: in iis duo omnino, qui contra comminationem aliquam non conniverent, et ob id invicti. Tantæ hoc difficultatis est homini. Plerisque vero naturale, ut nictari non cessent, quos pavidiore accipimus.

Oculus unicolor nulli: cum candore omnibus mediis color differens. Neque ulla ex parte majora animi indicia cunctis animalibus: sed homini maxime, id est, moderationis, clementiæ, misericordiæ, odii, amoris, tristitiæ, lætitiæ. Contuitu quoque multiformes, truces, torvi, flagrantes, graves, transversi, limi, summissi, blandi. Profecto in oculis animus habitat. Ardent, intenduntur, humectant, connivent. Hinc illa misericordiæ lacrima. Hos quum osculamur, animum ipsum videmur attingere. Hinc fletus et rigantes ora rivi. Quis ille humor est, in dolore tam fecundus et paratus? aut ubi reliquo tempore? Animo autem videmus: animo cernimus: oculi, ceu vasa quædam, visibilem ejus partem accipiunt, atque transmittunt. Sic magna cogitatio obcæcat, abducto intus visu. Sic in morbo comitiali

aperti nihil cernunt, animò caligante. Quin et patentibus dormiunt lepores, multique hominum, quos *κορυλατιῶν* Græci dicunt. Tenuibus multisque membranis eos naturâ composuit, callosis contra frigora caloresque in extimo tunicis, quas subinde purificant lacrimationum salivis, lubricos propter incursantia, et mobiles.

De natura pupillæ. Quæ non conniveant.

LV. Media eorum cornua fenestravit pupilla, cujus angustię non sinunt vagari incertam aciem, et velut canali dirigunt, obiterque incidentia facile declinant: aliis nigri, aliis ravi, aliis glauci coloris orbibus circumdatis: ut habili mixtura et accipiatur circumjecto candore lux, et temperato repercussu non obstrepat. Adeoque iis absoluta vis speculi, ut tam parva illa pupilla totam imaginem reddat hominis. Ea causa est, ut pleræque alitum e manibus hominum oculos potissimum appetant, quod effigiem suam in iis cernentes, velut ad cognata desideria sua tendunt.

Veterina tantum quædam, ad crementa lunæ morbos sentiunt. Sed homo solus emisso humore cæcitate liberatur. Post vicesimum annum multis restitutus est visus. Quibusdam statim nascentibus negatus, nullo oculorum vitio: multis repente ablati simili modo, nulla præcedente injuria. Venas ab iis pertinere ad cerebrum, peritissimi auctores tradunt: ego et ad stomachum crediderim. Certe nulli sine redundatione ejus eruitur oculus. Morientibus operire, rursusque in rogo patefacere, Quiritium ritu sacrum est: ita more condito, ut neque

ab homine supremum eos spectari fas sit, et cælo non ostendi, nefas. Uni animalium homini depravantur: unde cognomina Strabonum et Pætorum. Ab iisdem qui altero lumine orbi nascerentur, Coclites vocabantur: qui parvis utrisque, Ocellæ: Luscini injuriæ cognomen habuerunt.

Nocturnorum animalium, veluti felium, in tenebris fulgent, radiantque oculi, ut contueri non sit: et capræ, lupoque splendent, lucemque jaculantur. Vituli marini, et hyænæ, in mille colores transeunt subinde. Quin et in tenebris multorum piscium refulgent aridi, sicut robusti caudices vetustate putres. Non connivere diximus, quæ non obliquis oculis, sed circumactio capite cernerent. Chamæleonis oculos ipsos circumagi totos tradunt. Cancri in obliquum aspiciunt. Crusta fragili inclusis, rigentes. Locustis squillisque magna ex parte sub eodem munimento præduri eminent. Quorum duri sunt, minus cernunt, quam quorum humidi. Serpentium eatulis, et hirundinum pullis, si quis eruat, renasci tradunt. Insectorum omnium, et testacei operimenti, oculi moventur, sicut quadrupedum aures. Quibus fragilia operimenta, iis oculi duri. Omnia talia, et pisces, et insecta, non habent genas, nec integunt oculos. Omnibus membrana vitri modo translucida obtenditur.

De palpebris, et quibus non sint: quibus ab altera tantum parte.

LVI. Palpebræ in genis homini utrimque. Mulieribus vero etiam infectæ quotidiano. Tanta est decoris adfectatio, ut tingantur oculi quoque. Alia de causa

hoc natura dederat, ceu vallum quoddam visus, et prominens munimentum contra occursantia animalia, aut alia fortuito incidentia. Defluere eas haud immerito Venere abundantibus tradunt. Ex ceteris nulli sunt, nisi quibus et in reliquo corpore pili. Sed quadrupedibus in superiore tantum gena, volucris in inferiore: et quibus molle tergus, ut serpentibus: et quadrupedum quæ ova pariunt, ut lacertæ, Struthiocamelus alitum sola, ut homo, utrimque palpebras habet.

Quibus genæ non sint.

LVII. Nec genæ quidem omnibus: ideo neque nictationes iis, quæ animal generant. Graviore alitum inferiore gena connivent. Eadem nictantur, ab angulis membrana obeunte. Columbæ et similia utraque connivent. At quadrupedes quæ ova pariunt, ut testudines, crocodili, inferiore tantum, sine ulla nictatione, propter præduros oculos. Extremum ambitum genæ superioris, antiqui cilium vocavere: unde et supercilia. Hoc vulnere aliquo diductum non coalescit, ut in paucis humani corporis membris.

De malis.

LVIII. Infra oculos malæ homini tantum, quas prisci genas vocabant, XII Tabularum interdicto radi a feminis eas vetantes. Pudoris hæc sedes. Ibi maxime ostenditur rubor.

De naribus.

LIX. Intra eas hilaritatem risumque indicantes buccæ. Et altior homini tantum, quem novi mores subdolæ irrisioni dicavere, nasus. Non alii animalium nares eminent : avibus, serpentibus, piscibus foramina tantum ad olfactus, sine naribus. Et hinc cognomina Simorum, Silonum. Septimo mense genitis sæpenumero foramina aurium et narium defuere.

De buccis, labris, mentis, maxillis.

LX. Labra, a quibus Brocchi, Labeones dicti. Et os probum duriusve, animal generantibus : pro iis cornea et acuta volucris rostra. Eadem raptò viventibus adunca : collecto, recta : herbas eruentibus limumque, lata, ut suum generi. Jumentis vice manus ad colligenda pabula ora : apertiora laniatu viventibus. Mentum nulli præter hominem, nec malæ. Maxillas crocodilus tantum superiores movet : terrestres quadrupedes, eodem, quo cetera, more, præterque in obliquum.

De dentibus : quæ genera eorum : quibus non utraque parte sint : quibus cavi.

LXI. Dentium tria genera : serrati, aut continui, aut exserti. Serrati pectinatim coeuntes, ne contrario occursum atterantur : ut serpentibus ; piscibus, canibus. Continui, ut homini, equo. Exserti, ut apro, hippopotamo, elephanto. Continuorum ; qui digerunt cibum,

lati et acuti: qui conficiunt, duplices: qui discriminant eos, canini appellantur. Hi sunt serratis longissimi. Continui, aut utraque parte oris sunt, ut equo: aut superiore primores non sunt, ut bubus, ovibus, omnibusque, quæ ruminant. Capræ superiores non sunt, præter primores geminos. Nulli exserti, quibus serrati. Raro feminæ, et tamen sine usu. Itaque quum apri percutiant, feminæ sues mordent. Nulli, cui cornua, exserti: sed omnibus concavi, ceteris dentes solidi. Piscium omnibus serrati, præter scarum: huic uni aquatiliū plani. Cetero multis eorum in lingua et toto ore: ut turba vulnerum molliant, quæ attritu subigere non queunt. Multis et in palato, atque etiam in cauda. Præterea in os vergentes, ne excidant cibi, nullum habentibus retinendi adminiculum.

De serpentium dentibus: de veneno eorum. Cui volucris dentes.

LXII. Similes aspidi, et serpentibus: sed duo in supera parte, dextera lævaque longissimi, tenui fistula perforati, ut scorpionum aculei, venenū infundentes. Non aliud hoc esse quam fel serpentium, et inde venis sub spina ad hos pervenire, diligentissimi auctores scribunt. Quidam unum esse eum: et quia sit aduncus, resupinari, quum momorderit. Aliqui, tunc decidere eum, rursusque recrescere, facilem decussu: et sine eo esse, quas tractari cernamus. Scorpionis caudæ inesse eum, et plerisque ternos. Viperæ dentes gingivis conduntur. Hæc eodem prægnans veneno, impresso dentium repulso virus fundit in morsus. Volucrum nulli dentes,

præter vespertilionem. Camelus una ex iis, quæ non sunt cornigera, in superiori maxilla primores non habet. Cornua habentium nulli serrati. Et cochleæ dentes habent: indicio est etiam a minimis earum derosa vitis. At in marinis crustata et cartilaginea primores habere, item echinis quinos esse, unde intelliigi potuerit, miror. Dentium vice aculeus insectis. Simiæ dentes, ut homini. Elephanto intus ad mandendum quatuor: præterque eos, qui prominent, masculis reflexi, feminis recti atque proni. Musculus marinus, qui balænam antecedit, nullos habet: sed pro iis, setis intus os hirtum, et linguam etiam, ac palatum. Terrestrium minutis quadrupedibus, primores bini utrimque longissimi.

Mirabilia dentium.

LXIII. Ceteris cum ipsis nascuntur: homini, postquam natus est, septimo mense. Reliquis perpetuo manent. Mutantur homini, leoni, jumento, cani, et ruminantibus. Sed leoni et cani, non nisi canini appellati. Lupi dexter caninus, in magnis habetur operibus. Maxillares, qui sunt a caninis, nullum animal mutat. Homini novissimi, qui genuini vocantur, circiter vicesimum annum gignuntur: multis et octogesimo, feminis quoque: sed quibus in juventa non fuere nati. Decidere in se-necta, et mox renasci certum est. Zoclen Samothrace-num, cui renati essent post centum et quatuor annos, Mucianus visum a se prodidit. Cetero maribus plures, quam feminis, in homine, pecude, capris, sue. Timarchus Nicoclis filius Paphii duos ordines habuit maxilla-

rum. Frater ejus non mutavit primores, ideoque prætrivit. Est exemplum dentis, homini et in palato geniti. At canini amissi casu aliquo, numquam renascuntur. Ceteris senecta rubescunt, equo tantum candidiores fiunt.

Ætas animantium ab his.

LXIV. *Ætas veterinorum dentibus indicatur.* Equo sunt numero XL. Amittit tricesimo mense primores utrimque binos: sequenti anno totidem proximos, quum subeunt dicti columellares. Quinto anno incipiente binos amittit, qui sexto anno renascuntur. Septimo omnes habet et renatos, et immutabiles. Equo castrato prius, non decidunt dentes. Asinorum genus tricesimo mense similiter amittit, deinde senis mensibus. Quod si non prius peperere, quam decidant postremi, sterilitas certa. Boves bimi mutant. Suibus decidunt numquam. Assumpta hac observatione, senectus in equis, et ceteris veterinis, intelligitur dentium brochitate, superciliarum canitie, et circa ea lacunis, quum fere sedecim annorum existimantur. Hominum dentibus quoddam inest virus. Namque et speculi nitorem ex adverso nudati hebetant, et columbarum fetus implumes necant. Reliqua de iis in generatione hominum dicta sunt. Erumpentibus, morbi corpora infantium accipiunt. Reliqua animalia, quæ serratos habent, sævissima dentibus.

De lingua, et quæ sine ea: de ranarum sono. De palato.

LXV. *Lingux non omnibus eodem modo. Tenuissima*

serpentibus et trisulca, vibrans, atri coloris, et, si extrahas, prælonga : lacertis bifida et pilosa : vitulis quoque marinis duplex : sed supradictis capillamenti tenuitate : ceteris ad circumlambenda ora. Piscibus paulo minus tota adhærens, crocodilis tota. Sed in gustatu, linguæ vice carnosum aquatilibus palatum. Leonibus, pardis, omnibusque generis ejus, etiam felibus, imbricatæ asperitatis, ac limæ similis attenuansque lambendo cutem hominis. Quæ causa etiam mansuefacta, ubi ad vicinum sanguinem pervenit saliva, invitat ad rabiem. De purpurarum linguis diximus. Ranis prima cohæret, intima absoluta a gutture, qua vocem mittunt mares, quum vocantur ololygones. Stato id tempore evenit, cientibus ad coitum feminas. Tum siquidem inferiore labro demisso, ad libramentum modicæ aquæ receptæ in fauces, palpitante ibi lingua ululatus elicitur. Tunc extenti buccarum sinus perlucet, oculi flagrant labore propulsi. Quibus in posteriori parte aculei, et iis dentes, et lingua. Apibus etiam prælonga, eminens et cicadis. Quibus aculeus in ore fistulosus, iis nec lingua, nec dentes. Quibusdam insectis intus lingua, ut formicis. Ceterum lata elephantò præcipue. Reliquis in suo genere semper absoluta : homini tantum ita sæpe constricta venis, ut intercedi eas necesse sit. Metellum pontificem adeo inexplanatæ fuisse accepimus, ut multis mensibus tortus credatur, dum meditatur in dedicanda æde Opis vere dicere. Ceteris septimo ferme anno sermonem exprimit. Multis vero talis ejus ars contingit, ut avium et animalium vocis indiscrete edatur imitatio. Intellectus saporum est ceteris in prima lingua, homini et in palato.

De tonsillis. Uva , epiglossis , arteriæ , gula.

LXVI. Tonsillæ in homine, in sue glandulæ. Quod inter eas, uvæ nomine, ultimo dependet palato, homini tantum est. Sub ea minor lingua, epiglossis appellata, nulli ova generantium. Opera ejus gemina, duabus interpositæ fistulis. Interior earum appellatur arteria, ad pulmonem atque cor pertinens. Hanc operit in epulando, ne spiritu ac voce illac meante, si potus cibusve in alienum deerraverit tranitem, torqueat. Altera exterior appelletur sane gula, qua cibus atque potus devoratur. Tendit hæc ad stomachum, is ad ventrem. Hanc per vices operit, quum spiritus tantum aut vox com meat, ne restagnatio intempestiva alvi obstrepat. Ex cartilagine et carne arteria, gula nervo et carne constat.

Cervix, collum, spina.

LXVII. Cervix nulli, nisi quibus utraque hæc. Ceteris collum, quibus tantum gula. Sed quibus cervix, e multis vertebratisque orbiculatim ossibus flexilis, ad circum spectum, articulorum nodis jungitur. Leoni tantum, et lupo, et hyænæ, ex singulis rectisque ossibus rigens. Cetero spinæ adnectitur, spina lumbis, ossea: sed terti structure, per media foramina a cerebro medulla descendente. Eamdem esse ei naturam, quam cerebro, colligunt: quoniam prætenui ejus membrana modo incisa statim exspiretur. Quibus longa crura, iis longa et colla. Item aquaticis, quamvis brevia crura habentibus: simili modo uncos ungues.

Guttur , fauces , stomachus.

LXVIII. Guttur homini tantum, et suis intumescit, aquarum quæ potantur plerumque vitio. Summum gulæ fauces vocantur, extremum stomachus. Hoc nomine est sub arteria jam carnosâ inanita adnexa spinæ, et latitudine ac longitudine lacunæ modo fusa. Quibus fauces non sunt, ne stomachus quidem est, nec colla, nec guttur, ut piscibus, et orâ ventribus junguntur. Testudini marinæ lingua nulla, nec dentes: rostri acie comminuit omnia. Postea arteria et stomachus denticulatus callo, in modum rubi, ad conficiendos cibos, decrescentibus crenis: quidquid adpropinquat ventri, novissima asperitas, ut scobina fabris.

De corde, sanguine, animo.

LXIX. Cor animalibus ceteris in medio pectore est: homini tantum infra lævam papillam, turbinato mucrone in priora eminens. Piscibus solis ad os spectat. Hoc primum nascentibus formari in utero tradunt: deinde cerebrum, sicut tardissime oculos. Sed hos primum emori, cor novissime. Huic præcipuus calor. Palpitat certe, et quasi alterum movetur intra animal, præmolli firmoque opertum membranæ involucro, munitum costarum et pectoris muro, ut pariat præcipuam vitæ causam et originem. Prima domicilia intra se animo et sanguini præbet, sinuoso specu, et in magnis animalibus triplici, in nullo non gemino: ibi mens habitat. Ex hoc fonte duæ

grandes venæ in priora et terga discurrunt, sparsaque ramorum serie, per alias minores omnibus membris vitalem sanguinem rigant. Solum hoc viscerum vitiis non maceratur, nec supplicia vitæ trahit: læsumque mortem illico adfert. Ceteris corruptis, vitalitas in corde durat.

Quibus maxima corda : quibus minima : quibus bina.

LXX. Bruta existimantur animalium, quibus durum riget : audacia, quibus parvum est : pavida, quibus prægrande. Maximum autem est portione muribus, lepori, asino, cervo, pantheræ, mustelis, hyænis, et omnibus timidis, aut propter metum maleficis. In Paphlagonia bina perdicibus corda. In equorum corde et boum ossa reperiuntur interdum. Augeri id per singulos annos in homine, ac binas drachmas ponderis ad quinquagesimum accedere : ab eo detrahi tantumdem, et ideo non vivere hominem ultra centesimum annum defectu cordis, Ægyptii existimant, quibus mos est cadavera adservare medicata. Hirto corde gigni quosdam homines proditur, neque alios fortiores esse industria, sicut Aristomenem Messenium, qui ccc occidit Lacedæmonios. Ipse convulneratus et captus, semel per cavernam lautumiarum evasit, angustos vulpium aditus secutus. Iterum captus, sopitis custodibus somno, ad ignem advolutus lora cum corpore exussit. Tertio capto Lacedæmonii pectus dissecuere viventi, hirsutumque cor repertum est.

Quando in extis aspici cœpta.

LXXI. In corde summo pinguitudo est quædam, lætis extis. Non semper autem in parte extorum habitum est. L. Postumio Albino, rege sacrorum, post centesimam vicesimam sextam olympiadem, quum rex Pyrrhus ex Italia discessisset, cor in extis aruspices inspiciere cœperunt. Cæsari dictatori, quo die primum veste purpurea processit, atque in sella aurea sedit, sacrificanti bis in extis defuit. Unde quæstio magna de divinatione argumentantibus, potueritne sine illo viscere hostia vivere, an ad tempus amiserit. Negatur cremari posse in iis, qui cardiaco morbo obierint; negatur et veneno interemptis. Certe exstat oratio Vitellii, qua reum Pisonem ejus sceleris coarguit, hoc usus argumento: palamque testatus, non potuisse ob venenum cor Germanici Cæsaris cremari. Contra genere morbi defensus est Piso.

De pulmone: et quibus maximus, quibus minimus: quibus nihil aliud quam pulmo intus: quæ causa velocitatis animalium.

LXXII. Sub eo pulmo est, spirandique officina, attrahens ac reddens animam, idcirco spongiosus, ac fistulis inanibus cavus. Pauca eum (ut dictum est) habent aquatilia. At cetera ova parientia exiguum, spumosum, nec sanguineum: ideo non sitiunt. Eadem est causa, quare sub aqua diu ranæ et phocæ urinentur. Testudo quoque, quamvis prægrandem et sub toto tegumento habeat, sine sanguine tamen habet. Quanto minor hic

corporibus, tanto velocitas major. Chamæleoni portione maximus, et nihil aliud intus.

De jecinore, et quibus animalibus, et in quibus locis bina jecora.

LXXIII. Jecur in dextra parte est : in eo quod caput extorum vocant, magnæ varietatis. M. Marcello circa mortem, quum periit ab Annibale, defuit in extis. Sequenti deinde die geminum repertum est. Defuit et C. Mario, quum immolaret Uticæ : item Caio principi kalend. januariis, quum iniret consulatum, quo anno interfectus est : Claudio successori ejus, quo mense interemptus est veneno. Divo Augusto Spoleti sacrificanti primo potestatis suæ die, sex victimarum jecora replicata intrinsecus ab ima fibra reperta sunt : responsumque « duplicaturum intra annum imperium. » Caput extorum tristis ostenti cæsum quoque est, præterquam in sollicitudine ac metu : tunc enim perimit curas. Bina jecora leporibus circa Briletum et Tharnen, et in Chersoneso ad Propontidem. Mirumque translatis alio interit alterum.

De felle : ubi, et in quibus geminum. Quibus animalium non sit : et quibus alibi quam in jecore.

LXXIV. In eodem est fel, non omnibus datum animalibus. In Eubœæ Chalcide nullum pecori. In Naxo prægrande geminumque, ut prodigii loco utrumque advenæ. Equi, muli, asini, cervi, capræ, apri, cameli, delphini non habent. Murium aliqui habent. Honinium paucis non est, quorum valetudo firmior, et vita lon-

gior. Sunt qui equo non quidem in jecore esse, sed in alvo putent: et cervo in cauda, aut intestinis. Ideo tantam habent amaritudinem, ut a canibus non attingantur. Est autem nihil aliud, quam purgamentum pessimumque sanguinis, et ideo amarum est. Certe jecur nulli est, nisi sanguinem habentibus. Accipit hoc a corde, cui jungitur: funditque in venas.

Quæ vis ejus.

LXXV. Sed in felle nigro insaniam causa homini, morsque toto reddito. Hinc et in mores crimen, bilis nomine. Adeo magnum est in hac parte virus, quum se fundit in animum. Quin et toto corpore vagum, colorem quoque oculis aufert: illud quidem redditum, etiam ahenis: nigrescuntque contacta eo: ne quis miretur id venenum esse serpentium. Carent eo, qui absinthium vescuntur in Ponto. Sed renibus et parte tantum altera intestino jungitur, in corvis, coturnicibus, phasianis: quibusdam intestino tantum, ut columbis, accipitri, murænis. Paucis avium in jecore. Serpenti-bus portionem maxime copiosum, et piscibus. Est autem plerisque toto intestino, sicut accipitri, milvo. Præterea in jecore est et cetis omnibus: vitulis quidem marinis ad multa quoque nobile. Taurorum felle aureus ducitur color. Aruspices id Neptuno ut humoris potentiam dicere: geminumque fuit divo Augusto, quo die apud Actium vicit.

Quibus crescat cum luna et decrescat jecur. Aruspicum circa ea observationes, et prodigia mira.

LXXVI. Murium jecusculis fibræ ad numerum lunæ in mense congruere dicuntur, totidemque inveniri, quotum lumen ejus sit: præterea bruma increscere. Cuniculorum in Bætica sæpe geminæ reperiuntur. Ranarum rubetarum altera fibra a formicis non attingitur, propter venenum, ut arbitrantur. Jecur maxime vetustatis patiens, septenis durare annis, obsidionum exempla prodidere.

Præcordia. Risus natura.

LXXVII. Extæ serpentibus et lacertis longa. Cæcinæ Volaterrano dracones emicuisse de extis læto prodigio traditur: et profecto nihil incredibile sit, existimantibus, Pyrrho regi, quo die periit, præcisa hostiarum capita repsisse, sanguinem suum lambentia. Extæ homini ab inferiore viscerum parte separantur membrana, quæ præcordia appellant, quia cordi pretenditur, quod Græci appellaverunt *φρένας*. Omnia quidem principalia viscera, membranis propriis, ac velut vaginis inclusit providens natura: in hac fuit et peculiaris causa vicinitas alvi, ne cibo supprimeretur animus. Huic certe refertur accepta subtilitas mentis: ideo nulla est ei caro, sed nervosa exilitas. In eadem præcipua hilaritatis sedes, quod titillatu maxime intelligitur alarum, ad quas subit, non alibi tenuiore cute humana, ideo scabendi dulcedine ibi proxima. Ob hoc in præliis gladiatorumque

spectaculis mortem cum risu trajecta præcordia adtulerunt.

De ventre, et quibus nullus. Quæ sola vomant.

LXXVIII. Subest venter stomachum habentibus, ceteris simplex, ruminantibus geminus, sanguine carentibus nullus. Intestinus enim ab ore incipit, et quibusdam eodem reflectitur, ut sepia, polypo. In homine adnexus infimo stomacho, similis canino. His solis animalium inferiori parte angustior: itaque et sola vomunt, quia repleto propter angustias supprimitur cibus: quod accidere non potest iis, quorum spatiosa laxitas eum in inferiora transmittit.

Lactes, hillæ, alvus, colon. Quare quædam insatiabilia animalia.

LXXIX. Ab hoc ventriculo lactes in homine et ove, per quas labitur cibus: in ceteris hillæ a quibus capaciora intestina ad alvum, hominique flexuosissimis orbibus. Idcirco magis avidi ciborum, quibus ab alvo longius spatium. Iidem minus solertes, quibus obesissimus venter. Aves quoque geminos sinus habent quædam: unum, quo merguntur recentia, ut guttur: alterum, in quem ex eo demittunt concoctione maturata: ut gallinæ, palumbes, columbæ, perdices. Ceteræ fere carent eo; sed gula patientiore utuntur: ut graculi, corvi, cornices. Quædam neutro modo, sed ventrem proximum habent, quibus prælonga colla et angusta, ut porphyrii. Venter solidipedum asper et durus. Terrestrium aliis denticulatæ asperitatis, aliis cancellatim

mordacis. Quibus neque dentes utrimque, nec ruminatio, hic conficiuntur cibi, hinc in alvum delabuntur. Media hæc umbilico adnexa in omnibus, in homine suillæ infima parte similis, a Græcis appellatur colon, ubi dolorum magna causa est. Angustissima canibus, qua de causa vehementi nisu, nec sine cruciatu, levant eam. Insatiabilia animalium, quibus a ventre protinus recto intestino transeunt cibi, ut lupis cervariis, et inter aves mergis. Ventres elephanto quatuor, cetera suibus similia: pulmo quadruplo major bubulo. Avibus venter carnosus callosusque. In ventre hirundinum pulvis lapilli candido aut rubenti colore, qui chelidonii vocantur, magicis narrati artibus, reperiuntur. Et in juvencarum secundo ventre pilæ rotunditate nigricans tofus, nullo pondere: singulare, ut putant, remedium ægre parientibus, si tellurem non attigerit.

De omento, et de splene, et quibus animalium non sit.

LXXX. Ventriculus atque intestina pingui ac tenui omento integuntur, præterquam ova gignentibus. Huic adnectitur lien in sinistra parte adversus jecori, cum quo locum aliquando permutat, sed prodigiose. Quidam eum putant inesse ova parientibus, item serpentibus admodum exiguum: ita certe apparet in testudine, et crocodilo, et lacertis, et ranis. Ægocephalo avi non esse constat, neque iis quæ careant sanguine. Peculiare cursorum impedimentum aliquando in eo: quamobrem inuritur cursorum laborantibus. Et per vulnus etiam exempto, vivere animalia tradunt. Sunt qui putent adimi simul

risum homini ; intemperantiamque ejus constare lienis magnitudine. Asiæ regio Scepsis appellatur, in qua minimos esse pecori tradunt, et inde ad lienem inventa remedia.

De renibus, et ubi quaterni animalibus : quibus nulli.

LXXXI. At in Brileto et Tharne quaterni renes cervis : contra pennatis, squamosisque nulli. Cetero summis adhærent lumbis. Dexter omnibus elatior, et minus pinguis sicciorque. Utrique autem pinguitudo e medio exit, præterquam in vitulo marino. Animalia in renibus pinguisissima : oves quidem letaliter circum eos concreto pingui. Aliquando in eis inveniuntur lapilli. Renes habent omnia quadrupedum, quæ animal generant : ova parientium testudo sola, quæ et alia omnia viscera : sed ut homo, bubulis similes, velut e multis renibus compositos.

Pectus : costæ.

LXXXII. Pectus, hoc est, ossa, præcordiis et vitalibus natura circumdedit : at ventri, quem necesse erat increscere, ademit. Nulli animalium circa ventrem ossa. Pectus homini tantum latum, reliquis carinatum, volucribus magis, et inter eas aquaticis maxime. Costæ homini tantum octonæ, suis denæ, cornigeris tredecim, serpentibus triginta.

Vesica : quibus non sit.

LXXXIII. Infra alvum est a priore parte vesica, quæ nulli ova gignentium, præter testudinem : nulli nisi san-

guineum pulmonem habenti : nulli pedibus carentium. Inter eam et alvum arteriæ, ad pubem tendentes, quæ ilia appellantur. In vesica lupi lapillus, qui Syrites vocatur. Sed in hominum quibusdam diro cruciatu subinde nascentes calculi, et setarum capillamenta. Vesica membrana constat, quæ vulnerata cicatrice non solidescit : neque qua cerebrum, aut cor involvitur : plura enim membranarum genera.

De vulvis : de suum vulva : de sumine.

LXXXIV. Feminis eadem omnia : præterque vesicæ junctus utriculus, unde dictus uterus : quod alio nomine locos appellant : hoc in reliquis animalibus vulvam. Hæc viperæ et intra se parientibus, duplex : ova generantium adnexa præcordiis : et in muliere geminos sinus ab utraque parte laterum habet : funebris, quoties versa spiritum inclusit. Boves gravidas negant præterquam dextero vulvæ sinu ferre, etiam quum geminos ferant. Vulva ejecto partu melior, quam edito. Ejectitia vocatur illa, hæc porcaria, primiparæ suis optima : contra effetis. A partu, præterquam eodem die suis occisæ, livida ac macra. Nec novellarum suum, præter primiparas probatur : potiusque veterum, dum ne effetarum, nec biduo ante partum, aut post partum, aut quo ejecerint die. Proxima ejectitiæ est, occisæ uno die post partum. Hujus et sumen optimum, si modo fetus non hauserit : ejectitiæ deterrimum. Antiqui abdomen vocabant : priusquam calleret, incientes occidere non adsueti.

Quæ sebum habeant, quæ non pinguescant.

LXXXV. Cornigera una parte dentata, et quæ in pedibus talos habent, sevo pinguescunt. Bisulca, scissive in digitos pedibus, et non cornigera, adipe. Concretus hic, et quum refrixit, fragilis: semperque in fine carnis. Contra pingue inter carnem cutemque, succo liquidum. Quædam non pinguescunt, ut lepus, perdix. Steriliora cuncta pinguia, et in maribus, et in feminis; senescuntque celerius præpinguia. Omnibus animalibus est quoddam in oculis pingue. Adeps cunctis sine sensu: quia nec arterias habet, nec venas. Plerisque animalium est pinguitudo sine sensu: quam ob causam sues spirantes a muribus tradunt adrosos. Quin et L. Apronii consularis viri filio detractos adipem, levatumque corpus immobili onere.

De medullis, et quibus non sint.

LXXXVI. Et medulla ex eodem videtur esse, in juventa rubens, et senecta albescens. Non nisi cavis hæc ossibus: nec cruribus jumentorum, aut canum: quare fracta non ferruminantur, quod defluente evenit medulla. Est autem pinguis iis, quibus adeps: sevisa, cornigeris: nervosa, et in spina tantum dorsi, ossa non habentibus, ut piscium generi: ursis nulla: leoni in feminum et brachiorum ossibus paucis exigua admodum: cetera tanta durtia, ut ignis elidatur, velut e silice.

De ossibus et spinis. Quibus nec ossa, nec spina. Cartilagine.

LXXXVII. His dura, quæ non pinguescunt: asinorum ad tibias canora. Delphinis ossa, non spinæ: animal enim pariunt: serpentibus spinæ. Aquatilium mollibus, nulla: sed corpus circulis carnis vinctum, ut sepia, atque loligini. Et insectis negatur æque esse ulla. Cartilaginea aquatilium habent medullam in spina. Vituli marini cartilagineam, non ossa. Item omnium auriculæ, ac nares, quæ modo eminent, flexili mollitia, naturæ providentia, ne frangerentur. Cartilago rupta non solidescit. Nec præcisa ossa recrescunt, præterquam veterinis ab ungula ad suffraginem. Homo crescit in longitudinem ad annos usque ter septenos: tum deinde ad plenitudinem. Maxime autem pubescens nodum quemdam solvere, et præcipue ægritudine, sentitur.

De nervis. Quæ sine nervis.

LXXXVIII. Nervi orsi a corde, bubuloque etiam circumvoluti, similem naturam et causam habent, in omnibus lubricis applicati ossibus: nodosque corporum, qui vocantur articuli, aliubi interventu, aliubi ambitu, aliubi transitu ligantes, hic teretes, illic lati, ut in unoquoque poscit figuratio. Neque ii solidantur incisi: mirumque, vulneratis summus dolor: præsectis, nullus. Sine nervis sunt quædam animalia, ut pisces: arteriis enim constant. Sed neque his molles piscium generis. Ubi sunt nervi, interiores conducunt membra, superio-

res revocant. Inter hos latent arteriæ, id est, spiritus semitæ. His innatant venæ, id est, sanguinis rivi. Arteriarum pulsus, in cacumine maxime membrorum evidens, index fere morborum, in modulos certos, legesque metricas, per ætates, stabilis, aut citatus, aut tardus, descriptus ab Herophilo medicinæ vate, miranda arte, nimiam propter subtilitatem desertus, observatione tamen crebri aut languidi ictus, gubernacula vitæ temperat.

Arteriæ, venæ: quæ nec venas, nec arterias habent. De sanguine et sudore.

LXXXIX. Arteriæ carent sensu: nam et sanguine. Nec omnes vitalem continent spiritum: præcisisque torpescit tantum pars ea corporis. Aves nec venas nec arterias habent: item serpentes, testudines, lacertæ, minimumque sanguinis. Venæ in prætenues postremo fibras subter totam cutem dispersæ, ad eo in angustam subtilitatem tenuantur, ut penetrare sanguis non possit, aliudve quam exilis humor ab illo, qui cacuminibus innumeris sudor appellatur. Venarum in umbilico nodus ac coitus.

Quorum celerrime sanguis spissetur, quorum non coeat: quibus crassissimus, quibus tenuissimus, quibus nullus.

XC. 38. Sanguis quibus multus et pinguis, iracunda: maribus, quam feminis, nigrior: et juventæ magis quam senio: et inferiore parte pinguior. Magna et in eo vitalitatis portio. Emissus spiritum secum trahit: tactum

tamen non sentit. Animalium fortiora, quibus sanguis crassior : sapientiora, quibus tenuior : timidiora, quibus minimus, aut nullus. Taurorum celerrime coit atque durescit, ideo pestifer potu maxime. Aprorum, ac cervorum, caprearumque, et bubalorum omnium non spissatur. Pinguissimus asinis, homini tenuissimus. His quibus plus quaterni pedes, nullus. Obesis minus copiosus, quoniam absumitur pingui. Profluvium ejus uni fit in naribus homini, aliis nare alterutra, quibusdam per inferna, multis per ora stato tempore, ut nuper Macrino Visco viro prætorio : sed omnibus annis Volusio Saturnino urbis præfecto, qui nonagesimum etiam excessit annum. Solum hoc in corpore temporarium sentit incrementum : siquidem hostiæ abundantiorum fundunt, si prius bibere.

Quibus certis temporibus anni nullus.

XCI. Quæ animalium latere certis temporibus diximus, non habent tunc sanguinem, præter exiguas admodum circa corda guttas, miro opere naturæ : sicut in homine, vim ejus ad minima momenta mutari, non modo tantum in ore suffusa materia, verum ad singulos animi habitus, pudore, ira, metu : palloris pluribus modis, item ruboris. Alius enim iræ, et alius verecundiæ. Nam et in metu refugere, et nusquam esse certum est multisque non transfluere transfossis : quod homini tantum evenit. Nam quæ mutari diximus, colorem alienum accipiunt quodam repercussu : homo solus in se mutat. Morbi omnes morsque sanguinem absumunt.

An in sanguine principatus.

XCII. 39. Sunt qui subtilitatem animi constare non tenuitate sanguinis putent, sed cute operimentisque corporum magis aut minus hruta esse, ut ostreas et testudines: boum terga, setas suum obstare tenuitati immeantis spiritus, nec purum liquidumque transmitti: sic et in homine, quum crassior callosiorve excludat cutis: ceu vero non crocodilis et duritia tergoris tribuatur, et solertia.

De terгоре.

XCIII. Hippopotami corii crassitudo talis, ut inde tormentur hastæ, et tamen quædam ingenio medica diligentia. Elephantorū quoque tergora impenetrabiles cetras habent, quum tamen omnium quadrupedum subtilitas animi præcipua perhibeatur illis. Ergo cutis ipsa sensu caret, maxime in capite: ubicumque per se ac sine carne est, vulnerata non coit, ut in bucca cilioque.

De pilis et vestitu tergoris.

XCIV. Quæ animal pariunt, pilos habent: quæ ova, pennas, aut squamas, aut corticem, ut testudines: aut cutem puram, ut serpentes. Pennarum caules omnium cavi: præcisæ non crescunt, evulsæ renascuntur. Membranis volant fragilibus insecta, humentibus hirundines in mari, siccis inter tecta vespertilio. Horum alæ quo-

que articulos habent. Pili a cute exeunt crassa hirti, feminis tenuiores, equis in juba largi, in armis leoni: dasypodi et in buccis intus, et in pedibus, quæ utraque Trogus et in lepore tradidit: hoc exemplo libidinosiores hominum quoque hirtos colligens. Villosissimus animalium lepus. Pubescit homo solus, quod nisi contigit, sterilis in gignendo est, seu masculus, seu femina. Pili in homine partim simul, partim postea gignuntur. Congeniti autem non desinunt, sicut nec feminis magnopere. Inventæ tamen quædam defluvio capitis invalidæ: ut et lanugines oris, quum menstrui cursus steterit. Quibusdam postgeniti viris sponte non gignuntur. Quadrupedibus pilum cadere atque subnasci, annuum est. Viri crescunt maxime in capillo, mox in barba. Recisi, non, ut herbæ, ab ipsa incisura augentur, sed ab radice exeunt. Crescunt et in quibusdam morbis, maxime phthisi, et in senecta: defunctorum quoque corporibus. Libidinis congeniti, maturius defluunt: agnati, celerius crescunt. Quadrupedibus senectute crassescunt, lanæque rarescunt. Quadrupedum dorsa pilosa, ventres glabri. Boum coriis glutinum excoquitur, taurorumque præcipuum.

De mammis, et quæ volucrum mammas habeant. Notabilia animalium in uberibus.

XCV. Mammas homo solus e maribus habet: cetera animalia mammarum notas tantum. Sed ne feminæ quidem in pectore, nisi quæ possunt partus suos attollere. Ova gignentium, nulli: nec lac, nisi animal parienti:

volucrum, vespertiloni tantum. Fabulosum enim arbitrator de strigibus ubera eas infantium labris immulgere. Esse in maledictis jam antiquis strigem convenit : sed quæ sit avium, constare non arbitrator.

40. Asinis a fetu dolent : ideo sexto mense arcent partus, quum equæ anno prope toto præbeant. Quibus solida ungula, nec supra geminos fetus, hæc omnia binas habent mammas, nec aliubi, quam in feminibus. Eodem loco bisulca et cornigera : boves quaternas, oves capræque binas. Quæ numeroso fecunda partu, et quibus digiti in pedibus, hæc plures habent, toto ventre duplici ordine, ut sues, generosæ duodenas, vulgares binis minus : similiter canes. Alia ventre medio quaternas, ut pantheræ : alia binas, ut lænæ. Elephas tantum sub armis duas : nec in pectore, sed citra in alis occultas. Nulli in feminibus digitos habentium. Primogeniti in quoque partu suis primas premunt : æ sunt faucibus proximæ : suam quisque novit in fetu quo genitus est ordine, eaque alitur, nec alia. Detracto illa alumno suo sterilescit illico, ac resilit. Uno vero ex omni turba relicto, sola munifex, quæ genito fuerat adtributa descendit. Ursæ mammas quaternas gerunt. Delphini binas in ima alvo papillas tantum, nec evidentes, et paulum in obliquum porrectas. Neque aliud animal in cursu lambitur. Et balænæ autem vitulique mammis nutriunt fetus.

De lacte, de colostris, de caseis; ex quibus non fiat : de coagulo.

Genera alimenti ex lacte.

XCVI. 41. Mulieri ante septimum mensem profusum

lac, inutile. Ab eo mense, quod vitales partus, salubre. Plerisque autem totis mammis, atque etiam alarum sinu fluit. Cameli lac habent, donec iterum gravescant. Suavissimum hoc existimatur ad unam mensuram tribus aquæ additis. Bos ante partum non habet. Ex primo semper a partu colostræ fiunt : quæ, ni admisceatur aqua, in pumicis modum coeunt duritia. Asinæ prægnantes continuo lactescunt. Pullis earum, ubi pingue pabulum, biduo a partu maternum lac gustasse, letale est. Genus mali vocatur colostratio. Caseus non fit ex utrimque dentatis, quoniam eorum lac non coit. Tenuissimum camelis, mox equis : crassissimum asinæ, ut quo coaguli vice utantur. Conferre aliquid et candori in mulierum cute existimatur. Poppæa certe Domitii Neronis conjux, quingentas secum per omnia trahens fetas, balnearum etiam solio totum corpus illo lacte macerabat, extendi quoque cutem credens. Omne autem igne spissatur, frigore serescit. Bubulum caseo fertilius, quam caprinum, ex eadem mensura pæne altero tanto. Quæ plures quaternis mammis habent, caseo inutilia, et meliora quæ binas. Coagulum hinnulei, leporis, hædi laudatum. Præcipuum tamen dasypodis, quod et profluvio alvi medetur, unius utrimque dentatorum. Mirum barbaras gentes, quæ lacte vivant, ignorare aut spernere tot sæculis casei dotem, densantes id alioqui in acorem jucundum, et pingue butyrum : spuma id est lactis, concretiorque, quam quod serum vocatur. Non omittendum in eo olei vim esse, et barbaros omnes infantesque nostros ita ungi.

Genera caseorum.

XCVII. 42. Laus caseo Romæ, ubi omnium gentium bona cominus judicantur, e provinciis; Nemausensi præcipua, Lesuræ Gabalique pagi: sed brevis, ac musteo tantum commendatio. Duobus Alpes generibus pabula sua adprobant: Dalmaticæ Docleatam mittunt, Centronicæ Vatusicum. Numerosior Apennino. Cebanum hic e Liguria mittit, ovium maxime lactis: Æsinatem ex Umbria: mistoque Etruriæ atque Liguriæ confinio, Lunensem magnitudine conspicuum: quippe et ad singula millia pondo premitur: proximum autem Urbi Vestinum, eumque e Ceditio campo laudatissimum. Et caprarum gregibus sua laus est, Agrigenti maxime, eam augente gratiam fumo: qualis in ipsa Urbe conficitur, cunctis præferendus. Nam Galliarum sapor medicamenti vim obtinet. Trans maria vero Bithynus fere in gloria est. Inesse pabulis salem, etiam ubi non detur, ita maxime intelligitur, omni in salem caseo senescente, quales redire in musteum saporem, aceto et thymo maceratos, certum est. Tradunt Zoroastrem in desertis caseo vixisse annis viginti, ita temperato, ut vetustatem non sentiret.

Differentiæ membrorum hominum a reliquis animalibus.

XCVIII. 43. Terrestrium solus homo bipes. Uni juguli, humeri, ceteris armi: uni ulnæ. Quibus animalium manus sunt, intus tantum carnosæ: extra nervis et cute constant.

De digitis; de brachiis.

XCIX. Digiti quibusdam in manibus seni. C. Horatii ex patricia gente filias duas ob id Sedigitas appellatas accepimus, et Volcatium Sedigitum, illustrem in Poetica. Hominis digiti articulos habent ternos, pollex binos, et digitis adversus universis flectitur: per se vero in obliquum porrigitur, crassior ceteris. Huic minimus mensura par est: duo reliqui sibi, inter quos medius longissime protenditur. Quibus ex rapina victus quadrupedum, quini digiti in prioribus pedibus, reliquis quaterni. Leones, lupi, canes, et pauca in posterioribus quoque quinos ungues habent, uno juxta cruris articulum dependente: reliqua quæ sunt minora, et digitos quinos. Brachia non omnibus paria secum. Studioso Thraci in C. Cæsaris ludo notum est dextram fuisse proceriorem. Animalium quædam, ut manibus, utuntur priorum ministerio pedum: sedentque ad os illis admoventia cibos, ut sciuri.

De simiarum similitudine.

C. 44. Nam simiarum genera perfectam hominis imitationem continent, facie, naribus, auribus, palpebris, quas solæ quadrupedum et in inferiore habent gena. Jam mammas in pectore, et brachia, et crura in contrarium similiter flexa: in manibus ungues, digitos, longioremque medium. Pedibus paulum differunt. Sunt enim ut manus, prælongi, sed vestigium palmæ simile faciunt.

Pollex quoque his, et articuli, ut homini, ac præter genitale, et hoc in maribus tantum, viscera etiam interiora omnia ad exemplar.

De unguibus.

CI. 45. Ungues clausulæ nervorum summæ existimantur. Omnibus hi, quibus et digiti. Sed simiæ imbricati, hominibus lati, et defuncto crescunt, rapacibus unci: ceteris recti, ut canibus, præter eum qui a crure plerisque dependet. Omnia digitos habent, quæ pedes, excepto elephanto. Huic enim informes, numero quidem quinque, sed indivisi, ac leviter discreti: unguisque, haud unguibus similes: et pedes majores priores. In posterioribus articuli breves. Idem poplites iatus flectit hominis modo. Cetera animalia, in diversum posterioribus articuli pedibus, quam prioribus. Nam quæ animal generant, genua ante se flectunt, et suffraginum artus in aversum.

De genibus, et poplitibus.

CII. Homini genua et cubita contraria: item ursis, et simiarum generi, ob id minime pernicibus. Ova parientibus quadrupedum, crocodilo, lacertis, priora genua post curvantur, posteriora in priorem partem. Sunt autem crura his obliqua, humani pollicis modo. Sic et multipedibus, præterquam novissima salientibus. Aves, ut quadrupedes, alas in priora curvant, suffragines in posteriora.

In quibus membris corporis humani sacra religio.

CIII. Hominis genibus quædam et religio inest, observatione gentium. Hæc supplices adtingunt : ad hæc manus tendunt : hæc, ut aras, adorant : fortassis quia inest iis vitalitas. Namque in ipsa genu utriusque commissa, dextra lævaque, a priore parte gemina quædam buccarum inanitas inest : qua perfossa, ceu jugulo, spiritus fugit. Inest et aliis partibus quædam religio : sicut dextra osculis aversa appetitur, in fide porrigitur. Antiquis Græciæ in supplicando mentum adtingere mos erat. Est in aure ima memoriæ locus, quem tangentes attestamur. Est post aurem æque dextram Nemesios (quæ dea latinum nomen ne in Capitolio quidem invenit), quo referimus tactum ore proximum a minimo digito, veniam sermonis a diis ibi recondentes.

Varices.

CIV. Varices in cruribus viro tantum : mulieri raro. C. Marium, qui septies consul fuit, stantem sibi extrahi passum unum hominum, Oppius auctor est.

De gressu, et pedibus, et cruribus.

CV. Omnia animalia a dextris partibus incedunt, sinistris incubant. Reliqua, ut libitum est, gradiuntur. Leo tantum et camelus pedatim, hoc est, ut sinister pes non transeat dextrum, sed subsequatur. Pedes homini

maximi, feminis tenuiores in omni genere. Suræ homini tantum, et crura carnosæ. Reperitur apud auctores quemdam in Ægypto non habuisse suras. Vola homini tantum, exceptis quibusdam. Namque et hinc cognomina inventa Planci, Plauti, Pansæ, Scauri, sicut a cruribus Vari, Vacix, Vatini: quæ vitia et in quadrupedibus. Solidas habent ungulas, quæ non sunt cornigera: igitur pro his telum ungula est illis. Nec talos habent eadem. At quæ bisulca sunt, habent: iidem digitos habentibus non sunt: neque in prioribus pedibus omnino ulli. Camelo tali similes bubulis, sed minores paulo. Est enim bisulcus discrimine exiguo pes imus, vestigio carnosus, ut ursi: qua de causa in longiore itinere sine calciatu fatiscunt.

De ungulis.

CVI. 46. Ungulæ veterino tantum generi renascuntur. Sues in Illyrico quibusdam locis solidas habent ungulas. Cornigera fere bisulca. Solida ungula, et bicorne nullum. Unicornæ asinus tantum Indicus: unicornæ et bisulcum, oryx. Talos asinus Indicus unus solidipedum habet. Nam sues ex utroque genere existimantur, ideo fœdi earum. Hominem qui existimarunt habere, facile convicti. Lynx tantum digitos habentium, simile quiddam talo habet: leo etiamnum tortuosius. Talus autem rectus est in articulo pedis ventre eminens concavo, in vertebra ligatus.

Volucrum pedes.

CVII. 47. Avium aliæ digitatæ, aliæ palmipedes, aliæ inter utrumque divisis digitis adjecta latitudine. Sed omnibus quaterni digiti, tres in priore parte, unus a calce. Hic deest quibusdam longa crura habentibus. Iynx sola utrimque binos habet. Eadem linguam serpentium similem in magnam longitudinem porrigit. Collum circumagit in aversum. Ungues ei grandes ceu græculis. Avium quibusdam gravioribus, in cruribus additi radii: nulli uncos habentium ungues. Longipedes porrectis ad caudam cruribus volant: quibus breves, contractis ad medium. Qui negant volucrem ullam sine pedibus esse, confirmant et apodas habere, et oten et drepanin, in eis quæ rarissime apparent. Visæ jam etiam serpentes anserinis pedibus.

Pedes animalium, a binis ad centenos. De pumilionibus.

CVIII. 48. Insectorum pedes primi longiores, duros habentibus oculos, ut subinde pedibus eos tergeant, ceu notamus in muscis. Quæ ex his novissimos habent longos, saliunt: ut locustæ. Omnibus autem his senii pedes. Araneis quibusdam prælongi accedunt bini. Internodia singulis terna. Octonos et marinis esse diximus, polypis, sepiis, loliginibus, cancris, qui brachia in contrarium movent, pedes in orbem, aut in obliquum. Iisdem solis animalium rotundi. Cetera binos pedes duces habent: cancri tantum, quaternos. Quæ hunc numerum pedum

excessere terrestria, ut plerique vermes, non infra duodenos habent, aliqua vero et centenos. Numerus pedum impar nulli est. Solidipedum crura statim justa nascuntur mensura: postea exporrigentia se verius, quam crescentia. Itaque in infantia scabunt aures posterioribus, quod addita ætate non queunt; quia longitudo superficiem corporum solam ampliat. Hac de causa inter initia pasci, nisi submissis genibus, non possunt: nec usque dum cervix ad justa incrementa perveniat.

49. Pumilionum genus in omnibus animalibus est, atque etiam inter volucres.

De genitalibus: de hermaphroditis.

CIX. Genitalia maribus quibus essent retro, satis diximus. Ossea sunt lupis, vulpibus, mustelis, viverris: unde etiam calculo humano remedia præcipua. Urso quoque simul atque exspiraverit, cornescere aiunt. Camelino arcus intendere, Orientis populis fidissimum. Nec non aliqua gentium quoque in hoc discrimina, et sacrorum etiam, citra perniciem amputantibus matris deum Gallis. Contra mulierum paucis prodigiosa assimilatio: sicut hermaphroditis utriusque sexus: quod etiam quadrupedum generi accidisse Neronis principatu primum arbitror. Ostentabat certe hermaphroditas sub junctas carpento suo equas, in Treverico Galliæ agro repertas: ceu plane visenda res esset, principem terrarum incidere portentis.

De testibus. Trium generum semiviri.

CX. Testes pecori armentoque ad crura decidui, subus adnexi : delphino prælongi ultima conduntur albo, et elephanto occulti. Ova parientium lumbis intus adhærent : qualia ocissima in Venere. Piscibus serpentibusque nulli, sed eorum vice binæ ad genitalia a renibus venæ. Buteonibus terni. Homini tantum injuria, aut sponte naturæ franguntur : idque tertium ab hermaphroditis et spadonibus semiviri genus habent. Mares in omni genere fortiores, præterquam in pantheris, et ursis.

De caudis.

CXI. 50. Caudæ, præter hominem, ac simias, omnibus fere animal, et ova gignentibus, pro desiderio corporum : nudæ hirtis, ut apris : parvæ villosis, ut ursis : prælongis setosæ, ut equis. Amputatæ lacertis et serpentibus renascuntur. Piscium meatus gubernaculi modo regunt : atque etiam in dextram atque lævam motæ, ut remigio quodam impellunt. Lacertis inveniuntur et geminæ. Boum caudis longissimus caulis, atque in ima parte hirtus. Idem asinis longior quam equis, sed setosus veterinis. Leoni infima parte, ut hubus et sorici : pantheris non item : vulpibus et lupis villosus, ut ovibus, quibus procerior. Sues intorquent : canum degeneres sub alvum reflectunt.

De vocibus animalium.

CXII. 51. Vocem non habere, nisi quæ spirent, Aristoteles putat. Idcirco et insectis sonum esse, non vocem, intus meante spiritu, et incluso sonante. Alia murmur edere, ut apes. Alia cum tractu stridorem. ut cicadas. Recepto enim ut duobus sub pectore cavi spiritu, mobili occursante membrana intus, attritu ejus sonare. Muscas, apes, et similia cum volatu et incipere audiri et desinere. Sonum enim attritu et interiore aura, non anima reddi. Locustas pennarum et feminum attritu sonare, creditur sane. Item aquatilium pectines stridere, quum volant: mollia, et crusta intacta, nec vocem nec sonum ullum habere. Sed et ceteri pisces, quamvis pulmone et arteria careant, non in totum sine ullo sono sunt. Stridorem eum dentibus fieri cavillantur. Et is qui caper vocatur, in Acheloo amne, grunntum habet, et alii de quibus diximus. Ova parientibus sibilus, serpentibus longus, testudini abruptus. Ranis sonus sui generis, ut dictum est (nisi si et in his ferenda dubitatio est), qui mox in ore concipitur, non in pectore. Multum tamen in iis refert et locorum natura. Mutæ in Macedonia traduntur, muti et apri. Avium loquaciores quæ minores, et circa coitus maxime. Aliis in pugna vox, ut coturnicibus: aliis ante pugnam, ut perdicibus: aliis quum vicere, ut gallinaceis. Iisdem sua maribus: aliis eadem ut feminis: ut lusciniarum generi. Quædam toto anno canunt, quædam certis temporibus, ut in singulis dictum est. Elephas citra nares ore ipso,

sternutamento similem elidit sonum : per nares autem , tubarum raucitati. Bubus tantum feminis vox gravior : in omni alio genere exilior , quam maribus : in homine etiam castratis. Infantis in nascendo nulla auditur , antequam totus emergat utero. Primus sermo anniculo est. Semestris locutus est Croesi filius in crepundiis : quo prodigio totum id concidit regnum. Qui celerius fari cœpere , tardius ingredi incipiunt. Vox roboratur quattodecimo anno. Eadem in senecta exilior : neque in alio animalium sæpius mutatur. Mira præterea sunt de voce digna dictu. In theatrorum orchestris , scobe aut arena superjecta devoratur , et in rudi parietum circumjectu , doliis etiam inanibus : currit eadem concavo vel recto parietum spatio , quamvis levi sono dicta verba ad alterum caput perferens , si nulla inæqualitas impediatur. Vox in homine magnam vultus habet partem. Agnoscimus eam prius , quam cernamus , non aliter quam oculis : totidemque sunt œæ , quot in rerum natura mortales : et sua cuique , sicut facies. Hinc illa gentium , totque linguarum , toto orbe diversitas : hinc tot cantus et moduli , flexionesque. Sed ante omnia explanatio animi , quæ nos distinxit a feris , inter ipsos quoque homines discrimen alterum æque grande , quam a belluis , fecit.

De adnascentibus membris.

CXIII. 52. Membra animalibus adgnata inutilia sunt , sicut sextus homini semper digitus. Placuit in Ægypto nutrire portentum , binis et in aversa capitis parte oculis hominem , sed iis non cernentem.

Vitalitatis et morum notæ, et membr̄is hominum.

CXIV. Miror quidem Aristotelem non modo credidisse præscita vitæ esse aliqua in corporibus ipsis, verum etiam prodidisse. Quæ quamquam vana existimo, nec sine cunctatione proferenda, ne in se quisque et auguria anxie quærat : adtingam tamen, quæ tantus vir in doctrina non spreuit. Igitur vitæ brevis signa ponit raros dentes, prælongos digitos, plumbeum colorem, pluresque in manu incisuras, nec perpetuas. Contra longæ esse vitæ incurvos humeris, et in manu una duas incisuras longas habentes, et plures quam xxxii dentes, auribus amplis. Nec universa hæc (ut arbitror), sed singula observat, frivola (ut reor), et vulgo tamen narrata. Addidit morum quoque aspectus simili modo apud nos Trogus, et ipse auctor severissimus : quos verbis ejus subjiciam : « Frons ubi est magna, segnem animum subesse significat : quibus parva, mobilem : quibus rotunda, iracundum, velut hoc vestigio tumoris apparente. Supercilia quibus porriguntur in rectum, molles significant : quibus juxta nasum flexa sunt, austeros : quibus juxta tempora inflexa, derisores : quibus in totum demissa, malevolos et invidos. Oculi quibuscumque sunt longi, maleficos esse indicant. Qui carnosos a naribus angulos habent, malitiæ notam præbent. Candida pars extenta, notam impudentiæ habet : qui identidem operire solent, inconstantia. Auricularum magnitudo loquacitatis et stultitiæ non est. » Hactenus Trogus.

De anima et victu.

CXV. 53. Animæ leonis virus grave, ursi pestilens. Contacta halitu ejus nulla fera attingit : citiusque putrescunt afflata reliquis. Homini tantum infici natura voluit pluribus modis, et ciborum ac dentium vitiis, sed maxime senio. Dolorem sentire non poterat : tactu sensuque omni carebat, sine qua nihil sentitur. Eadem comneabat, recens assidue, exitura supremo, et sola ex omnibus superfutura. Denique hæc trahebatur e cælo. Hujus quoque tamen reperta pœna est, ut neque idipsum, quo viveret, in vita juvaret. Parthorum populis hoc præcipue, et a juvena, propter indiscretos cibos : namque et vino fœtent ora nimio. Sed sibi proceres medentur grano Assyrii mali, cujus est suavitas præcipua in esculenta addito. Elephantorum anima serpentes extrahit, cervorum urit. Diximus hominum genera, qui venena serpentium suctu corporibus eximerent. Quia et subus serpentes in pabulo sunt, et aliis venenum est. Quæ insecta appellavimus, omnia olei aspersu necantur. Vultures unguento qui fugantur, alios appetunt odores, scarabæi rosam. Quasdam serpentes scorpio occidit. Scythæ sagittas tingunt viperina sanie, et humano sanguine : irremediabile id scelus, mortem illico affert levi tactu.

Quæ veneno pasta ipsa non pereunt, et gustata necant.

CXVI. Quæ animalium pascerentur veneno diximus. Quædam innocua alioqui, venenatis pasta noxia fiunt

et ipsa. Apros, in Pamphylia et Ciliciæ montuosis, salamandra ab his devorata, qui edere mortuntur. Nec est intellectus ullus in odore, vel sapore: et aqua vinumque interimit salamandra ibi immortalia, vel si omnino biberit, unde potetur: item rana, quam rubetam vocant. Tantum insidiarum est vitæ! Vespæ serpente avidè vescuntur, quo alimento mortiferos ictus faciunt. Ideoque magna differentia est victus: ut in tractu pisce viventium Theophrastus prodit, boves quoque pisce vesci, sed non nisi vivente.

Quibus de causis homo non concoquat. De remediis cruditarum.

CXVII. Homini cibus utilissimus simplex. Acervatio saporum pestifera, et condimento perniciosior. Difficiliter autem perficiuntur omnia in cibis acria, nimia, et avidè hausta: et æstate, quam hieme, difficiliter: et in senecta, quam in juvena. Vomitiones homini ad hæc in remedium excogitatæ, frigidiora corpora faciunt, inimicæ oculis maxime ac dentibus.

Quemadmodum corpulentia contingat: quomodo minuat.

CXVIII. Somno concoquere corpulentiam, quam firmitati utilius. Ideo athletas malunt cibos ambulatione perficere. Pervigilio quidem præcipue vincuntur cibi.

54. Augescunt corpora dulcibus, atque pinguibus, et potu: minuuntur siccis et aridis, frigidisque, ac siti. Quædam animalia, et pecudes quoque in Africa, quarto die bibunt: homini non utique septimo letale est ine-

dias durasse : at ultra undecimum plerosque certum est mori , esuriendi semper inexplebili aviditate animalium unicuique.

Quæ gustu famem sitimque sedent.

CXIX. Quædam rursus exiguo gustu famem ac sitim sedant, conservantque vires , ut butyrum , hippace , glycyrrhiza. Perniciosissimum autem in omni quidem vita , quod nimium , præcipue tamen corpori : minuique , quod gravet, quolibet modo utilius. Verum ad reliqua naturæ transeamus.

C. PLINII SECUNDI HISTORIARUM MUNDI

LIBER XII.

ARBORUM NATURÆ.

Honor earum.

I. ANIMALIUM omnium, quæ nosci potuere, naturæ generatim membratimque ita se habent. Restant neque ipsa anima carentia (quandoquidem nihil sine eâ vivit) terra edita, ut inde eruta dicantur, ac nullum sileatur naturæ opus. Diu fuere occulta ejus beneficia, summumque munus homini datum, arbores, silvæque intelligebantur. Hinc primum alimenta, harum fronde mollior specus, libro vestis. Etiamnum gentes sic degunt. Quo magis ac magis admirari subit, ab iis principis cædi montes in marmora, vestes ad Seras peti: unionem in Rubri maris profundo, smaragdum in ima tellure quæri. Ad hoc excogitata sunt aurium vulnera: nimirum quoniam parum erat collo crinibusque gestari, nisi infoderentur etiam corpori. Quamobrem sequi par est ordinem vitæ, et arbores ante alia dicere, ac moribus primordia ingerere.

II. 1. Hæc fuere numinum templa, priscoque ritu simplicia rura etiam nunc deo præcellentem arborem dicant. Nec magis auro fulgentia atque ebore simulacra, quam lucos, et in iis silentia ipsa adoramus. Arborum genera numinibus suis dicata perpetuo servantur: ut Jovi esculus, Apollini laurus, Minervæ olea, Veneri myrtus, Herculi populus. Quin et Silvanos, Faunosque, et dearum genera silvis, ac sua numina, tamquam et cælo, adtributa credimus. Arbores postea blandioribus fruge succis hominem mitigavere. Ex iis recreans membra olei liquor, viresque potus vini: tot denique saporibus annui sponte venientes: et mensæ (depugnetur licet earum causa cum feris, et pasti naufragorum corporibus pisces expetantur) etiamnum tamen secundæ. Mille præterea sunt usus earum, sine quis vita degi non possit. Arbore sulcamus maria terrasque admovemus: arbore exædificamus tecta: arbore et simulacra numinum fuere, nondum pretio excogitato belluarum cadaveri; atque ut, a diis nato jure luxuriæ, eodem ebore numinum ora spectarentur, et mensarum pedes. Prodent Alpibus coercitas, et tum inexsuperabili munimento Gallias, hanc primum habuisse causam superfundendi se Italiæ, quod Helico ex Helvetiis civis earum, fabrillem ob artem Romæ commoratus, ficum siccam et uvam, oleique ac vini præmissa remeans secum tulisset. Quapropter hæc vel bello quæsisse venia sit.

De peregrinis arboribus. Platanus quando primum in Italia, et unde.

III. Sed quis non jure miretur, arborem umbræ gra-

tia tantum ex alieno petitam orbe? Platanus hæc est, mare Ionium in Diomedis insulam ejusdem tumuli gratia primum invecta, inde in Siciliam transgressa, atque inter primas donata Italiæ, et jam ad Morinos usque pervecta, ac tributarium etiam detinens solum, ut gentes vectigal et pro umbra pendant. Dionysius prior, Siciliæ tyrannus, regiam in urbem transtulit eas, domus suæ miraculum, ubi postea factum gymnasium: nec potuisse in amplitudinem adolescere, ut alias fuisse in Italia, ac nominatim Hispania, apud auctores invenitur.

Natura earum.

IV. Hoc actum circa captæ Urbis ætatem: tantumque postea honoris increvit, ut mero infuso enutriantur: compertum id maxime prodesse radicibus: docuimusque etiam arbores vina potare.

Miracula ex his.

V. Celebratæ sunt primum in ambulatione Academiæ Athenis cubitorum xxxiii a radice ramos antecedente. Nunc est clara in Lycia gelidi fontis socia amœnitate, itineri apposita, domicilii modo, cava octoginta atque unius pedum specu, nemorosa vertice, et se vastis protegens ramis, arborum instar, agros longis obtinet umbris: ac ne quid desit spelunçæ imagini, saxæ intus crepidinis corona muscosos complexa pumices: tam digna miraculo, ut Licinius Mucianus ter consul, et nuper provinciæ ejus legatus, prodendum etiam posteris putarit, epulatum intra eam se cum duodevicesimo co-

mite : large ipsa toros præbente fronde, ab omni afflatu securum, optantem imbrum per folia crepitis, lætiorrem, quam marmorum nitore, picturæ varietate, laquearium auro, cubuisse in eadem. Aliud exemplum Caii principis, in Veliterno rure mirati unius tabulata, laxaque ramorum trabibus scamna patula, et in ea epulati, quum ipse pars esset umbræ, quindecim convivarum ac ministerii capace triclinio, quam cenam appellavit ille nidum. Est Gortynæ in insula Creta juxta fontem platanus una, insignis utriusque linguæ monumentis, numquam folia dimittens : statimque ei Græciæ fabulositas superfuit, Jovem sub ea cum Europa concubuisse : ceu vero non alia ejusdem generis esset in Cypro. Sed ex ea primum in ipsa Creta (ut est natura hominum novitatis avida) platani satæ regeneravere vitium : quandoquidem commendatio arboris ejus non alia major est, quam solem æstate arcere, hieme admittere. Inde in Italiam quoque ac suburbana sua, Claudio principe, Marcelli Æsernini libertus, sed qui se potentiæ causa Cæsaris libertis adoptasset, spado Thessalicus prædives, ut merito dici posset is quoque Dionysius, transtulit id genus. Durantque etiam in Italia portenta terrarum, præter illa scilicet, quæ ipsa excogitavit Italia.

Chamæplatani. Quis primum viridaria tondere instituerit.

VI. 2. Namque et chamæplatani vocantur coactæ brevilitatis : quoniam arborum etiam abortus invenimus. Hoc quoque ergo in genere, pumilionum infelicitas dicta erit. Fit autem et serendi genere, et recidendi. Primus

C. Matius, ex equestri ordine, divi Augusti amicus, invenit nemora tonsilia intra hos LXXX annos.

Malum Assyrium quomodo seratur.

VII. 3. Peregrinæ et cerasi, Persicæque, et omnes quarum Græca nomina aut aliena: sed quæ ex his incolarum numero esse cœpere, dicentur inter frugiferas. In præsentia externas persequemur, a salutari maxime orsi. Malus Assyria, quam alii vocant Medicam, venenis medetur. Folium ejus est unedonis, intercurrentibus spinis. Pomum ipsum alias non manditur: odore præcellit foliorum quoque, qui transit in vestes una conditus, arcetque animalium noxia. Arbor ipsa omnibus horis pomifera est, aliis cadentibus, aliis maturescentibus, aliis vero subnascentibus. Tentavere gentes transferre ad sese propter remedii præstantiam ficitilibus in vasis, dato per cavernas radicibus spiramento: qualiter omnia transitura longius seri artissime transferrique meminisse conveniet, ut semel quæque dicantur. Sed nisi apud Medos, et in Perside, nasci noluit. Hæc est autem, cujus grana Parthorum proceres incoquere diximus esculentis, commendandi halitus gratia. Nec alia arbor laudatur in Medis.

Indiæ arbores.

VIII. 4. Lanigeras Serum in mentione gentis ejus narravimus: item Indiæ arborum magnitudinem. Unam e peculiaribus Indiæ Virgilius celebravit ebenum, nusquam alibi nasci professus. Herodotus eam Æthiopiæ

intelligi maluit, in tributi vicem regibus Persidis e materie ejus centenas phalangas tertio quoque anno pensitasse Æthiopas, cum auro et ebore prodendo. Non omittendum id quoque: vicanos dentes elephantorum grandes, quoniam ita significavit, Æthiopas ea de causa pendere solitos. Tanta ebori auctoritas erat, Urbis nostræ trecentesimo decimo anno: tunc enim auctor ille historiam eam condidit Thuriis in Italia. Quo magis mirum est, quod eidem credimus, qui Padum annum vidisset, neminem ad id tempus Asiæ Græciæque, aut sibi cognitum. Æthiopiæ forma, ut diximus, nuper allata Neroni principi, raram arborem Meroën usque a Syene fine imperii, per DCCC XCVI M passuum, nullamque nisi palmarum generis esse docuit. Ideo fortassis in tributi auctoritate tertia res fuerit ebenus.

Quando primum Romæ visa ebenus. Quæ genera ejus.

IX. Romæ eam Magnus Pompeius in triumpho Mithridatico ostendit. Accendi Fabianus negat: uritur tamen odore jucundo. Duo genera ejus: rarum id, quod melius, arboreum, trunco enodi, materie nigri splendoris, ac vel sine arte protinus jucundi: alterum fruticosum cytisi modo, et tota India dispersum est.

Spina Indica.

X. 5. Ibi et spina similis, sed deprehensa vel lucernis, igni protinus transiliente. Nunc eas exponam, quas mirata est Alexandri Magni victoria, orbe eo patefacto.

Ficus Indica.

XI. Ficus ibi exilia poma habet. Ipsa se semper serens, vastis diffunditur ramis : quorum imi adeo in terram curvantur, ut annuo spatio infigantur, novamque sibi propaginem faciant circa parentem in orbem, quodam opere topiario. Intra, sepem eam æstivant pastores, opacam pariter et munitam vallo arboris, decora specie subter intuenti, proculve, fornicato ambitu. Superiores ejusdem rami in excelsum emicant, silvosa multitudine, vasto matris corpore, ut LX passus plerique orbe colligant, umbra vero bina stadia operiant. Foliorum latitudo peltæ effigiem Amazonicæ habet : hac causa fructum integens, crescere prohibet. Rarusque est, nec fabæ magnitudinem excedens : sed per folia solibus coctus prædulci sapore, dignus miraculo arboris : gignitur circa Acesinen maxime amnem.

Arbor pala : pomum ariena.

XII. 6. Major alia : pomo et suavitate præcellentior, quo sapientes Indorum vivunt. Folium alas avium imitatur, longitudine trium cubitorum, latitudine duum. Fructum cortice mittit, admirabilem succi dulcedine, ut uno quaternos satiet. Arbori nomen palæ, pomo ariena. Plurima est in Sydracis, expeditionum Alexandri termino. Est et alia similis huic, dulcior pomo, sed interaneorum valetudini infesta. Edixerat Alexander, ne quis agminis sui id pomum attingeret.

Indicarum arborum formæ sine nominibus. Liniferæ Indiæ arbores.

XIII. Genera arborum Macedones narravere, majore ex parte sine nominibus. Est et terebintho similis cetera, pomo amygdalis, minore tantum magnitudine, præcipuæ suavitatis. In Bactris utique hanc aliqui terebinthum esse proprii generis potius, quam similem ei, putaverunt. Sed unde vestes lineas faciunt, foliis moro similis, calyce pomi, cynorrhodo. Serunt eam in campis, nec est gratior villarum prospectus.

Piperis arbores. Genera piperis : brechma. Zingiberi, sive zimpiberi.

XIV. 7. Oliva Indiæ sterilis, præterquam oleastri fructu. Passim vero quæ piper gignunt, juniperis nostris similes : quamquam in fronte Caucasi solibus opposita gigni tantum eas aliqui tradidere. Semina a junipero distant parvulis siliquis, quales in faseolis videmus. Hæ, priusquam dehiscant, decerptæ, tostæque sole, faciunt quod vocatur piper longum : paulatim vero dehiscentes maturitate, ostendunt candidum piper : quod deinde tostum solibus, colore rugisque mutatur. Verum et iis sua injuria est, atque cæli intemperie carbunculantur, fiuntque semina cassa et inania, quod vocant brechma, sic Indorum lingua significante abortum. Hoc ex omni genere asperrimum est, levissimumque, et pallidum. Gratius nigrum : lenius utroque candidum. Non est hujus arboris radix, ut aliqui existimavere, quod vocant

zimpiberi, alii vero zingiberi, quamquam sapore simile. Id enim in Arabia atque Troglodytica in villis nascitur, parvæ herbæ, radice candida. Celeriter ea cariem sentit, quamvis in tanta amaritudine. Pretium ejus in libras, vi. Piper longum facillime adulteratur Alexandrino sinapi. Emitur in libras, x, xv. Album, x, vii; nigrum, x, iv. Usum ejus adeo placuisse mirum est. In aliis quippe suavitas cepit, in aliis species invitavit: huic nec pomi nec baccæ commendatio est aliqua: sola placere amaritudine, et hanc in Indos peti. Quis illa primus experiri cibus voluit? aut cui in appetenda aviditate esurire non fuit satis? Utrumque silvestre gentibus suis est, et tamen pondere emitur, ut aurum vel argentum. Piperis arborem jam et Italia habet majorem myrto, nec absimilem. Amaritudo grano eadem quæ piperi musteo creditur esse. Deest tosta illa maturitas, ideoque et rugarum colorisque similitudo. Adulteratur juniperi baccis mire vim trahentibus. In pondere quidem multis modis.

Caryophyllon. Lycium, sive pyxacanthum chironium.

XV. Est etiamnum in India piperis grani simile, quod vocatur garyophyllon, grandius fragiliusque. Tradunt in Indico luco id gigni. Advehitur odoris gratia. Fert et in spinis piperis similitudinem, præcipua amaritudine, foliis parvis densisque, cypri modo, ramis trium cubitorum, cortice pallido, radice lata, lignosaque, buxei coloris. Hæc in aqua cum semine excepta in æreo vase medicamentum fit, quod vocatur lycion. Ea spina

et in Pelio monte nascitur, adulteratque medicamentum. Item asphodeli radix, aut fel bubulum, aut absinthium, vel rhus, vel amurca. Lycion aptissimum medicinæ, quod est spumosum. Indi in utribus camelorum aut rhinocerotum id mittunt. Spinam ipsam in Græcia quidam pyxacanthum Chironium vocant.

Macir.

XVI. 8. Et macir ex India advehitur, cortex rubens radice magnæ, nomine arboris suæ: qualis sit ea, incompertum habeo. Corticis melle decocti usus in medicina ad dysentericos præcipuus habetur.

Saccharon.

XVII. Saccharon et Arabia fert, sed laudatius India: est autem mel in arundinibus collectum, gummi modo candidum dentibus fragile, amplissimum nucis avellanæ magnitudine, ad medicinæ tantum usum.

Arbores Arianae gentis. Item Gedrosiæ: item Hyrcaniæ.

XVIII. Contermina Indis gens Ariana appellatur, cujus spina lacrymarum pretiosa, myrrhæ similis, accessu propter aculeos anxio. Ibi et frutex pestilens raphani, folio lauri, odore equos invitante, qui pæne equitatu orbavit Alexandrum primo introitu: quod et in Gedrosiis accidit. Item laurino folio et ibi spina tradita est, cujus liquor aspersus oculis, cæcitatem infert omnibus

animalibus. Necnon et herba præcipui odoris referta minutis serpentibus, quarum ictu protinus moriendum esset. Onesicritus tradit in Hyrcaniæ convallibus ficis similes esse arbores, quæ vocentur occhi, ex quibus defluat mel horis matutinis duabus.

Item Bactriæ. Bdellium, sive brochon, sive malacham, sive maldacon. Scordacti. In omnibus odoribus aut condimentis dicuntur adulterationes, experimenta, pretia.

XIX. 9. Vicina et Bactriana, in qua bdellium nominatissimum. Arbor nigra est, magnitudine oleæ, folio roboris, fructu caprifici naturaque. Gummi alii brochon appellant, alii malacham, alii maldacon. Nigrum vero et in offas convolutum, adrobolon. Esse autem debet translucidum, simile ceræ, odoratum, et quum fricatur, pingue, gustu amarum citra acorem. In sacris vino per-fusum, odoratius. Nascitur et in Arabia, Indiaque, et Media, ac Babylone. Aliqui peraticum vocant ex Media advectum. Fragilius hoc et crustosius, amariusque: at Indicum humidius et gumminosum. Adulteratur amygdala nuce. Cetera ejus genera cortice et scordasti. Ita vocatur arbor æmulo gummi. Sed deprehenduntur (quod semel dixisse et in ceteros odores satis sit) odore, colore, pondere, gustu, igne. Bactriano nitor siccus, multique candidi ungues. Præterea suum pondus, quod gravius esse aut levius non debeat. Pretium sincero in libras x terni.

Persidis arbores.

XX. Gentes supra dictas Persis attingit, Rubro mari (quod ibi Persicum vocavimus) longe in terra æstus agente, mira arborum natura. Namque erosæ sale, in-
vectis derelictisque similes, sicco litore radicibus nudis polyporum modo amplexæ steriles arenas spectantur. Eadem mari adveniente fluctibus pulsatæ, resistunt im-
mobiles. Quin et pleno æstu operiuntur totæ: apparet-
que rerum argumentis asperitate aquarum illas ali. Ma-
gnitudo miranda est, species similis unedoni, pomum
amygdalis extra, intus contortis nucleis.

Persici maris insularum arbores. Gossypinum arbor.

XXI. 10. Tylos insula in eodem sinu est, repleta silvis, qua spectat Orientem, quaque et ipsa æstu maris perfunditur. Magnitudo singulis arboribus fici, flos sua-
vitate inenarrabili, pomum lupino simile, propter as-
peritatem intactum omnibus animalibus. Ejusdem in-
sulæ excelsiore suggestu lanigeræ arbores alio modo,
quam Serum. His folia infecunda: quæ, ni minora es-
sent, vitium poterant videri. Ferunt cotonei mali am-
plitudine cucurbitas, quæ maturitate ruptæ ostendunt
lanuginis pilas, ex quibus vestes pretioso linteo faciunt.

11. Arbores vocant gossypinos: fertiliore etiam Tylo minore, quæ distat x m pass.

Chynas arbor. Ex quibus arboribus lina in Oriente fiant.

XXII. Juba circa fruticem lanugines esse tradit, lin-
teaque eâ Indicis præstantiora. Arabiæ autem arbores,
ex quibus vestes faciant, cynas vocari, folio palmæ si-
mili. Sic Indos suæ arbores vestiunt. In Tylis autem et
alia arbor floret albæ violæ specie, sed magnitudine
quadruplici, sine odore, quod miremur in eo tractu.

Quo in loco arborum nulla folia decidant.

XXIII. Est et alia similis, foliosior tamen, roseique
floris: quem noctu comprimens, aperire incipit, solis
exortu, meridie expandit. Incolæ dormire eum dicunt.
Fert eadem insula et palmas, oleasque, ac vites, et cum
reliquo pomorum genere ficos. Nulli arborum folia ibi
decidunt. Rigaturque gelidis fontibus, et imbres ac-
cipit.

Quibus modis constant arborum fructus.

XXIV. Vicina his Arabia flagitat quamdam generum
distinctionem, quoniam fructus iis constat radice, fru-
tice, cortice, succo, lacryma, ligno, surculo, flore,
folio, pomo.

De costo.

XXV. 12. Radix et folium Indis est maximo pretio.
Radix costi gustu fervens, odore eximio, frutice alias
inutili. Primo statim introitu amnis Indi in Patale in-

sula, duo sunt ejus genera : nigrum, et quod melius, candicans. Pretium in libras x. vi.

De nardo. Differentiæ ejus xii.

XXVI. De folio nardi plura dici par est, ut principali in unguentis. Frutex est gravi et crassa radice, sed brevi ac nigra, fragilique, quamvis pingui, situm redolente, ut cyperi, aspero sapore, folio parvo densoque. Cacumina in aristas se spargunt: ideo gemina dote nardi spicas ac folia celebrant. Alterum ejus genus apud Gangem nascens, damnatur in totum, ozænitidis nomine, virus redolens. Adulteratur et pseudonardo herba, quæ ubique nascitur crassiore atque latiore folio, et colore languido in candidum vergente. Item sua radice permixta ponderis causa, et gummi, spumaque argenti, aut stibio, ac cypero, cyperive cortice. Sincerum quidem levitateprehenditur, et colore rufo, odorisque suavitate, et gustu maxime siccante os, sapore jucundo. Pretium spicæ in libras x. c. Folia divisere annonam: ab amplitudine hadrosphærum vocatur majoribus foliis, x. l. Quod minore folio est, mesosphærum appellatur: emitur x. lx. Laudatissimum microsphærum e minimis folium: pretium ejus x. lxxv. Odoris gratia omnibus major recentibus. Nardo color qui inveteraverit, nigriori melior. In nostro orbe proxime laudatur Syriacum, mox Gallicum, tertio loco Creticum, quod aliqui agrium vocant, alii phu, folio olusatri, caule cubitali, geniculato, in purpura albicante, radice obliqua villosaque, et imitante avium pedes. Baccharis vocatur nardum rusticum,

de quo dicemus inter flores. Sunt autem ea omnia herbæ præter Indicum. Ex iis Gallicum et cum radice vellitur, abluiturque vino. Siccatur in umbra, alligatur fasciculis in charta, non multum ab Indico differens-Syriaco tamen levius. Pretium x. III. In is probatio una, ne sint fragilia, et arida potius, quam sicca folia. Cum Gallico nardo semper nascitur herba, quæ hirculus vocatur, a gravitate odoris et similitudine, qua maxime adulteratur. Distat, quod sine cauliculo est, et quod minoribus foliis, quodque radice neque amaræ, neque odoratæ.

Asaron.

XXVII. 13. Nardi vim habet et asarum, quod et ipsum aliqui silvestre nardum appellant. Est autem edera foliis, rotundioribus tantum mollioribusque, flore purpureo, radice Gallici nardi: semen acinosum, saporis calidi ac vinosi. Montibus in umbrosis bis anno floret. Optimum in Ponto, proximum in Phrygia, tertium in Illyrico. Foditur quum folia mittere incipit, et in sole siccatur, celeriter situm trahens, ac senescens. Inventa nuper et in Thracia herba est, cujus folia nihil ab Indico nardo distant.

Amomum: amomis.

XXVIII. Amomi uva in usu est, Indica vite labrusca: ut alii existimavere, frutice myrtuoso, palmi altitudine: carpiturque cum radice, manipulatum leniter componitur, protinus fragile. Laudatur quam maxime Punici

mali foliis simile, nec rugosis, colore rufo. Secunda bonitas pallido. Herbaceum pejus, pessimumque candidum, quod et vetustate evenit. Pretium uvæ in libras x. LX; friato vero amomo x. XLVIII. Nascitur et in Armeniæ parte, quæ vocatur Otene, et in Media, et in Ponto. Adulteratur foliis Punicis, et gummi liquido, ut cohæreat convolvatque se in uvæ modum. Est et quæ vocatur amomis, minus venosa atque durior, ac minus odorata: quo apparet, aut aliud esse, aut colligi immaturum.

Cardamomum.

XXIX. Simile his et nomine et frutice cardamomum semine oblongo. Metitur eodem modo et in Arabia. Quatuor ejus genera: viridissimum ac pingue, acutis angulis, contumax frianti, quod maxime laudatur: proximum e rufo candicans: tertium brevius atque nigrius. Pejus tamen varium et facile tritu, odorisque parvi: qui verus, costo vicinus esse debet. Hoc et apud Medos nascitur. Pretium optimi in libras x. duodecim.

De thurifera regione.

XXX. Cinnamomo proxima gentilitas erat, ni prius Arabiæ divitias indicari conveniret, causasque, quæ cognomen illi felicitis ac beatæ dedere. Principalia ergo in illa thus, et myrrha: hæc et cum Troglodytis communis.

14. Thura, præter Arabiam, nullis, ac ne Arabiæ quidem universæ. In medio ejus fere sunt Atramitæ,

pagus Sabæorum, capite regni Sabota, in monte excelso, a quo octo mansionibus distat regio eorum thurifera, Saba appellata. (Hoc significare Græci mysterium dicunt.) Spectat ortus solis æstivi, undique rupibus in-
via, et a dextra mari scopulis inaccesso. Id solum e rubro lacteum traditur. Silvarum longitudo est, schœni xx latitudo dimidium ejus. Schœnus patet Eratosthenis ratione, stadia xl hoc est, passuum quinque millibus: aliqui xxxii stadia singulis schœnis dedere. Attolluntur colles alti, decurruntque et in plana arbores sponte natae. Terram argillosam esse convenit, raris fontibus ac nitrosis. Attingunt et Minæi, pagus alius, per quos evehitur uno tramite angusto. Hi primi commercium thuris fecere, maximeque exercent: a quibus et Minæum dictum est. Nec præterea Arabum alii thuris arborem vident, ac ne horum quidem omnes. Feruntque mmm non amplius esse familiarum, quæ jus per successiones id sibi vindicent. Sacros vocari ob id, nec ullo congressu feminarum, funerumque, quum incidant eas arbores aut metant, pollui: atque ita religione merces augeri. Quidam promiscuum jus iis populis esse tradunt in silvis: alii per vices annorum dividi.

Quæ arbores thus ferant.

XXXI. Nec arboris ipsius quæ sit facies, constat. Res in Arabia gessimus, et romana arma in magnam partem ejus penetravere: Caius etiam Cæsar, Augusti filius, inde gloriam petiit, nec tamen ab ullo (quod equidem sciam) Latino arborum earum tradita facies. Græ-

corum exempla variant. Alii folio piri, minore dumtaxat, et herbidi coloris prodidere. Alii lentisco similem subrutilo. Quidam terebinthum esse, et hoc visum Antigono regi allato frutice. Juba rex iis voluminibus, quæ scripsit ad C. Cæsarem, Augusti filium, ardentem fama Arabiæ, tradit contorti esse caudicis, ramis aceris maxime Pontici, succum amygdalæ modo emittere: talesque in Carmania apparere, et in Ægypto satas studio Ptolemæorum regnantium. Cortice lauri esse constat: quidam et folium simile dixere. Talis certe fuit arbor Sardibus. Nam et Asiæ reges serendi curam habuerunt. Qui mea ætate legati ex Arabia venerunt, omnia incertiora fecerunt, quod jure miremur, virgis etiam thuris ad nos commeautionibus: quibus credi potest, matrem quoque terete et enodi fruticare trunco.

Quæ natura thuris, et quæ genera.

XXXII. Meti semel anno solebat, minore occasione vendendi. Jam quæstus alteram vindemiam affert. Prior atque naturalis vindemia circa Canis ortum flagrantissimo æstu, incidentibus qua maxime videatur esse prægnans, tenuissimusque tendi cortex. Laxatur hic plaga, non adimitur. Inde prosilit spuma pinguis. Hæc concreta densatur, ubi loci natura poscat, tegete palmea excipiente, aliubi area circumpavita. Purius illo modo, sed hoc ponderosius. Quod in arbore hæsit, ferro depectitur, ideo corticosum. Silva divisa certis portionibus mutua innocentia tuta est: neque ullus saucias arbores custodit: nemo furatur alteri. At hercules Alexandriae,

ubi thura interpolantur, nulla satis custodit diligentia officinas. Subligaria signantur opifici: persona adjicitur capiti, densusve reticulus: nudi emittuntur. Tanto minus fidei apud nos pœna, quam apud illos silvæ habent. Autumno legitur ab æstivo partu. Hoc, purissimum, candidum. Secunda vindemia est vere, ad eam hieme corticibus incis. Rufum hoc exit, nec comparandum priori. Illud carpheotum, hoc dathiatum vocant. Creditur et novellæ arboris candidius, sed veteris odoratius. Quidam et in insulis melius putant gigni. Juba in insulis negat nasci.

Quod ex eo rotunditate guttæ pependit, masculum vocamus, quum alias non fere mas vocetur, ubi non sit femina. Religioni tributum, ne sexus alter usurparetur. Masculum aliqui putant a specie testium dictum. Præcipua autem gratia est mammoso, quum hærente lacryma priore consecuta alia miscuit se. Singula hæc manum implere solita invenio, quum minore diripiendi aviditate lentius nasci liceret. Græci stagoniam et atomum tali modo appellant: minorem autem orobiam. Micas concussu elisas mannam vocamus. Etiamnum tamen inveniuntur guttæ, quæ tertiam partem minæ, hoc est xxviii denariorum pondus æquent. Alexandro magno in pueritia sine parsimonia thura ingerenti aris, pædagogus Leonides dixerat, ut illo modo, quum devicisset thuriferas gentes, supplicaret. At ille Arabia potitus, thure onustam navem misit ei, exhortatus ut large deos adoraret.

Thus collectum Sabota camelis convehitur, porta ad id una patente. Degredi via capitale leges fecere. Ibi de-

cimas deo, quem vocant Sabin, mensura, non pondere sacerdotes capiunt. Nec ante mercari licet: inde impensæ publicæ tolerantur. Nam et benigne certo itinerum numero deus hospites pascit. Evehi non potest, nisi per Gebanitas: itaque et horum regi penditur vectigal. Caput eorum Thomna abest a Gaza nostri litoris in Judæa oppido $\overline{\text{XLIV}}$ xxxvi millia passuum, quod dividitur in mansiones camelorum lxxv. Sunt et quæ sacerdotibus dantur portiones, scribisque regum certæ. Sed præter hos et custodes, satellitesque, et ostiarii, et ministri populantur. Jam quacumque iter est, aliubi pro aqua, aliubi pro pabulo, aut pro mansionibus, variisque portoriis pendunt, ut sumptus in singulos camelos denarium $\overline{\text{DCLXXXVIII}}$ ad nostrum litus colligat: iterumque imperii nostri publicanis penditur. Itaque optimi thuris libra x. vi pretium habet; secunda x. v; tertia x. iiii. Apud nos adulteratur resinæ candidæ gemma perquam simili: sed deprehenditur, quibus dictum est, modis. Probat candore, amplitudine, fragilitate, carbone, ut statim ardeat. Item ne dentem recipiat potius, quam in micæ frietur.

De myrrha.

XXXIII. 15. Myrrham in iisdem silvis permixtam arborem nasci tradidere aliqui, plures separatim: quippe multis in locis Arabiæ gignitur, ut apparebit in generibus. Convehitur et ex insulis laudata, petuntque eam etiam ad Troglodytas Sabæi transitu maris. Sativa quoque provenit, multum silvestri prælata. Gaudet rastris atque ablaqueationibus, melior radice refrigerata.

De arboribus quæ ferunt eam.

XXXIV. Arbori altitudo ad quinque cubita, nec sine spina, caudice duro et intorto, crassiore, quam thuris, et ab radice etiam, quam reliqua sui parte. Corticem levem, similemque unedoni: scabrum alii, spinosumque dixerunt. Folium olivæ, verum crispus, et aculeatum: Juba olusatris. Aliqui similem junipero, scabriorem tantum spinisque horridam, folio rotundiore, sed sapore juniperi. Nec non fuere, qui e thuris arbore utrumque nasci mentirentur.

Natura et genera myrrhæ.

XXXV. Inciduntur bis et ipsæ, iisdemque temporibus, sed a radice usque ad ramos qui valent. Sudant autem sponte prius quam incidantur, stactem dictam, cui nulla præfertur. Ab hac sativa, et in silvestri quoque melior æstiva. Non dant ex myrrha portiones deo, quoniam et apud alios nascitur. Regi tamen Gebanitarum quartas partes ejus pendunt. Cetero passim a vulgo coemptam in folles conferciunt, nostrique unguentarii digerunt haud difficulter odoris atque pinguedinis argumentis.

16. Genera complura: Troglodytica silvestrium prima. Sequens minæa, in qua et atramitica est, et ausaritis Gebanitarum regno. Tertia dianitis. Quarta collatitia. Quinta sembracæna, a civitate regni Sabæorum mari proxima. Sexta, quam dusaritin vocant. Est et candida

uno tantum loco, quæ in Messalum oppidum confertur. Probatur Troglodytica pinguedine, et quod aspectu aridior est, sordidaque ac barbara, sed acrior ceteris. Sembracena prædictis caret vitis, ante alias hilaris, sed viribus tenuis; in plenum autem probatio est minutis glebis, nec rotundis, in concretu albicantis succi et tabescentis; utque fracta candidos ungues habeat, gustu leniter amara. Secunda bonitas intus varia. Pessima, intus nigra: peior, si etiam foris. Pretia ex occasione ementium varia. Stactæ vero a XIII ad XL. Sativæ summum, x. XI. Erythrææ, ad XVI. Hanc volunt Arabicam intelligi. Troglodyticæ nucleo, XVI ejus; vero, quam odorariam vocant, XIV. Adulteratur lentisci glebis, et gummi. Item cucumeris succo amaritudinis causa: sicut ponderis, spuma argenti. Reliqua vitia deprehenduntur sapore: gummis, dente lentescens. Fallacissime autem adulteratur Indica myrrha, quæ ibi de quadam spina colligitur. Hoc solum pejus India affert, facili distinctione: tanto deterior est.

De mastiche.

XXXVI. 17. Ergo transit in mastichen, quæ et ex alia spina fit in India, itemque in Arabia: lainam vocant. Sed mastiche quoque gemina est: quoniam et in Asia Græciaque reperitur herba radice folia emittens, et carduum similem malo, seminis plenum: lacrymaque erumpit incisa parte summa, vix ut dignosci possit a mastiche vera. Nec non et tertia in Ponto est, bituminis similior. Laudatissima autem Chia candida, cujus pre-

tiuum in libras xx, nigræ vero xii. Chia e lentisco traditur gigni gummi modo adulteratur, ut thura, resina.

De ladano et stobolo.

XXXVII. Arabia etiamnum et ladano gloriatur: forte casuque hoc et injuria fieri odoris, plures tradidere. Capras maleficum alias frondibus animal, odoratorum vero fruticum appetentius, tamquam intelligant pretia, germinum caules prædulci liquore turgentes, distillantemque ab his (casus mixtura) succum improbo barbarum villo abstergere: hunc glomerari pulvere, incoqui sole: et ideo in ladano caprarum pilos esse: sed hoc non alibi fieri, quam in Nabatæis, qui sunt ex Arabia contermini Syriæ.

Recentiores ex auctoribus strobos hoc vocant: traduntque silvas Arabum pastu caprarum infringi, atque ita succum villis inhærescere: verum autem ladanum Cypri insulæ esse (ut obiter quæque genera odorum dicantur, quamvis non terrarum ordine): similiter hoc et ibi fieri tradunt, et esse cœsypum hircorum barbis genibusque villosis hærens, sed ederæ flore deroso, pastibus matutinis, quum est rorulenta Cypros. Deinde nebula sole discussa, pulverem madentibus villis adhærescere, atque ita ladanum depecti.

Sunt qui herbam in Cypro, ex qua id fiat, ledam appellant (etenim illi ledanum vocant): hujus pingue insidere itaque attractis funiculis: herbam eam convolvi, atque ita offas fieri. Ergo in utraque gente bina genera, terrenum et factitium. Id quod terrenum est, friabile: factitium, lentum.

Necnon et fruticem esse dicunt in Carmania, et super Ægyptum per Ptolemæos translatis plantis: aut (ut alii) generante et id thuris arbore: colligique, ut gummi, inciso cortice, et caprinis pellibus excipi. Pretia sunt laudatissimo in libras, asses XL. Adulteratur myrti baccis, et aliis animalium sordibus. Sinceri odor debet esse ferus, et quodam modo solitudinem redolens: ipsum visu aridum, tactu statim mollescere, accensum fulgere, odore jucundo gratum. Myrtata deprehenduntur crepitantque in igne. Præterea sincero calculi potius e rupibus inhærent, quam pulvis.

Enhæmon.

XXXVIII. In Arabia et olea dotatur lacryma, quæ medicamentum conficitur, Græcis enhæmon dictum, singulari effectum contrahendis vulnerum cicatricibus. In maritimis eæ fluctibus æstuque operiuntur. Nec baccæ nocetur, quum constet et in foliis salem relinqui. Hæc sunt peculiaris Arabiæ: et pauca præterea communia, alibi dicenda, quoniam in iis vincitur. Peregrinos ipsa mire odores et ad externos petit. Tanta mortalibus suarum rerum satietas est, alienarumque aviditas.

Bratus arbor.

XXXIX. Petunt igitur in Elymæos arborem bratum, cupresso fusæ similem, exalbidis ramis, jucundi odoris accensam, et cum miraculo Historiis Claudii Cæsaris prædicatam. Folia ejus inspergere potionibus Parthos tradit.

Odorem esse proximum cedro, fumumque ejus contra ligna alia remedio. Nascitur ultra Pasitigrin in finibus oppidi Sittacæ in monte Zagro.

Strobium arbor.

XL. Petunt et in Carmanos arborem strobium ad suffitus, perfusam vino palmeo accedentes. Hujus odor redit a cameris ad solum jucundus, sed adgravans capita, citra dolorem tamen. Hoc somnum ægris quærun. His commerciis Carras oppidum aperuere, quod est illis nundinarium. Inde Gabbam omnes petere solebant, dierum xx itinere, et Palæstinam Syriam: postea Characem peti cœptum, ac regna Parthorum ex ea causa, auctor est Juba. Mihi ad Persas etiam prius ista portasse, quam in Syriam aut Ægyptum, videntur, Herodoto teste, qui tradit singula millia talentum thuris annua pensitasse Arabas regibus Persarum.

Ex Syria revehunt styracem, acri odore ejus in focis abigentes suorum fastidium. Cetero, non alia ligni genera sunt in usu, quam odorata: cibosque Sabæi coquant thuris ligno, alii myrrhæ; oppidorum vicorumque non alio, quam ex aris, fumo atque nidore. Ad hunc ergo sanandum urunt styracem in pellibus hircinis suffiuntque tecta. Adeo nulla est voluptas, quæ non assiduitate fastidium pariat. Eundem et ad serpentes fugandas urunt, in odoriferis silvis frequentissimas.

De felicitate Arabiæ.

XLI. 18. Non sunt eorum cinnamomum aut casia : et tamen Felix appellatur Arabia , falsa et ingrata cognominis , quæ hoc acceptum superis ferat , quum plus ex eo inferis debeat. Beatam illam fecit hominum etiam in morte luxuria , quæ diis intellexerat genita , adhibens urendis defunctis. Periti rerum asseverant , non ferre tantum annuo fetu , quantum Nero princeps novissimo Poppææ suæ die concremaverit. Æstimentur postea toto orbe singulis annis tot funera , acervatimque congesta honori cadaverum , quæ diis per singulas micæ dantur. Nec minus propitii erant mola salsa supplicantes , immo vero (ut palam est) placatiores. Verum Arabiæ etiamnum felicius mare est : ex illo namque margaritas mittit. Minimaque computatione millies centena millia sestertium annis omnibus India et Seres , peninsulaque illa imperio nostro adimunt. Tanto nobis deliciæ et feminæ constant ! Quota enim portio ex illis ad deos quæso jam , utj ad inferos , pertinet ?

De cinnamo. De xylocinnamo.

XLII. 19. Cinnamomum et casias fabulose narravit antiquitas , princepsve Herodotus , avium nidis , et privatim phœnicis , in quo situ Liber pater educatus esset , ex inviis rupibus arboribusque decuti , carnis quam ipsæ inferrent pondere , aut plumbatis sagittis. Item casiam circa paludes propugnante unguibus diro vesperilionum

genere, aligerisque serpentibus: his commentis augentes rerum pretia. Comitata vero fabula est, ad meridiani solis repercussus inenarrabilem quemdam universitatis halitum e tota peninsula existere, tot generum auræ spirante concentu, Magnique Alexandri classibus Arabiam odore primum nuntiatam in altum. Omnia falsa, siquidem cinnamomum, idemque cinnamum, nascitur in Æthiopia Troglodytis connubio permixta. Hi mercatores id a conterminis, vehunt per maria vasta ratibus, quas neque gubernacula regant, neque remi trahant vel impellant, non vela, non ratio ulla adjuvet, quum omnium instar ibi sint, homo tantum et audacia. Præterea hibernum mare exigunt circa brumam, Euris tum maxime flantibus. Hi recto cursu per sinus impellunt, atque a promontorii ambitu Argeste deferunt in portum Gebanitarum, qui vocatur Ocelis. Quamobrem illi maxime id petunt, produntque vix quinto anno reverti negotiatores, et multos interire. Contra revehunt vitrea, et athena, vestes, fibulas cum armillis ac monilibus. Ergo negotiatio illa feminarum maxime fide constat.

Ipsæ frutex duum cubitorum altitudine amplissimus, palmique minimus, iv digitorum crassitudinis, statim a terra sex digitis surculosus, arido similis. Quum viret, non odoratus, folio origani, siccitate gaudens, sterilior imbre, cædæ naturæ. Gignitur in planis quidem, sed densissimis in vepribus, rubisque, difficilis collectu. Metitur non nisi permiserit deus (Jovem hunc intelligunt aliqui: Assabinum illi vocant): XLIV boum, caprarumque, et arietum extis impetratur venia cædendi. Non tamen aut ante ortum solis, aut post occasum licet. Sar-

menta hasta dividit sacerdos, deoque partem ponit: reliquum mercator in massas condit. Est et alia fama cum Solē dividi, ternasque partes fieri: dein sorte gemina discerni: quodque soli cesserit relinqui, ac sponte conflagrare.

Præcipua bonitas virgultorum tenuissimis partibus, ad longitudinem palmi. Secunda proximis breviorē mensura, atque ita ordine. Vilissimum, quod radicibus proximum, quoniam ibi minimum corticis, in quo summa gratiæ. Qua de causa præferuntur cacumina, ubi plurimus cortex. Ipsum vero lignum in fastidio est, propter organi acrimoniam: xylocinnamomum vocatur. Pretium est in libras xx. Quidam cinnami duo genera tradidere, candidius, nigriusque. Quondam præferebatur candidum, nunc contra nigrum laudatur, atque etiam varium præferunt candido. Certissima tamen æstimatio ne sit scabrum, atque ut inter sese tritum tarde frietur. Damnatur in primis molle, aut cui labitur cortex.

Jus ejus a Gebanitarum rege solo proficiscitur: is edicto mercatu vendit. Pretia quondam fuere in libras denarium millia. Auctum id parte dimidia est, incensis, ut ferunt, silvis ira barbarorum. Id acciderit ob iniquitatem præpotentium, an forte, non satis constat. Austros ibi tam ardentes flare, ut æstatibus silvas accendant, invenimus apud auctores. Coronas ex cinnamo interrasili auro inclusas, primus omnium in templis Capitoliique atque Pacis dicavit imperator Vespasianus Augustus. Radicem ejus magni ponderis vidimus in palatii templo, quod fecerat divo Augusto conjux Augusta, aureæ pateræ impositam: ex qua guttæ editæ annis omnibus in

grana durabantur , donec id delubrum incendio consumptum est.

Casia.

XLIII. Frutex et casia est, juxtaque cinnami campos nascitur : sed in montibus crassiore sarmento, tenui cute verius, quam cortice, quem contra atque in cinnamo, levare et exinaniri pretium est. Amplitudo frutici trium cubitorum. Color triplex. Quum primum emicat, candidus pedali mensura : dein rubescit addito semipede : ultra nigricans. Hæc pars maxime laudatur , ac deinde proxima : damnatur vero candida. Consecant surculos longitudine binum digitorum : mox præsuunt recentibus coriis quadrupedum ob id interemptarum, ut iis putrescentibus vermiculi lignum erodant, et excavent corticem tutum amaritudine. Probatur recens maxime , et quæ sit odoris mollissimi, gustuque quam maxime fervens potius, quam lento tepore leniter mordens, colore purpuræ, quæque plurima minimum ponderis faciat, brevi tunicarum fistula, et non fragili. Lactam vocant talem barbaro nomine. Alias est balsamodes, ab odore simili appellata, sed amara, ideoque utilior medicis, sicut nigra unguentis. Pretia nulli diversiora. Optimæ in libras x. l, ceteris x. v.

20. His addidere mangones, quam daphnoiden vocant, isocinnamon cognominatam : pretiumque ei faciunt x. ccc. Adulteratur styrace, et propter similitudinem corticum, lauri tenuissimis surculis. Quin et in nostro orbe seritur : extremoque in margine imperii,

qua Rhenus adluit, vivit in alveariis apum sata. Color abest ille torridus sole, et ob id simul idem odor.

Cancamum. Tarum.

XLIV. Ex confinio casiaë cinnamique, et cancamum ac tarum invehitur, sed per Nabatæos Troglodytas, qui considerare ex Nabatæis.

Serichatum. Gabalium.

XLV. 21. Eo comportatur et serichatum, et gabalium, quæ intra se consumunt Arabes, nostro orbi tantum nominibus cognita, sed cum cinnamo casiaque nascentia. Pervenit tamen aliquando serichatum, et in unguenta additur ab aliquibus. Permutatur in libras x. vi.

Myrobalanus.

XLVI. Myrobalanum Troglodytis, et Thebaidi, et Arabiaë, quæ Judæam ab Ægypto disternat, commune est, nascens unguento, ut ipso nomine apparet. Quo item indicatur et glandem esse arboris, heliotropio, quam dicemus inter herbas, simili folio. Fructus magnitudine avellanæ nucis. Ex his in Arabia nascens Syriaca appellatur, et est candida: contra in Thebaide nigra. Præfertur illa bonitate olei, quod exprimitur: sed copia Thebaica. Inter hæc Troglodytica vilissima est. Sunt qui Æthiopicam iis præferant, glandem nigram, nec pinguem, nucleoque gracili, sed liquore, qui exprimitur,

odoratiori, nascentem in campestribus. Ægyptiam pinguiorem esse, et crassiore cortice rubentem : et quamvis in palustribus nascatur, breviorē sicciorēque. E diverso Arabicam viridē ac tenuiorē, et quoniam sit montuosa, spissiorē. Longe autem optimam Petræam, ex quo diximus oppido, nigro cortice, nucleo candido. Unguentarii autem tantum cortices premunt : medici nucleos, tundentes adfusa eis paulatim calida aqua.

Phœnicobalanus.

XLVII. 22. Myrobalano in unguentis similem proximumque usum habet palma in Ægypto, quæ vocatur adipos, viridis, odore mali cotonei, nullo intus ligno. Colligitur autem paulo ante, quam incipiat maturescere. Quod si relinquatur, phœnicobalanus vocatur, et nigrescit, vescentesque inebriat. Myrobalano pretiū in libras x. bini. Institores et fæcem unguenti hoc nomine appellant.

De calamo odorato : de junco odorato.

XLVIII. Calamus quoque odoratus in Arabia nascens, communis Indis atque Syriæ est, in qua vincit omnes, a nostro mari centum L stadiis. Inter Libanum montem, aliumque ignobilem, non (ut quidam existimaverē) Antilibanum, in convalle modica juxta lacum, cujus palustria æstate siccantur, tricenis ab eo stadiis calamus et juncus odorati gignuntur. Sane enim dicamus et de junco, quamvis alio herbis dicato volumine,

quoniam tamen hic unguentorum materia tractatur. Nihil ergo a ceteris sui generis differunt aspectu : sed calamus præstantior odore, statim e longinquo invitat, mollior tactu, meliorque qui minus fragilis : et qui assulose potius, quam raphani modo frangitur. Inest fistulæ araneum, quod vocant florem. Præstantior est, cui numerosius. Reliqua probatio, ut niger sit. Damnatur aliubi. Melior, quo brevior, crassiorque, et lentus in frangendo. Calamo pretium in libras, XI; junco, XV. Traduntque juncum odoratum et in Campania inveniri.

Hammoniacum.

XLIX. Discessimus a terris Oceanum spectantibus ad convexas in nostra maria.

23. Ergo Æthiopiæ subjecta Africa Hammoniæ lacrymam stillat in arenis suis (inde nomine etiam Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor) : quam metopion vocant, resinæ modo aut gummi. Genera ejus duo : thrauston, masculi thuris similitudine, quod maxime probatur : alterum pingue et resinosum, quod phyraina appellant. Adulteratur arenis, velut nascendo adprehensis. Igitur quam minimis glebis probatur, et quam purissimis. Pretium optimi in libras, asses XL.

Sphagnos.

L. Sphagnos infra eos situs in Cyrenaica provincia maxime probatur, alii bryon vocant. Secundum locum obtinet Cyprius, tertium Phœnicus. Fertur et in Ægypto

nasci : quin et in Gallia : nec dubitaverim. Sunt enim hoc nomine cani arborum villi, quales in quercu maxime videmus, sed odore præstantes. Laus prima candidissimis, atque altissimis : secunda rutilus, nulla nigris. Et in insulis petrisque nati improbantur : omnesque quibus palmarum, atque non suus odor est.

Cypros.

LI. 24. Cypros in Ægypto est arbor ziziphi foliis, semine coriandri, candido, odorato. Coquitur hoc in oleo, premittiturque postea, quod cyprus vocatur. Pretium ei in libras, x. v. Optimum e Canopica in ripis Nili nata : secundum Ascalone Judææ : tertium Cypro insula, odoris suavitate. Quidam hanc esse dicunt arborem quæ in Italia ligustrum vocetur.

Aspalathos, sive erysisceptrum.

LII. In eodem tractu aspalathos nascitur, spina candida, magnitudine arboris modicæ, flore rosæ. Radix unguentis expetitur. Tradunt in quocumque frutice curvetur arcus cælestis, eandem quæ sit aspalathi, suavitatem odoris existere : sed si in aspalatho, inenarrabilem quamdam. Quidam eum erysisceptrum vocant, alii sceptrum. Probatio ejus in colore rufo vel igneo, tactuque spisso, et odore castorei. Permutatur in libras x. v.

Marum.

LIII. In Ægypto nascitur et maron, pejus quam Ly-

dium, majoribus foliis ac variis, Illa brevia ac minuta, et odorata.

De balsamo, opobalsamo, xylobalsamo.

LIV. 25. Sed omnibus odoribus præfertur balsamum, uni terrarum Judææ concessum, quondam in duobus tantum hortis, utroque regio, altero jugerum xx non amplius, altero pauciorum. Ostendere arbusculam hanc Urbi imperatorès Vespasiani. Clarumque dictu, a Pompeio Magno in triumpho arbores quoque duximus. Servit nunc hæc, et tributa pendit cum sua gente, in totum alia natura, quam nostri externique prodiderant. Quippe viti similior est, quam myrto. Malleolis seri dicitur, nuper vincta, ut vitis: et implet colles vinearum modo, quæ sine adminiculis se ipse sustinent. Tondetur similiter fruticans, ac rastris nitescit, prope-ratque nasci, intra tertium annum fructifera. Folium proximum rutæ, perpetua coma. Sæviere in eam Judæi, sicut in vitam quoque suam. Contra defendere Romani, et dimicatum pro frutice est. Seritque nunc eum fiscus: nec unquam fuit numerosior, aut procerior. Proceritas intra bina cubita subsistit.

Arbori tria genera. Tenui et capillacea coma, quod vocant eutheriston. Alterum scabro aspectu, incurvum, fruticosum, odoratius: hoc trachy appellant. Tertium eumeces, quia est reliquis procerius, lævi cortice. Huic secunda bonitas, novissima eutheristo. Semen est vino proximum gustu, colore rufum, nec sine pingui: pejus in grano, quod levius atque viridius. Ramus crassior,

quam myrto. Inciditur vitro, lapide, osseive cultellis. Ferrø lædi vitalia odit. Emoritur protinus, eadem amputari supervacua patiens. Incidentis manus libratur artificii temperamento, ne quid ultra corticem violet.

Succus e plaga manat, quem opobalsamum vocant, suavitat̃is exim̃iæ, sed tenui gutta ploratu, lanis parva colligitur in cornua. Ex his novo fictili conditur, crassiori similis oleo, et in musto candida. Rubescit deinde, simulque durescit e translucido. Alexandro Magno res ibi gerente, toto die æstivo unam concham impleri justum erat. Omni vero fecunditate e majore horto congios senos, minore singulos, quum duplo rependebatur argentum. Nunc etiam singularum arborum largior vena, ter omnibus percutitur æstatibus, postea deputatur.

Et sarmenta quoque in merce sunt. dcc H-S amputatio ipsa surculusque venit intra quintum devictæ annum. Xylobalsamum vocatur, et coquitur in unguentis: pro succo ipsum substituere officinæ. Corticis etiam ad medicamenta pretium est. Præcipua autem gratia lacrymæ, secunda semini, tertia cortici, minima ligno. Ex hoc buxosum est optimum, quod est odoratissimum: e semine autem maximum et ponderosissimum, mordens gustu, fervensque in ore. Adulteratur Petræo hyperico: quod coarguitur magnitudine, inanitate, longitudine, odoris ignavia, sapore piperis.

Lacrymæ probatio, ut sit pinguis, tenuis, ac modice rufa, et in fricando odorata. Secundus candido colos, pejor viridis, crassusque, pessimus niger: quippe ut oleum senescit. Ex omni incisura maxime probatur, quod ante semen fluxit. Et alias adulteratur seminis succo.

vixque maleficium deprehenditur gustu amariore : esse enim debet lenis, non subacidus, odore tantum austerrus, Vitiatur et oleo rosæ, cypri, lentisci, balani, terebinthi, myrti, resina, galbano, cera cypria, prout quæque res fuit. Nequissime autem gummi, quoniam inarescit in manu inversa, et in aqua sidit : quæ probatio gemina est. Debet sincerum et inarescere : sed hoc e gummi arescere addita fragili crusta evenit. Et gustu deprehenditur. Carbone vero, quod cera resinaque adulteratum est, nigriore flamma. Nam melle mutatum statim in manu contrahit muscas. Præterea sinceri densatur in tepida aqua gutta sidens ad ima vasa, adulterata olei modo innatat : et si metopio vitata est, circulo candido cingitur. Summa probatio est, ut lac coagulet, in veste maculas non faciat. Nec manifestior alibi fraus : quippe millibus denarium, sextarii empti vendente fisco trecentis denariis, veneunt : in tantum expedit augere liquorem. Xylobalsamum pretium in libras x. v.

Styrax.

LV. Proxima Judææ Syria supra Phœnicen styracem gignit, circa Gabala, et Marathunta, et Casium Seleuciæ montem. Arbor est eodem nomine, cotoneo malo similis, lacrymæ et austero jucundioris, intus similitudo arundinis, succo prægnans. In hanc circa Canis ortus advolant pennati vermiculi erodentes : ob id in scobe sordescit. Styrax laudatur post supra dicta ex Pissidia, Sidone, Cypro, Cilicia, Creta minime. Ex Amano Syriæ medicis, sed unguentariis magis. Colos in qua-

cumque natione præfertur rufus, et pinguis lentus : deterior furfurosus, et cano situ obductus. Adulteratur cedri resina vel gummi, alias melle, aut amygdalis amaris : omniaque ea deprehenduntur gustu. Pretium optimo, x. viii. Exit et in Pamphylia, sed acrior, minusque suæcosus.

Galbanum.

LVI. Dat et galbanum Syria in eodem Amanò monte e ferula, quam ejusdem nominis resinæ modo stagonitin appellant. Quod maxime laudant, cartilagosum, purum ad similitudinem hammoniæ, minimeque lignosum. Sic quoque adulteratur faba ; aut sacopenio. Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes. Permutatur in libras, x. v. Medicinæ hoc tantum.

De panace.

LVII. 26. Panacem et unguentis eadem gignit, nascentem et in Psophide Arcadiæ, circaque Erymanthi fontes, et in Africa, et in Macedonia : ferula sui generis quinque cubitorum, foliis primo quaternis, mox senis in terra jacentibus, ampla magnitudine rotundis, in cacumine vero oleagineis, semine in muscariis dependente, ut ferulæ. Excipitur succus inciso caule messibus, radice in autumno : laudatur candor ejus coacti. Sequens pallido statera. Niger color improbatur. Pretium optimo in libras x. bini.

Spondylion.

LVIII. Ab hac ferula differt, quæ vocatur spondylion, foliis tantum, quia sunt minora, platani divisura. Non nisi in opacis gignitur. Semen eodem nomine silis speciem habet; medicinæ tantum utile.

De malobathro.

LIX. Dat et malobathron Syria, arborem folio convoluto, arido colore: ex quo exprimitur oleum ad unguenta: fertiliore ejusdem Ægypto. Laudatius tamen ex India venit. In paludibus ibi gigni tradunt lentis modo, odoratius croco, nigricans, scabrumque, quodam salis gustu. Minus probatur candidum. Celerrime situm in vetustate sentit. Sapor ejus nardo similis esse debet sub lingua. Odor vero in vino suffervefacti antecedit alios. In pretio quidem prodigio simile est a x. singulis ad x. ccc pervenire libras: oleum autem ipsum in libras, x. lx.

De omphacio.

LX. 27. Oleum et omphacium est. Fit duobus generibus, et totidem modis, ex olea, et vite: olea adhuc alba expressa: deterius ex drupa: ita vocatur priusquam cibo matura sit, jam tamen colorem mutans. Differentia, quod hoc viride est, illud candidum. E vite fit psythia aut ainminea, quum sint acini ciceris magnitudine, ante Canis ortum. In prima lanugine demetitur

uva, ejusque mellico. Reliquum corpus sole coquitur. Nocturni rores caventur. In fictili condita mellico colligitur: subinde Cyprio ære servatur. Optima, quæ rufa, acriorque, et aridior. Pretium omphacio in libras x. vi. Fit et alio modo, quum in mortariis uva immatura teritur: siccataque in sole, postea digeritur in pastillos.

Bryon, cenanthe, massaris.

LXI. 28. Eodem et bryon pertinet, uva populi albæ. Optima circa Gnidum aut Cariam, in sitientibus aut siccis, asperisque: secunda in Lyciæ cedro. Eodem et cenanthe pertinet: est autem vitis labruscæ uva: colligitur, quum floret, id est, quum optime olet: siccatur in umbra substrato linteo, atque in cados conditur. Præcipua ex Parapotamia: secunda ab Antiochia, atque Laodicea Syriæ: tertia ex montibus Medicis. Hæc utilior medicinæ. Quidam omnibus præferunt eam, quæ in Cypro insula nascitur. Nam quæ in Africa fit, ad medicos tantum pertinet, vocaturque massaris. Omnibus autem ex alba labrusca præstantior, quam e nigra.

Elate, vel spathe.

LXII. Est præterea arbor ad eadem unguenta perti-
nens, quam alii elaten vocant, quod nos abietem, alii
palmam, alii spathen. Laudatur hammoniaca maxime,
mox Ægyptia, dein Syriaca, dumtaxat in locis sitienti-
bus odorata, pingui lacryma, quæ in unguenta additur
ad domandum oleum.

Cinnamum, comacum.

LXIII. In Syria gignitur et cinnamum, quod comacum appellant. Hic est succus nuci expressus, multum a succo vero cinnami differens, vicina tamen gratia. Pretium in libras, asses quadraginta.

C. PLINII SECUNDI HISTORIARUM MUNDI

LIBER XIII.

HISTORIE DE PEREGRINIS ARBORIBUS, ET UNGUENTIS.

De unguentis : quando cœperint.

I. **H**ACTENUS in odoribus habent pretia silvæ : erantque per se mira singula : juvitque luxuria omnia ea miscere, et e cunctis unum odorem facere : ita reperta sunt unguenta.

I. Quis primus invenerit non traditur. Iliacis temporibus non erant : nec thure supplicabatur : cedri tantum et citri suorum fruticum in sacris fumo convolutum nidorem noverant, jam rosæ succo reperto : nominatur enim quoque in olei laude. Unguentum Persarum genti se debet. Illi madent eo, et accersita commendatione, ingluvie natum virus extinguunt. Primum, quod eundem inveniam, castris Darii regis expugnatis, in reliquo ejus apparatu Alexander cepit scrinium unguentorum. Postea voluptas ejus a nostris quoque inter laudatissima atque etiam honestissima vitæ bona admissa est : honosque et ad defunctos pertinere cœpit. Quapropter plura

de eo dicemus. Quæ ex his non erunt fruticum, ad præsens nominibus tantum indicabuntur : natura vero eorum suis reddetur locis.

Genera eorum, et compositiones XII.

II. Unguentis cognomina dedere aliis patriæ, aliis succi, aliis arbores, aliis causæ. Primumque id scrire convenit, mutatam auctoritatem, et sæpius transisse gloriam. Laudatissimum fuit antiquitus in Delo insula: postea Mendesium. Nec mixtura et compositione tantum hoc accidit: sed iidem succi varie alibi ad quælibet prævalere, aut degeneravere. Irinum Corinthi diu maxime placuit, postea Cyzici: simili modo rhodinum Phaseli: quam gloriam abstulere Neapolis, Capua, Præneste. Crocinum in Solis Ciliciæ diu maxime laudatum, mox Rhodi. OEuanthinum in Cypro, postea Adramytheo. Amaracinum in Coö: postea eodem loco prælatum est melinum. Cyprinum in Cypro, deinde in Ægypto, ubi mendesium et metopium subito gratius factum est. Mox hæc abstulit Phœnice, et cyprini laudem Ægypto reliquit. Panathenaicon suum Athenæ perseveranter obtinere. Fuerat et pardalium in Tarso: cujus etiam compositio et mixtura oblitterata est. Narcissinum quoque ex flore narcissi desiit componi.

Ratio faciendi duplex: succus, et corpus. Ille olei generibus fere constat, hoc odorum. Hæc stymmata vocant, illa hedysmata. Tertius inter hæc est colos, multis neglectus. Hujus causa adduntur cinnabaris et anchusa. Sal aspersus olei naturam coercet. Quibus anchusa ad-

jecta est, sal non additur. Resina aut gummi adjiciuntur ad continendum odorem in corpore. Celerrime is evanescit atque defluit, si non sunt hæc addita.

Unguentorum expeditissimum fuit, primumque, ut verisimile est, e bryo et balanino oleo. Increvit deinde mendesium balanino resina mixta, magisque etiamnum metopio. Oleum hoc est, amygdalis amaris expressum in Ægypto. Cui addidere omphacium, cardamomum, juncum, calamum, mel, vinum, myrrham, semen balsami, galbanum, resinam terebinthinam. E vilissimis quidem hodieque est, ob id creditum et in vetustissimis esse, quod constat oleo myrteo, calamo, cupresso, cypro, lentisco, malogranati cortice. Sed divulgata maxime unguenta crediderim rosæ, quæ plurima ubique gignitur. Itaque simplicissima rhodini mixtura diu fuit, additis omphacio, flore rosæ, crocino, cinnabari, calamo, melle, junco, salis flore aut anchusa, vino. Similis ratio et in crocino, additis cinnabari, anchusa, vino. Similis et in sampsuchino, admixtis omphacio, calamo. Optimum hoc in Cypro et Mitylenis, ubi plurima sampsuchus. Miscentur et viliora genera olei e myrto, lauro, quibus additur sampsuchinum, liliium, fenum græcum, myrrha, casia, nardum, juncus, cinnamomum. E malis quoque cotoneis et struthiis fit oleum (ut dicemus), melinum, quod in unguenta transit, admixtis omphacio, cyprino, sesamino, balsamo, junco, casia, abrotano. Susinum tenuissimum omnium est. Constat ex liliis, balanino, calamo, melle, cinnamomo, croco, myrrha. Et idem cyprinum ex cypro, et omphacio, et cardamomo, calamo, aspalatho, abrotano. Aliqui et in cyprinum ad-

dunt myrrham et panacem. Hoc optimum Sidone, mox Ægypto, si non addatur sesaminum oleum. Durat et quadriennio. Excitatur cinnamomo. Telinum fit ex oleo recenti, cypero, calamo, meliloto, feno græco, melle, maro, amaraco. Hoc erat celeberrimum Menaudri poetæ comici ætate. Postea multo successit propter gloriam appellatum megalium, ex oleo balanino, balsamo, calamo, junco, xylobalsamo, casia, resina. Hujus proprietates, ut ventiletur in coquendo, donec desinat olere: rursus refrigeratum odorem suum capit.

Singuli quoque succi nobilia unguenta faciunt. In primis malobathrum: postea iris Illyrica, et Cyzicena amaracus: herbarum utraque. Pauca his, et alia alii miscent: qui plurima, alterutri mel, salis florem, omphacium, agni folia, panacem, externa omnia. Prodigiosa cinnamomino pretia. Adjicitur cinnamo balaninum oleum, xylobalsamum, calamus, juncus, balsami semina, myrrha, mel odoratum: unguentorum hoc crassissimum. Pretia ei a x. xxv ad x. ccc. Nardinum, sive foliatum, constat omphacio, balanino, junco, costo, nardo, anono, myrrha, balsamo. In hoc genere conveniet incinuisse, herbarum, quæ nardum Indicum imitentur, species novem a nobis esse dictas: tanta materia adultelandi est. Omnia autem acutiora fiunt costo, amomo, quæ maxime nares feriunt: crassiora myrrha, suavioraque: medicinæ autem utiliora croco: acerrima per se amomo. Hoc et capitis dolores facit. Quidam satis habent adspergere, quæ sunt pretiosissima, ceteris decoctis. Myrrha et per se unguentum facit sine oleo, stacte dumtaxat: alioqui nimiam amaritudinem adfert. Cyprino vi-

ride fit, susino unguinosum, mendesio nigrum, rhodino candidum, myrrha pallidum. Hæc sunt antiquæ inventionis genera, et postea officinarum furta. Nunc dicetur cumulus ipse deliciarum, et summa auctoritas rei.

2. Ergo regale unguentum appellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur: constat myrobalano, costo, amomo, cinnamo, comaco, cardamomo, nardi spica, maro, myrrha, casia, styrace, ladano, opobalsamo, calamo, junco, cenanthe, malobathro, serichato, cypro, aspalatho, panace, croco, cypiro, amaraco, loto, melle, vino. Nihilque ejus rei causa in Italia victrice omnium, in Europa vero tota, præter irin Illyricam, et nardum Gallicum, gignitur. Nam vinum, et rosa, et myrti folia oleumque, communia fere omnium terrarum intelliguntur.

Diapasmata, magmata: et probatio unguenti.

III. Siccis odoribus constant, quæ diapasmata vocantur. Nam facem unguenti magma appellant. Inter omnes potentissimus odor, quisquis novissime additur. Unguenta optime servantur in alabastris; odores in oleo: quod diuturnitati eorum tanto utilius est, quanto pinguis, ut ex amygdalis. Et ipsa unguenta vetustate meliora. Sol inimicus his: quamobrem in umbra coquantur plumbeis vasis. Experimentum eorum inversa manu capitur, ne carnosæ partis calor vitiet.

Quanta in unguentis luxuria.

IV. 3. Hæc est materia luxus e cunctis maxime su-

pervacui. Margaritæ enim gemmæque ad heredem tamen transeunt: vestes prorogant tempus: unguenta illico expirant, ac suis moriuntur horis. Summa commendatio eorum, ut transeunte femina odor invitet etiam aliud agentes: exceduntque quadragenos denarios libræ. Tanti emitur voluptas aliena: etenim odorem qui gerit, ipse non sentit. Sed et hæc aliqua differentia signanda sunt. In M. Ciceronis monumentis invenitur, unguenta gratiora esse, quæ terram, quam quæ crocum sapiant: quando etiam corruptissimo in genere magis tamen juvat quædam ipsius vitii severitas. Sed quosdam crassitudo maxime delectat, spissum appellantes: linique jam, non solum perfundi, unguentis gaudent. Vidimus etiam vestigia pedum tingui: quod M. Othonem monstrasse Neroni principi ferebant. Quæso ut qualiter sentiretur, juvaretque, ab ea parte corporis? Nec non aliquem ex privatis audivimus jussisse, spargi parietes balnearum unguento: atque Caium principem, solia temperari: ac ne principale videatur hoc bonum, et postea quemdam ex servis Neronis. Maxime tamen mirum est, hanc gratiam penetrasse et in castra. Aquilæ certe ac signa, pulverulenta illa, et custodibus horrida, inunguntur festis diebus: utinamque dicere possemus, quis primus instituisset! Ita est, nimirum hac mercede corruptæ terrarum orbem devicere aquilæ. Ista patrocinia quærimus vitiis, ut per hoc jus sumantur sub casside unguenta.

Quando primum Romanis in usu.

V. Quando id primum ad Romanos penetraverit.

non facile dixerim. Certum est Antiocho rege Asiaeque devictis, Urbis anno DLXV, P. Licinium Crassum, L. Julium Caesarem censores edixisse: « Ne quis venderet unguenta exotica; » sic enim appellavere. At hercules jam quidam etiam in potus addunt: tantaque amaritudo est, ut odore prodigo fruantur ex utraque parte corporis. L. Plotium, L. Planci bis consulis censorisque fratrem, proscriptum a triumviris, in Salernitana latebra unguenti odore proditum constat: quo dedecore tota absoluta proscriptio est. Quis enim non merito judicet periisse tales?

De palmis.

VI. 4. Cetero terrarum omnium Ægyptus accommodatissima unguentis: ab ea Campania est, copia rosæ. Judæa vero incluta est vel magis palmis: quarum natura nunc dicitur. Sunt quidem et in Europa, vulgoque Italia, sed steriles. Ferunt in maritimis Hispaniæ fructum, verum immitem: dulcem in Africa, sed statim evanescentem. Contra in Oriente ex his vina, gentiumque aliquibus panis: plurimis vero etiam quadrupedum cibus. Quamobrem jure dicentur externæ. Nulla est in Italia sponte genita, nec in aliâ parte terrarum, nisi in calida: frugifera vero nusquam, nisi in fervida.

De natura earum.

VII. Gignitur levi sabulosaque terra: majore in parte et nitrosa. Gaudet et riguis, totoque anno bibere quum amet, anno sitiendi. A fimo quidem etiam lædi putant:

et Assyriorum pars aliqua, si non rivis misceatur. Genera earum plura: et prima fruticem non excedentia: sterilem hunc, aliubi et ipsum fertilem, brevique ramorum orbe foliosum. Tectorii vicem hic parietibus plerisque in locis præstat contra aspergines. Procerioribus silva, arbore ex ipsa foliorum aculeo fruticante circa totas pectinatim, quas silvestres intelligi necesse est. Incerta tamen libidine etiam mitioribus se miscent. Reliquæ teretes atque proceræ, densis gradatisque corticum pollicibus, ut orbibus, faciles se ad scandendum Orientis populis præbent, vitilem sibi arborique indutis circum, mira pernicitate tum homine subeunte. Coma omnis in cacumine, et pomum est: non inter folia hoc, ut in ceteris: sed suis inter ramos palmitibus racemosum, utraque natura uvæ atque pomi. Folia cultrato mucrone, lateribus in sese bifidatis, bella primum demonstravere gemina: nunc ad funes, vitiliumque nexus, et capitum levia umbracula finduntur.

Arboribus, immo potius omnibus quæ terra gignat, herbisque etiam, utrumque sexum esse diligentissimi naturæ tradunt: quod in plenum satis sit dixisse hoc in loco: nullis tamen arboribus manifestius. Mas in palmitate floret, femina citra florem germinat tantum spicæ modo. Utrisque autem prima nascitur pomi caro: postea lignum intus, hoc est, semen ejus. Argumentum, quod parvæ sine hoc reperiuntur in eodem palmitate. Est autem oblongum: non, ut olivis, orbiculatum. Præterea cæsum a dorso pulvinata fissura, et in alvo media plerisque umbilicatum, unde primum spargitur radix. Seritur autem pronum, et bina juxta com-

posita sēmina, superque totidem, quoniam infirma singulis planta est: quaternæ coalescunt. Multis candidisque lignum hoc a carnibus discernitur tunicis, aliis corpori adhærentibus: laxaque distans, tantum cacumini filo adhæret. Caro maturescit anno. Quibusdam tamen in locis, ut in Gypro, quamquam ad maturitatem non perveniat, grato sapore dulcis est: et folium ibi latius, fructus quam reliquis rotundior, nec ut devoretur corpus, verum ut exspuatur, succo modo expresso. Et in Arabia languide dulces traduntur esse palmæ: quamquam Juba apud Scenitas Arabas præfert omnibus saporibus, quam vocant dablan. Cetero sine maribus non gignere feminas sponte edito nemore confirmant: circaque singulos plures nutare in eum pronas blandioribus comis. Illum erectis hispidum, adflatu visuque ipso et pulvere etiam reliquas maritare: hujus arbore excisa viduas post sterilesce feminas. Adeoque et Veneris intellectus, ut coitus etiam excogitatus sit ab homine, ex maribus flore ac lanugine, interim vero tantum pulvere insperso feminis.

Quomodo serantur.

VIII. Seruntur autem palmæ et trunco, duum cubitorum longitudine a cerebro ipso arboris, fissuris diviso atque defosso. Et ab radice avulsæ vitalis est satus, et ramorum tenerrimis. In Assyria, ipsa quoque arbor in solo humido tota radicatur, sed in frutices, non in arborem. Ergo plantaria instituunt, anniculasque transferunt, et iterum bimas. Gaudent enim mutatione sedis,

verna alibi, in Assyria autem circa Canis ortus. Nec ferro attingunt ibi novellas : sed religant comas, ut in altitudinem exeant. Robustas deputant crassitudinis gratia, semipedales ramorum relinquentes truncos, qui decisi alibi necant matrem. Diximus salsum ab his solum diligi. Ergo ubi non est tale, salem adspargunt, non radicibus, sed longius paulo. Quædam in Syria et Ægypto in binos dividunt se truncos : in Creta et in ternos, quædamque et in quinos. Ferunt statim in trimatu. In Cypro vero, Syria, Ægypto, quadrimæ : aliquæ quinuenes, altitudine hominis, nullo intus pomi ligno, quamdiu sunt novellæ, ob id spadonum accepto nomine.

Génera earum, et insignia.

IX. Genera earum multa. Sterilibus ad materias, operumque lautiora, utitur Assyria et tota Persis. Sunt et cæduæ palmarum quoque silvæ, germinantes rursus ab radice succisæ. Dulcis medulla earum in cacumine, quod cerebrum appellant : exemptaque vivunt, quod non aliæ. Vocantur autem chamærepes, folio latiore ac molli, ad vitilia utilissimo. Copiosæ in Creta, sed magis in Sicilia. E palnis prunæ vivaces, ignisque lentus.

Fructiferarum aliis brevius lignum in pomo, aliis longius : his mollius, illis durius : quibusdam osseum lunatumque, dente contra fascinantes religione politum. Aliud pluribus vestitum paucioribusve tunicis : aliud crassioribus tenuioribusve. Ita fiunt undequinquaginta genera, si quis omnium persequi velit nomina etiam barbara, vinorumque ex iis differentias. Clarissimæ om-

nium, quas regias appellavere ab honore, quoniam regibus tantum Persidis servarentur, Babylone natæ uno in horto Bagou: ita enim vocant spadones, qui apud eos etiam regnare. Hortus ille numquam nisi dominantis in aula fuit. At in meridiano orbe præcipuam obtinent nobilitatem syagri, proximamque margarides. Hæ breves, candidæ, rotundæ, acinis, quam balanis, similiores. Quare et nomen a margaritis accepere. Una earum arbor in Chora esse traditur: una et syagrorum. Mirumque de ea accepimus cum phœnice ave, quæ putatur ex hujus palmæ argumento nomen accepisse, iterum mori ac renasci ex seipsa: eratque, quum hæc proderem, fertilis. Ipsum pomum grande, durum, horridum, et a ceteris generibus distans sapore ferino, quem ferme in apris novimus: evidentissimeque causa est nominis. Quarta auctoritas sandalidum, a similitudine appellatarum. Jam in Æthiopiæ fine quinque earum nec plures arbores tradunt, non raritate magis, quam suavitate mirabiles.

Ab his caryotæ maxime celebrantur, et cibo quidem, sed et succo uberrimæ. Ex quibus præcipua vina Orienti, iniqua capitî, unde pomo nomen. Sed ut copia ibi atque fertilitas, ita nobilitas in Judæa, nec in tota, sed Hiericunte maxime. Quamquam laudatæ et Archelaitæ, et Phaselide, atque Liviade, gentis ejusdem convallibus. Dos his præcipua succo pingui lactentibus: quodamque vini sapore in melle prædulci. Sicciores in hoc genere Nicolai, sed amplitudinis præcipuæ, quaterni cubitorum longitudinem efficiunt. Minus speciosæ, sed sapore caryotarum sorores, ob hoc Adelphides dictæ, proxi-

mam suavitatem habent, non tamen eandem. Tertium ex his genus patetæ, nimio liquore abundat : rumpitque se pomi ipsius, etiam in sua matre, ebrietas, calcatis similis.

Suum genus e sicciore turba junceis, prælonga gracilitate curvatis in terram. Nam quas ex his honori deorum dicamus, chydæos appellavit Judæa, gens contumelia numinum insignis. In totum arentes Thebaidis atque Arabia, macroque corpore exiles, et assiduo vapore torrentes, crustam verius, quam cutem, obducunt. In ipsa quidem Æthiopia friatur (tanta est siccitas), et farinæ modo spissatur in panem. Gignitur autem in frutice ramis cubitalibus, folio latiore, pomo rotundo, sed majore, quam mali, amplitudine : coicas vocant. Triennio maturescunt : semperque frutici pomum est subnascente alio. Thebaidis fructus extemplo in cados conditur, cum sui ardoris anima : ni ita fiat, celeriter expirat : marcescitque non retostus furnis. Ex reliquo genere plebeix videntur. Syri et Juba tragemata appellant. Nam in alia parte Phœnices, Ciliciæque, populari etiam nomine a nobis appellantur balani. Eorum quoque plura genera. Differunt figura rotunditatis aut proceritatis. Differunt et colore, nigriores ac rubentes. Nec pauciores fico traduntur colores. Maxime tamen placent candidi. Distant et magnitudine : prout multi cubitum effecerunt. Quidam sunt non ampliores faba. Servantur hi demum, qui nascuntur in salsis atque sabulosis, ut in Judæa, et Cyrenaica Africa. Non item in Ægypto, Cypro, Syria et Seleucia Assyriæ. Quamobrem suæ et reliqua animalia ex his saginantur. Vitiati aut vetusti ejus

pomi signum est, cecidisse candidam verrucam, quæ racemo adhæserit. Alexandri milites palmis viridibus strangulati sunt. In Gedrosis id factum est pomi genere, alibi copia evenit. Est enim tanta musteis suavitas, ut finis mandendi non nisi periculo fiat.

Syriæ arbores: pistacia, cottana, damascena, myxa.

X. 5. Syria præter hanc peculiare habet arbores. In nucum genere pistacia nota. Prodesse adversus serpentium traduntur morsus, et potu et cibo. In ficorum autem, caricas, et minores ejus generis, quæ cottana vocant. Item pruna in Damasco monte nata, et myxa: utramque jam familiarem Italiæ. Ex myxis in Ægypto et vina fiunt.

Cedrus. Quæ arbores trium annorum fructum pariter habeant.

XI. Juniperi similem habent Phœnices et cedrum minorem. Duo ejus genera, Lycia et Phœnicia, differunt folio: nam quæ durum, acutum, spinosum habet, oxycedros vocatur, ramosa et nodis infesta: altera odore præstat. Fructum ferunt myrti magnitudine, dulcem sapore. Et majoris cedri duo genera: quæ floret, fructum non fert: frugifera non floret: et in ea antecedentem fructum occupat novus. Semen ejus cupressò simile. Quidam cedrelatem vocant. Ex hac resina laudatissima. Materiæ vero ipsi æternitas: itaque et simulacra deorum ex ea factitaverunt. Cedrinus est Romæ in delubro Apollo Sosianus, Seleucia advectus. Cedro similis in Arcadia est arbor: in Phrygia frutex vocatur.

Terebinthus.

XII. 6. Syria et terebinthum habet. Ex his mascula est sine fructu. Feminarum duo genera. Alteri fructus rubet lentis magnitudine : alteri pallidus, cum vite maturescit, non grandior faba, odore jucundior, tactu resinosus. Circa Idam Troadis, et in Macedonia brevis arbor hæc atque fruticosa, in Damasco Syriæ magna. Materies ei admodum lenta, ac fidelis ad vetustatem, nigri splendoris : flos racemosus olivæ modo, sed rubens : folia densa. Fert et folliculos emittentes quædam animalia, ceu culices, lentoremque resinosum, qui ex cortice erumpit.

Rhus.

XIII. Etiam rhus Syriæ mascula fert, sterili femina, folio ulmi paulo longiore et piloso, foliorum inter se semper contrariis pediculis, gracili brevi que ramo. Pelles candidæ conficiuntur. iis. Semen lenti simile. cum uva rubescit, quod vocatur rhus, medicamentis necessarium.

Ægypti arbores : ficus Alexandrina.

XIV. 7. Et Ægypto multa genera, quæ non alibi. Ante omnia ficus, ob id Ægyptia cognominata. Arbor moro similis folio, magnitudine, aspectu. Pomum ferri non ramis, sed caudice ipso. Idque ipsum ficus est prædulcis, sine granis interioribus, perquam secundo proventu, scalpendo tantum ferreis unguibus : aliter non

maturescit. Sed quum factum est, quarto die demetitur, alio subnascente : septeno ita numerosa partu, per singulas aetates multo lacte abundante. Subnascitur, etiam si non scalpatur, fetus quater aetate, prioremque expellit immaturum. Materies proprii generis inter utilissimas. Caesa statim stagnis mergitur : hoc est ejus sicari. Et primo sedit, postea fluitare incipit : certoque sugit eam alienus humor, qui aliam omnem rigat. Quum innatare coeperit, tempestivae habet signum.

Ficus Cypria.

XV. Huic similis quadamtenus quae vocatur Cypria ficus in Creta. Nam et illa in caudice ipso fert pomum, et ramis, quum in crassitudinem adolevere. Sed haec germina emittit sine ullis foliis : radice similis populo, folium ulmo. Fructus quaternos fundit : toties et germinat. Sed grossus ejus non maturescit, nisi incisura emisso lacte. Suavitas et interiora, fici : magnitudo, sorbi.

Siliqua ceraunia.

XVI. 8. Similis et quam Iones ceroniam vocant : trunco et ipsa fertilis, sed pomo siliquae. Ob id quidam Aegyptiam ficum dixere, errore manifesto. Non enim in Aegypto nascitur, sed in Syria, Ioniaque, et circa Gnidum, atque in Rhodo : semper comantibus foliis, flore candido, cum vehementia odoris : plantigera imis partibus, et ideo superficie flavescens, succum auferente sobole. Pomo antecedentis anni circa Canis ortum de-

tracto, statim alterum parit : postea florem per Arcturum : hieme fetus enutrient.

Persica arbor : et quibus arboribus subnascantur fructus.

XVII. 9. Ægyptus et Persicam arborem sui generis habet, similem piro, folia retinentem. Fertilitas assidua ei, subnascente crastino fructu : maturitas etesiarum adflatu. Pomum longius piro, inclusum amygdalæ putamine, et corio, colore herbido : sed ubi nux illi, huic prunum, differens brevitate ac mollitie : et quamvis blandiatur prædulcis suavitas, innocuum. Materies bonitate, firmitudine, nigritia quoque nihil differens a loto. Simulacra ex ea factitavere. Non eadem gratia, quamquam fideli materie, ex arbore quam balanum appellavimus, magna ex parte contorta : navalis itaque tantum est.

Cuci.

XVIII. At e diverso cuci in magno honore, palmæ similis quando et ejus foliis utuntur ad textilia. Differt quod in brachia ramorum spargitur. Pomo magnitudo, quæ manum impleat, color fulvus, commendabilis succo ex austero dulci. Lignum intus grande, firmæque duritiæ, ex quo velares detornant anulos. In eo nucleus dulcis, dum recens est : siccatus durescit ad infinitum, ut mandi non possit, nisi pluribus diebus maceratus. Materies crispioris elegantiae, et ob id Persis gratissima.

Spina ægyptia.

XIX. Nec minus spina celebratur in eadem gente dumtaxat nigra, quoniam incorrupta etiam in aquis durat, ob id utilissima navium costis. Candida facile putrescit. Aculeus spinarum et in foliis. Semen in siliquis, quo coria perficiuntur gallæ vice. Flos et coronis jucundus, et medicamentis utilis. Manat et gummi ex ea. Sed præcipua utilitas, quod cæsa anno tertio resurgit. Circa Thebas hæc, ubi et quercus, et Persica, et oliva, occ a Nilo stadiis, silvestri tractu, et suis fontibus riguo.

10. Ibi et prunus Ægyptia, non dissimilis spinæ proxime dictæ, pomo mespili, maturescens bruma, nec folia dimittens. Lignum in pomo grande, sed corpus ipsum natura copiaque, messium instar incolis. Purgatum enim tundunt, servantque ejus offas. Silvestris et circa Memphim regio tam vastis arboribus, ut terni non quirent circumplecti. Unius peculiari miraculo, nec pomum propter, usumve aliquem, sed eventum, facies est: spinæ folia habet, ceu pennas, quæ, tactis ab homine ramis, cadunt protinus, ac postea renascuntur.

Gummium genera ix. Sarcocolla.

XX. II. Gummim optimam esse ex Ægyptia spina convenit, vermiculatam, colore glauco, puram, sine cortice, dentibus adhærentem. Pretium ejus in libras, x. III. Deterior ex amygdalis amaris, et ceraso, pessima

ex prunis. Fluit et ex vitibus, infantium ulceribus ap-
tissima: et aliquando ex olea, dentium dolori: ulmo
etiam in Coryco monte Ciliciæ, ac junipero, ad nihil
utilis: ex ulmi vero gummi et culices ibi nascuntur. Fit
et ex sarcocolla (ita vocatur arbor) gummis utilissima
pictoribus ac medicis, similis pollini thuris: et ideo
candida, quam rufa, melior. Pretium ejus, quod supra.

De papyro: de chartæ usu: quando cœperit.

XXI. Nondum palustria attigimus, nec frutices am-
nium. Prius tamen quam digrediamur ab Ægypto, et
papyri natura dicitur, quum chartæ usu maxime huma-
nitas vitæ constet et memoria. Et hanc Alexandri Magni
victoria repertam, auctor est M. Varro, condita in
Ægypto Alexandria. Antea non fuisse chartarum usum:
in palmarum foliis primo scriptitatum: deinde quarum-
dam arborum libris. Postea publica monumenta plun-
beis voluminibus: mox et privata linteis confici cœpta,
aut ceris. Pugillarium enim usum fuisse etiam ante Tro-
jana tempora invenimus apud Homerum. Illo vero pro-
dente, ne terra quidem ipsa, quæ nunc Ægyptus, in-
telligitur (quum in Sebennytico saltem ejus nomo non-
nisi charta nascatur): postea adaggerata Nilo. Siquidem
a Pharo insula, quæ nunc Alexandriae ponte jungitur,
noctis dieique velifico navigii cursu terram fuisse pro-
didit. Mox æmulatione circa bibliothecas regum Ptolemæi
et Eumenis, supprime chartas Ptolemæo, idem Varro
membranas Pergami tradidit repertas. Postea promiscue
patuit usus rei, qua constat immortalitas hominum.

Quomodo fiat.

XXII. Papyrus ergo nascitur in palustribus Ægypti, aut quiescentibus Nili aquis, ubi evagatæ stagnant, duo cubita non excedente altitudine gurgitum, brachiali radicis obliquæ crassitudine, triangulis lateribus, decem non amplius cubitorum longitudine in gracilitatem fastigatum, thyrsi modo cacumen includens semine nullo, aut usu ejus alio, quam floris ad deos coronandos. Radicibus incolæ pro ligno utuntur: nec ignis tantum gratia, sed ad alia quoque utensilia vasorum. Ex ipso quidem papyro navigia texunt: et e libro vela, tegetesque, nec non et vestem, etiam stragulam, ac funes. Mandunt quoque crudum, decoctumque, succum tantum devorantes. Nascitur et in Syria, circa quem odoratus ille calamus, lacum. Neque aliis usus est, quam inde, funibus rex Antigonus in navalibus rebus, nondum sparto communicato. Nuper et in Euphrate nascens circa Babylonem papyrus intellectum est eundem usum habere chartæ. Et tamen adhuc malunt Parthi vestibus literas intexere.

Genera ejus IX.

XXIII. 12. Præparantur ex eo chartæ, diviso acu in prætenues, sed quam latissimas, philuras. Principatus medio, atque inde scissuræ ordine. Hieratica appellabatur antiquitus, religiosi tantum voluminibus dicata, quæ ablutione Augusti nomen accepit: sicut secunda Livie, a conjugè ejus. Ita descendit hieratica in tertium

nomen. Proximum amphitheatricæ datum fuerat a confecturæ loco. Excepit hanc Romæ Fannii sagax officina, tenuatamque curiosa interpolatione principalem fecit e plebeia, et nomen ei dedit. Quæ non esset ita recurata, in suo mansit amphitheatrica. Post hanc Saitica, ab oppido, ubi maxima fertilitas, ex vilioribus ramentis: propiorque etiamnum cortici Leneotica, a vicino loco, pondere jam hæc, non bonitate, venalis. Nam emporetica inutilis scribendo, involucris chartarum, segestriumque in mercibus usum præbet: ideo a mercatoribus cognominata. Post hanc papyruin est, extremumque ejus scirpo simile, ac ne funibus quidem, nisi in humore, utile.

Texuntur omnes, madente tabula Nili aqua: turbidus liquor glutinis præbet vicem. Primo supina tabula scheda adlinitur longitudine papyri, quæ potuit esse, reseginibus utrimque amputatis: transversa postea crates peragit. Premitur deinde prælis, et siccantur sole plagulæ, atque inter se junguntur, proximarum semper bonitatis diminutione ad deterrimas. Numquam plures scapo, quam vicenæ.

Probatio chartarum

XXIV Magna in latitudine earum differentia: XIII digitorum optimis: duo detrahuuntur hieraticæ: Fanniana denos habet: et uno minus amphitheatrica: pauciores Saitica: nec malleo sufficit: nam emporeticæ breuitas sex digitos non excedit. Præterea spectantur in chartis, tenuitas, densitas, candor, lævor. Primum mutavit

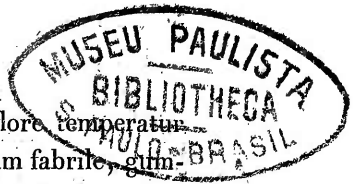
Claudius Cæsar : nimia quippe Augustæ tenuitas tolerandis non sufficiebat calamis. Ad hoc transmittens literas lituræ metum adferebat ex aversis : et alias indecoro visu pertranslucida. Igitur e secundo corio statumina facta sunt : e primo, subtemina. Auxit et latitudinem. Pedalis erat mensura, et cubitalis macrocollis : sed ratio deprehendit vitium, unius schedæ revulsione plures infestante paginas. Ob hæc prælata omnibus Claudia (Augustæ in epistolis auctoritas relicta : Liviana suam tenuit) : cui nihil primæ erat, sed omnia secundæ.

Vitia chartarum.

XXV. Scabritia lævigatur dente, conchave : sed caducæ literæ fiunt. Minus sorbet politura charta, magis splendet. Rebellat sæpe humor incuriose datus primo, malleoque deprehenditur, aut etiam odore, quum fuerit indiligentior. Deprehenditur et lentigo oculis : sed inserta mediis glutinamentis tænia, fungo papyri bibula, vix nisi litera fundente se : tantum inest fraudis. Alius igitur iterum texendis labor.

De glutino chartarum.

XXVI. Glutinum vulgare e pollinis flore temperatur fervente aqua, minimo aceti aspersu : nam fabrile, gummisque fragilia sunt. Diligentior cura : mollia panis fermentati collata aqua fervente : minimum hoc modo intergerii : atque etiam lini lenitas superatur. Omne autem glutinum, nec vetustius esse debet uno die, nec

recentius. Postea malleo tenuatur, et iterum glutino percurritur, iterumque constricta erugatur, atque extenditur malleo. Ita sunt longinqua monumenta Tiberii Caiique Gracchorum manus, quæ apud Pomponium Secundum vatem civemque clarissimum vidi annos fere post cc. Jam vero Ciceronis, ac divi Augusti, Virgiliique sæpenumero videmus.

De libris Numæ.

XXVII. 13. Ingentia exempla contra Varronis sententiam de chartis reperiuntur. Namque Cassius Hemina, vetustissimus auctor annalium, quarto eorum libro prodidit, Cn. Terentium scribam agrum suum in Janiculo repastinantem, offendisse arcam, in qua Numa, qui Romæ regnavit, situs fuisset. In eadem libros ejus repositos P. Cornelio L. F. Cethego, M. Bæbio Q. F. Pamphilo coss. ad quos a regno Numæ colliguntur anni dxxxv et hos fuisse e charta : majore etiamnum miraculo, quod tot infossi duraverunt annis : quapropter in re tantus ipsius Heminae verba ponam. « Mirabantur alii, quomodo illi libri durare potuissent : ille ita rationem reddebat : lapidem fuisse quadratum circiter in media arca vinctum candelis quoquo versus. In eo lapide insuper libros impositos fuisse : propterea arbitrari eos non computruisse. Et libros citratos fuisse : propterea arbitrarier tineas non tetigisse. In his libris scripta erant philosophiæ Pythagoricæ. Eosque combustos a Q. Petilio prætore, quia philosophiæ scripta essent. » Hoc idem tradit L. Piso censorius primo commentariorum : « Sed libros septem

juris pontificii, totidemque Pythagoricos fuisse.» Tuditanus tertio decimo: « Numæ decretorum fuisse.» Ipse Varro Humanarum antiquitatum sexto, Antias secundo, « duos pontificales Latinos, totidem Græcos præcepta philosophiæ continentis.» Idem tertio ponit, « quo comburi eos placuerit.» Inter omnes vero convenit sibyllam ad Tarquinium Superbum tres libros adtulisse: ex quibus igni duo cremati ab ipsa, tertius cum Capitolio Sulanis temporibus. Præterea Mucianus ter consul prodidit nuper se legisse, quum præsideret Lyciæ, Sarpedonis a Troja scriptam in quodam templo epistolæ chartam. Quod eo magis miror, si etiamnum Homero condente Ægyptus non erat: aut cur, si jam hic erat usus, in ipsa illa Lycia Bellerophonti codicillos datos, non epistolas, prodidit. Sterilitatem sentit hoc quoque: factumque jam Tiberio principe inopia chartæ, ut e senatu darentur arbitri dispensandæ: alias in tumultu vita erat.

Æthiopiæ arbores.

XXVIII. 14. Æthiopia, Ægypto contermina, insignes arbores non fere habet, præter laniferas, quarum natura in descriptione Indorum atque Arabiæ dicta est. Propior tamen hujus natura lanæ, majorque folliculus granati modo mali: similesque et inter se arbores ipsæ. Præter hanc palmæ, quales retulimus. Insularum arbores ambitu Æthiopiæ, et nemora odorata, in mentione earum dicta sunt.

Atlantica arbor. De citri arbore, et de citreis mensis.

XXIX. 15. Atlas mons peculiari proditur silva, de qua diximus. Confines ei Mauri, quibus plurima arbor citri, et mensarum insania, quas feminæ viris contra margaritas regerunt. Exstat hodie M. Ciceronis in illa paupertate, et quod magis mirum est, illo ævo empta H-S \bar{x} . Memoratur et Galli Asinii, H-S \bar{x} i. Venumdatæ sunt et duæ a Juba rege pendentes: quarum alteri pretium fuit H-S \bar{x} ii, alteri paulo minus. Interiit nuper incendio a Cethegis descendens, H-S \bar{x} iv permutata, latifundii taxatione, si quis prædia tanti mercari malit. Magnitudo amplissima adhuc fuit, unius commissæ ex orbibus dimidiatis duobus, a rege Mauretaniæ Ptolemæo, quatuor pedum et semipedis per medium ambitum, crassitudine quadrantali. Majusque miraculum in ea est artis, latente junctura, quam potuisset esse naturæ. Solidæ autem a Nomio Cæsaris liberto cognomen trahentis, tribus sicilicis infra quatuor pedes, totidemque infra semipedem crassitudinis. Qua in re non omitendum videtur, Tiberio principi mensam quatuor pedes sextante sicilico excedentem, tota vero crassitudine sescunciali, operimento laminæ vestitam fuisse, quum tam opima Nomio liberto ejus esset. Tuber hoc est radicis, maximeque laudatum, quod sub terra totum fuerit: et rarius quam quæ superne, quæque gignuntur etiam in ramis, proprieque quod tanti emitur, arborum vitium est, quarum amplitudo ac radices æstimari possunt ex orbibus. Sunt autem cupresso feminæ

etiamnum silvestri similes folio, odore, caudice. Ancorarius mons vocatur citerioris Mauretaniæ, qui laudatissimam dedit citrum, jam exhaustus.

Quæ probentur, aut vituperentur in his.

XXX. Mensis præcipua dos in venam crispis, vel in vortices parvos. Illud oblongo evenit discursu, ideoque tigrinum appellatur: hoc intorto, et ideo tales pantherinæ vocantur. Sunt et undatim crispæ, majore gratia, si pavonum caudæ oculos imitentur. Magna vero post has gratia, extra prædictas, crispis densa veluti grani congerie, quas ob id a similitudine apiatas vocant. Summa vero omnium in colore. Hic maxime mulsi placet, suis refulgens venis. Post hæc amplitudo est: jam toti caudices juvant: pluresque in una.

Mensæ vitia: lignum, ita vocatur materia surda, et indigesta simplicitas, aut platani foliorum modo digesta: item ilignæ venæ similitudo, vel coloris: et quibus maxime obnoxias fecere æstus ventique, rimæ, aut capillamenta rimas imitata. Postea muræna nigro transcurrens limite: variisque cornicum punctis adprehensus, papaverum nodo, et in totum atro propior colos, maculæve discolores. Virides terra condunt barbari, et illinunt cera. Artifices vero frumenti acervis imponunt septenis diebus, totidem intermissis: mirumque ponderi quantum ita detrahatur. Naufragia docuere nuper, hanc quoque materiam siccata mari, duritie incorrupta spissari, non ullo modo vehementius. Nutriuntur optime, splendescuntque, manu sicca fricata a balineis maxime: nec a vinis læduntur, ut his genitæ.

16. Inter pauca nitidioris vitæ instrumenta hæc arbor est : quapropter insistendum ei quoque paulum videtur. Nota etiam Homero fuit : thyon græce vocatur, ab aliis thya. Hanc itaque inter odores uri tradit in deliciis Circes, quam deam volebat intelligi, magno errore eorum, qui odorama in eo vocabulo accipiunt, quum præsertim eodem versu cedrum laricemque una tradat : in quo manifestum est de arboribus tantum locutum. Theophrastus (qui primus a Magni Alexandri ætate scribit, quæ circa urbis Romæ quadringentesimum quadragesimum gesta sunt annum), magnum jam huic arbori honorem tribuit, memoratas ex ea referens templorum veterum contignationes, quamdamque immortalitatem materiæ in tectis contra vitia omnia incorruptæ. Radice nihil crispus, nec aliunde pretiosiora opera. Præcipuam autem esse eam arborem circa Hammonis delubrum : nasci et in inferiore Cyrenaicæ parte. De mensis tamen tacuit : et alias nullius ante Ciceronianam vetustior memoria est, quæ novitia apparet.

Malum citreum.

XXXI. Alia est arbor eodem nomine, malum ferens exsecratum aliquibus odore et amaritudine, aliis expectitum, domos etiam decorans, nec dicenda verbosius.

Lotos.

XXXII. 17. Eadem Africa, qua vergit ad nos, insignem arborem loton gignit, quam vocant celtin, et

ipsam Italiæ familiarem, sed terra mutatam. Præcipua est circa Syrtes atque Nasamonas. Magnitudo, quæ piro: quamquam Nepos Cornelius brevem tradat. Incisuræ folio crebriores, quæ ilicis videntur. Differentiæ plures, æaque maxime fructibus fiunt. Magnitudo huic fabæ, color croci, sed ante maturitatem alius atque alius, sicut in uvis. Nascitur densus in ramis myrti modo, non ut in Italia, cerasi: tam dulci ibi cibo, ut nomen etiam genti terræque dederit, nimis hospitali advenarum oblivione patriæ. Ferunt ventris non sentire morbum; qui eum mandant. Melior sine interiore nucleo, qui in altero genere osseus videtur. Vinum quoque exprimitur illi, simile mulso, quod ultra denos dies negat durare idem Nepos: baccasque concisas cum alica ad cibos doctis condi. Quin et exercitus pastos eo accepimus, ultro citroque commeantes per Africam. Ligno colos niger. Ad tiliarum cantus expetitur. E radice cultellis capulos, brevesque alios usus excogitant. Hæc ibi natura arboris.

Est autem eodem nomine et herba, et in Ægypto caulis in palustrium genere. Recedentibus enim aquis Nili riguis provenit similis fabæ caule, foliisque densa congerie stipatis, brevioribus tantum, gracilioribusque: cui fructus in capite papaveri similis incisuris, omnique alio modo: intus grana, ceu milium. Incolæ capita in acervis putrefaciunt: mox separant lavando, et siccata tundunt, eoque pane utuntur. Mirum est, quod præter hæc traditur: sole occidente papavera ea comprimi, et integri foliis: ad ortum autem aperiri, donec maturescant, flosque, qui est candidus, decidat.

18. Hoc amplius in Euphrate tradunt, et caput ipsum

et florem vespera mergi usque in medias noctes, totumque abire in altum, ut ne demissa quidem manu possit inveniri. Verti deinde, paulatimque subrigi, et ad exortum solis emergere extra aquam, ac florem patefacere, atque etiamnum insurgere, ut plane ab aqua absit alte. Radicem lotos hæc habet mali cotonei magnitudine, operam nigro cortice, qualis et castaneas tegit. Interius candidum corpus, gratum cibus, sed crudo gratius decoctum, sive aqua, sive pruna. Nec aliunde magis, quam purgamentis ejus, sues crassescunt.

Cyrenaicæ arbores : paliurus.

XXXIII. 19. Cyrenaica regio loton suæ postponit paliuro. Fruticosior hæc, fructuque magis rubens, cujus nucleus non simul mandatur, jucundus per se, atque suavior e vino, quin et vina succo suo commendans. Interior Africa ad Garamantas usque, et deserta, palmarum magnitudine, et suavitate constat, nobilibus maxime circa delubrum Hammonis.

Punici mali genera ix. Balaustium.

XXXIV. Sed circa Carthaginem Punicum malum cognomine sibi vindicat: aliqui granatum appellant. Divisit et in genera: apyrenum vocando, cui lignosus nucleus abest: sed candidior ei natura, et blandiores sunt acini, minusque amaris distincti membranis. Alia structura eorum quædam, ut in favis, communis. Nucleos habentium quinque species: dulcia, acria, mixta, acida,

vinosa. Samia et Ægyptia distinguuntur erythrococcis, et leucococcis. Corticis major usus ex acerbis ad perficienda coria. Flos balaustium vocatur, et medicinis idoneus, et tingendis vestibus, quarum color inde nomen accepit.

Asiæ et Græciæ arbores: epipactis, erice; granum cnidium, sive thymelæa, sive pyrosachne, sive cnestron, sive cneoron.

XXXV 20. In Asia et Græcia nascuntur frutices: epipactis, quem alii elleborinen vocant, parvis foliis, quæ pota contra venena prosunt, sicut erices contra serpentes.

21. Et in quo nascitur granum Gnidium, quod aliqui linum vocant: fruticem vero thymelæam, alii chamelæam, alii pyrosachnen, alii cnestron, alii cneoron: est similis oleastro, foliis angustioribus, gumminosis si mordeantur, myrti magnitudine: semine, colore et specie farris: ad medicinæ tantum usum.

Tragion: tragacanthæ.

XXXVI. Tragion fruticem sola Creta insula gignit, terebintho similem et semine, quod contra sagittarum ictus efficacissimum tradunt. Eadem tragacanthem, spinæ albæ radice, multum præolata apud Medos aut in Achaia nascenti. Pretium ejus in libras x. iii.

Tragos sive scorpio: myrice, sive brya; ostrys.

XXXVII. Tragon et Asia fert, sive scorpionem, ve-

prem sine foliis, racemis rubentibus, ad medicinæ usum. Myricen et Italia, quam alii tamaricen vocant : Achaia autem bryam silvestrem : insigne in ea, quod sativa tantum ferat gallæ similem fructum. In Syria et in Ægypto copiosa hæc est, cujus infelicia ligna appellamus, quæ tamen infeliciora sunt Græciæ. Gignit enim arborem ostryn, quam et ostryam vocant, solitariam circa saxa aquosa, similem fraxino cortice, et ramis, folio piri, paulo tamen longioribus, crassioribusque, ac rugosis incisuris, quæ per tota discurrunt : semine hordeo simili et colore. Materie est dura atque firma : qua in domum illata, difficiles partus fieri produunt, mortisque miseræ.

Evonymos.

XXXVIII. 22. Nec auspiciator in Lesbo insula arbor quæ vocatur evonymos, non absimilis Punicæ arbori, inter eam et laurum folii magnitudine, figura vero et mollitie Punicæ, flore candidiore, statim pestem denuntians. Fert siliquas sesamæ similes : intus granum quadrangula figura, spissum, letale animalibus : nec non et in folio eadem vis. Succurrit aliquando præceps alvi exinanitio.

Eon arbor.

XXXIX. Alexander Cornelius arborem eonem appellavit, ex qua facta esset Argo, similem robori viscum ferenti, quæ nec aqua nec igni possit corrumpi, sicuti nec viscum : nulli alii cognitam, quod equidem sciam.

Andrachne.

XL. Adrachnen omnes fere Græci portulacæ nomine interpretantur, quum illa sit herba, et andrachne vocetur, unius literæ diversitate. Ceterum adrachne est silvestris arbor, neque in planis nascens, similis unedoni, folio tantum minore, et numquam decedente: cortice non scabro quidem, sed qui circumgelatus videri possit, tam tristis aspectu est.

Coccygia : aphaerce.

XLI. Similis et coccygia folio, magnitudine minor. Proprietatem habet fructum amittendi lanugine (pappum vocant), quod nulli alii arborum evenit. Similis et aphaerce, bifera æque quam adrachne. Priorem fructum incipiente pubescere uva peragunt, alterum initio hiemis: quales eos, non traditur.

Ferula.

XLII. Et ferulam inter externas dixisse conveniat, arborumque generi adscripsisse: quoniam quarumdam naturæ (sicut distinguimus) lignum omne corticis loco habent, hoc est, forinsecus: ligni autem loco fungosam intus medullam, ut sambuci: quædam vero inanityatem, ut arundines. Ferula calidis nascitur locis, atque trans maria; geniculatis nodata scapis. Duo ejus genera: nartheca Græci vocant, adsurgentem in altitudinem: nar-

theycan vero semper humilem. A genibus exeuntia folia maxima, ut quæque terræ proxima. Cetero natura eadem, quæ anetho, et fructu similis. Nulli fruticum levitas major: ob id gestatu facilior, baculorum usum senectuti præbet.

Thapsia.

XLIII. Semen ferulæ, thapsiam quidam vocavere: decepti eo, quoniam ferula sine dubio est thapsia, sed sui generis, foliis feniculi, inani caule, nec excedente baculi longitudinem: semen quale ferulæ, radix candida. Incisa lacte manat, et contusa succo: nec corticem abdicant. Omnia ea venena: quippe etiam fodientibus nocet: si minima adspiret aura, intumescunt corpora: faciemque invadunt ignes sacri: ob id cerato prius illinunt. Quibusdam tamen morbis auxiliari dicunt medici, permixtam aliis: item in alopeciis, sugillatisque, ac liventibus: ceu vero remedia desint, ut scelera non tractent. Sed ista prætexunt noxio instrumento: tantumque impudentiæ est, ut venenum artis esse persuadeant. Thapsia est in Africa vehementissima. Quidam caulem incidunt per messes, et in ipsa excavant radice, quo succus confluat; arefactumque tollunt. Alii folia, caulem, radicem tundunt in pila, et succum in sole coactum dividunt in pastillos. Nero Cæsar claritatem ei dedit initio imperii, nocturnis grassationibus converberatam faciem illinens sibi cum thure, ceraque, et secuto die contra famam cutem sinceram circumferens. Ignem ferulis optime servari certum est, easque in Ægypto præcellere.

Capparis, sive cynosbaton, sive ophiostaphylon.

XLIV. 23. Ibi et capparis, firmioris ligni frutex, seminisque et cibi vulgati, caule quoque una plerumque decerpto. Cavenda ejus genera peregrina: siquidem Arabium pestilens, Africum gingivis inimicum, Marmaricum vulvis, et omnium inflationibus. Apulum vomitus facit: stomachum et alvum movet. Quidam id cynosbaton vocant, alii opheostaphylen.

Saripha.

XLV. Fruticosi est generis et sari, circa Nilum nascentis, duorum ferme cubitorum altitudine, pollicari crassitudine, coma papyri, similique manditur modo: radice ferrariis officinis præcipua, carbonis usu, propter duritiam.

Spina regia.

XLVI. 24. Non omittendum est et quod Babylone seritur in spinis, quoniam non aliubi vivit, sicut et viscum in arboribus: sed illud in spina tantum, quæ regia vocatur. Mirum, quod eodem die germinat, quo injectum est. Injicitur autem ipso Canis ortu, et celerime arborem occupat. Condiunt eo vinum, et ideo serunt. Spina illa nascitur et Athenis in Longis muris.

Cytisus.

XLVII. Frutex est et cytisus, ab Aristomacho Athe-

niensi miris laudibus prædicatus pabulo ovium, aridus vero etiam suum : spondetque jugero ejus annua H-S vel mediocri solo redditus. Utilitas, quæ ervo, sed ocior satietas, perquam modico pinguescente quadrupede; ita ut jumenta hordeum spernant. Non ex alio pabulo lactis major copia aut melior, super omnia pecudum medicina a morbis omni usu præstante. Quin et nutricibus in defectu lactis aridum, atque in aqua decoctum, potui cum vino dari jubet : firmiores celsioresque infantes fore. Viridem etiam gallinis, aut si aruerit, madefactum. Apes quoque numquam defore cytisi pabulo contingente, promittunt Democritus et Aristomachus. Nec aliud minoris impendii est. Seritur cum hordeo : aut vere, semine, ut porrum : vel caule, autumno ante brumam. Si semine, madidum : et si desint imbres, satum spargitur. Plantæ cubitales seruntur scrobe pedali. Seritur per æquinoclia tenero frutice : perficitur triennio : demetitur verno æquinoclio, quum florere desinit, vel pueri vel anus vilissima opera. Canus aspectu : breviterque, si quis exprimere similitudinem velit, angustioris trifolii frutex. Datur animalibus post biduum semper : hieme vero quod inaruit, madidum. Satiant equos denæ libræ, et ad portionem minora animalia : obiterque inter ordines allium et cæpe seri fertile est. Inventus hic frutex in Cythno insula, inde translatus est in omnes Cycladas, mox in urbes græcas, magno casei proventu : propter quod maxime miror rarum esse in Italia. Non æstuum, non frigorum, non grandinum, aut nivis injuriam expavescit. Adjicit Hyginus, ne hostium quidem, propter nullam gratiam ligni.

Arbores et frutices in mari nostro. Phycos, sive prason, sive zoster.

XLVIII. 25. Nascuntur et in mari frutices arboresque, minores in nostro. Rubrum enim, et totus Orientis Oceanus refertus est silvis. Non habet lingua alia nomen, quod Græci vocant phycos : quoniam alga herbarum magis vocabulum intelligitur : hic autem est frutex. Folia lata colore viridi gignit, quod quidam prason vocant, alii zoster. Alterum genus ejusdem, capillaceo folio, simile feniculo, in saxis nascitur : superius in vadis haud procul litore : verno utrumque : et interit autumnus. Circa Cretam insulam nato in petris purpuras quoque inficiunt, laudatissimo a parte Aquilonis, aut spongiis. Tertium est gramine simile, radice geniculata et caule, qualiter calami.

Bryon marinum.

XLIX. Aliud genus fruticum bryon vocatur, folio lactucae, rugosiore tantum, jam hoc interius nascens. In alto vero abies et quercus cubitali altitudine. Ramis earum adhærent conchæ. Quercu et tingi lanas tradunt. Glandem etiam quasdam ferre in alto : naufragis hæc deprehensa urinantibusque. Et aliæ traduntur prægrandes circa Sicyonem : vitis enim passim nascitur : sed ficus sine foliis, rubro cortice. Fit et palma fruticum generis. Extra Herculis columnas porri fronde nascitur frutex, et alius lauri, et thymi, qui ambo ejecti in pumicem transfigurantur.

In mari Rubro.

L. At in Oriente mirum est, statim a Copto per solitudines nihil gigni, præter spinam, quæ sitiens vocatur, et hanc raram admodum: in mari vero Rubro silvas vivere, laurum maxime, et olivam ferentem baccas, et quum pluat, fungos, qui sole tacti mutantur in pumicem. Fruticum ipsorum magnitudo ternum cubitorum est: caniculis referta, vix ut prospicere e navi tutum sit, remos plerumque ipsos invadentibus.

Item in Indico.

LI. Qui navigavere in Indos Alexandri milites, frondem marinarum arborum tradidere in aqua viridem fuisse, exemptam sole protinus in salem arescentem. Juncos quoque lapideos perquam similes veris per litora: et in alto quasdam arbusculas colore bubuli cornu ramosas, et cacuminibus rubentes: quum tractarentur, vitri modo fragiles, in igne autem ut ferrum inardescentes, restinctis colore suo redeunte. Eodem tractu insularum silvas operit æstus, quamquam altiores platanis populisque altissimis. Folia iis lauri, flos violæ et odore et colore. Baccæ, ut oleis, et ipse odoris jucundi, autumno nascentes, foliis numquam deciduis. Harum minores totas integit mare. Maximarum cacumina exstant, ad quæ naves religantur, et quum recessit æstus, ad radices. Alias quoque arbores in alto ab eisdem accepimus eodem in mari visas, semper folia retinentes: fructu earum lupino simili.

Item Troglodytico : Isidis plocamos : charitoblepharon.

LII. Juba tradit , circa Troglodytarum insulas fruticem in alto vocari , Isidis crinem , corallio similem , sine foliis : præcisum mutato colore in nigrum durescere : quum cadat , frangi. Item , alium qui vocatur charitoblepharon , efficacem in amatoriis : spathalia eo facere et mōnilia feminas : sentire eum se capi , durarique cornus modo , et hebetare aciem ferri. Quod si fefellerint insidiæ , in lapidem transfigurari.

C. PLINII SECUNDI
HISTORIARUM MUNDI

LIBER XIV.

FRUCTIFERÆ ARBORES.

Vitium natura : quibus modis ferant.

I. **E**XTERNÆ arbores, indocilesque nasci alibi, quam ubi cœpere, et quæ in alienas non commeant terras, hactenus fere sunt. Licetque jam de communibus loqui, quarum omnium peculiaris parens videri potest Italia. Noscentes tantum meminerint, naturas earum a nobis interim dici, non culturas : quamquam et colendi maxime in natura portio est. Illud satis mirari non queo, interisse quarumdam memoriam, atque etiam nominum, quæ auctores prodidere, notitiã. Quis enim non communicato orbe terrarum, majestate romani imperii, profecisse vitam putet commercio rerum ac societate festæ pacis, omniaque etiam quæ occulta ante fuerant, in promiscuo usu facta? At hercules non reperiuntur, qui norint multa ab antiquis prodita : tanto priscorum cura fertilior, aut industria felicior fuit, ante millia annorum inter principia literarum Hesiodo præcepta agri-

colis pandere orso, subsecutisque non paucis hanc curam ejus, unde nobis crevit labor: quippe quum requirenda sint non solum postea inventa, verum etiam ea, quæ invenerant prisci, desidia rerum internecione memoriæ inducta. Cujus somni causas quis alias, quam publicas mundi, invenerit? Nimirum alii subiere ritus, circaque alia mentes hominum detinentur, et avaritiæ tantum artes coluntur. Antea inclusis gentium imperiis intra ipsas, ideoque et ingeniis, quadam sterilitate fortunæ, necesse erat animi bona exercere: regesque innumeri honore artium colebantur, et in ostentatione has præferbant opum, immortalitatem sibi per illas prorogari arbitantes. Quare abundabant et præmia, et operæ vitæ. Posteris laxitas mundi et rerum amplitudo damno fuit: postquam senator censu legi cœptus, iudex fieri censu, magistratum ducemque nihil magis exornare, quam census: postquam cœpere orbitas in auctoritate summa et potentia esse, captatio in quæstu fertilissimo, ac sola gaudia in possidendo: pessum iere vitæ pretia; omnesque a maximo bono liberales dictæ artes, in contrarium cecidere, ac servitute sola profici cœptum. Hanc alius alio modo, et in aliis adorare: eodem tamen, habendique ad spes, omnium tendente voto. Passim vero etiam egregii aliena vitia, quam bona sua, colere malle. Ergo hercules voluptas vivere cœpit, vita ipsa desiit. Sed nos oblitterata quoque scrutabimur: nec deterrebit quarumdam rerum humilitas, sicut nec in animalibus fecit. Quamquam videmus Virgilium præcellentissimum vatem, ea de causa hortorum dotes fugisse: et e tantis, quæ retulit, flores modo rerum decerpisse,

beatum felicemque gratiæ, xv omnino generibus uvarum nominatis, tribus oleæ, totidem pirorum, malo vero tantum Assyrio, ceteris omnibus neglectis.

II. Unde autem potius incipiemus, quam a vitibus? quarum principatus in tantum peculiaris Italiæ est, ut vel hoc uno omnia gentium vicisse, quam odorifera, possit videri bona: quamquam ubicumque pubescentium odori nulla suavitas præfertur.

1. Vites jure apud priscos magnitudine quoque inter arbores numerabantur. Jovis simulacrum in urbe Populonio ex una conspicimus, tot ævis incorruptum: item Massiliæ pateram. Metaponti templum Junonis vitigineis columnis stetit. Etiam nunc scalis tectum Ephesiæ Dianæ scanditur una vite Cypria, ut ferunt, quoniam ibi ad præcipuam amplitudinem exeunt. Nec est ligno ulli æternior natura. Verum ista ex silvestribus facta crediderim.

De uvarum natura, et cura vitium.

III. Hæ vites tonsura annua coercentur, et vis earum omnis evocatur in palmites, aut deprimitur in propagines, succique tantum gratia exire sinitur pluribus modis ad cæli mores, solique ingenia. In Campano agro populis nubunt: maritasque complexæ, atque per ramos earum procacibus brachiis geniculato cursu scandentes, cacumina æquant, in tantum sublimes, ut vindemitor auctoratus rogum ac tumultum excipiat. Nullo fine crescunt, dividique, aut potius avelli nequeunt. Villas et domos ambiri singularum palmitibus ac sequacibus loris memoria dignum inter prima Valerianus quoque Corne-

lius existimavit. Una vitis Romæ in Liviæ porticibus subdiales inambulationes umbrosis pergulis opacat, eadem duodenis musti amphoris fecunda. Ulmos quidem ubique exsuperant. Miratumque altitudinem earum Ariciæ ferunt legatum regis Pyrrhi Cineam, facete lusisse in austeriorem gustum vini, « merito matrem ejus pendere in tam alta cruce. » Rumpotinus vocatur, et alio nomine populus arbor Italiæ Padum transgressis, cujus tabulata in orbem patula replent, puroque perductæ dracone in palmam ejus, inde in subrectos ramorum digitos flagella dispergunt. Eædem modici hominis altitudine adminiculatæ sudibus horrent, vineamque faciunt: et aliæ improbo reptatu, pampinorumque superfluitate, peritia domini, amplo discursu atria media complentes. Tot differentias vel sola tantum Italia recipit. Stat provinciarum aliquarum per se vitis sine ullo pedamento, artus suos in se colligens, et brevitate crassitudinem pascens. Vetant hoc aliubi venti: ut in Africa et in Narbonensis provinciæ partibus. Excrescere ultra suos pollices prohibitæ, semperque pastinatis similes, herbarum modo vagantur per arva, ac succum terræ passim uvis bibunt, quæ ob id magnitudinem infantium puerorum in interiore Africæ parte exsuperant. Uva non alibi gratior callo, ut inde possit invenisse nomen duracina.

Namque genera magnitudine, colore, saporibus, acinis innumera, etiamnum multiplicantur vino. Hic purpureo lucent colore, illic fulgent roseo, nitentque viridi. Candicans enim nigerque, vulgares. Tument vero mammaram modo bumasti. Prælongis dactyli porriguntur acinis. Est illa naturæ lascivia, ut prægrandibus adhæreant

parvi, mites, et suavitate certantes: leporagas has vocant. Durant aliæ per hiemes, pensili concameratæ nodo. Aliæ in sua tantum continentur anima ollis fictilibus, et insuper doliis inclusæ, stipatæ vinaceis circumsudantibus. Aliis gratiam, qui et vinis, fumus adfert fabrilis; iisque gloriâ præcipuam in fornacibus Africæ Tiberii Cæsaris auctoritas fecit. Ante eum Rhætici prior mensa erat, et uvis Veronensium agro. Quin et a patientia nomen acinis datur passis. Conduuntur et musto uvæ, ipsæque vino suo inebriantur. Aliæ decoctæ in musto dulcescunt: aliæ vero sobolem novam in matre ipsa expectant translucidæ vitro: additque acinis eandem, quam in doliis amphorisve, duratricem illam firmitatem austeritas picis infusa pediculo. Jam inventa per se in vino picem resipiens, Viennensem agrum nobilitans, Arverno, Sequanoque et Helvico generibus non pridem illustrata. Atque hæc Virgilitatis ætate incognita, acujus obitu xc aguntur anni. Quid quod insertæ castris summam rerum imperiumque contient? Centurionum in manu vitis, et opimo præmio, tardos ordines ad lentas perducit aquilas, atque etiam in delictis pœnam ipsam honorat. Nec non vineæ oppugnationum dedere rationem. Nam in medicaminibus adeo magnum obtinent locum, ut per sese vino ipso remedia sint.

Earum genera xci.

IV. 2. Genera vitium numero comprehendi posse unus existimavit Democritus, cuncta sibi Græciæ cognita professus. Ceteri innumera atque infinita esse pro-

diderunt, quod verius apparebit ex vinis. Nec omnia dicentur, sed maxime insignia: quippe quæ totidem pæne sunt, quot agri. Quamobrem celeberrimas vitium, aut quibus est aliqua proprietate miraculum, ostendisse satis erit.

Principatus datur Amineis propter firmitatem, senioque proficientem vini ejus utique vitam. Quinque earum genera: ex iis germana minor acino, melius deflorescit, imbres tempestatesque tolerat: non item major, sed in arbore, quam in jugo, minus obnoxia. Gemellarum, quibus hoc nomen uvæ semper geminæ dedere, asperrimus sapor, sed vires præcipuæ. Ex iis minor austro læditur, ceteris ventis alitur, ut in Vesuvio monte, Surrentinisque collibus. In reliquis Italiæ partibus non nisi arbori accommodata. Quintum genus lanatæ, ne Seras miremur, aut Indos, adeo lanugo eam vestit: prima ex Amineis maturescit, ocysissimeque putrescit.

Proxima dignitas Nomentanis rubente materia: quapropter quidam rubellas appellavere vineas. Hæ minus fertiles, vinaceis et fæce nimia, contra pruinas fortissimæ, siccitate magis quam imbre, æstu, quam algore vexantur. Quamobrem in frigidis humidisque principatum obtinent. Fertilior quæ minor acino, et folio scissa minus.

Apianis apes dedere cognomen, præcipue earum avidæ. Ex eis duo genera, lanugine et ipsa pubescunt. Distant, quod altera celerius maturescit, quamquam et altera properante. Situs frigidus non respuunt: et tamen nulla celerius imbre putrescunt. Vina primo dulcia

austeritatem annis accipiunt. Etruria nulla magis vite gaudet.

Et hactenus potissima nobilitas peculiaribus atque vernaculis Italiae. Ceterae advenere Chio, Thasove. Græcula non inferior amineis bonitate, præterea acino: et uva tam parva, ut nisi pinguisimo solo colere non prosit. Eugeniæ Taurominitani colles cum generositatis cognomine, misere Albano tantum agro: quoniam translata statim mutatur. Namque est aliquibus tantus locorum amor, ut omnem in his gloriam suam relinquunt, nec usquam transeant totæ. Quod et in Rhætica Allobrogicaque, quam supra picatam appellavimus, evenit, domi nobilibus, nec agnoscendis alibi. Fecundæ tamen, bonitatis vice copiam præstant: eugeniæ ferventibus locis, Rhætica temperatis, Allobrogica frigidis, gelu maturescens, et colore nigra. Ex his, quas adhuc diximus, sed etiam e nigris vina vetustate in album colorem transeunt. Reliquæ ignobiles. Aliquando tamen cæli aut soli opera non fallunt vetustatem, sicuti Feceniæ, et cum ea florens Biturica, acino rarior, numquam floris obnoxii, quoniam antecedunt, ventisque et imbribus resistunt: meliores tamen argentibus locis, quam calidis; humidis, quam siccis. Visula materia magis quam denso uvarum partu, impatiens variantis cæli, sed contra tenorem unum algeris æstusve constans. Quæ minor est ex eo genere, melior. In eligendo solo morosa, pingui putrescit, gracili omnino non provenit. Mediam temperiem delicate quærit, ob hoc Sabini collibus familiaris. Uva ejus indecora visu, sapore jucunda: nisi matura protinus rapitur,

etiam non putrescens cadit. Contra grandinēs eam tuetur foliorum amplitudo atque duritia.

Insignes jam colore inter purpureas nigrasque medio helvolæ, sæpius varianti, et ob id varianæ a quibusdam appellatæ. Præfertur in his nigrior: utraque alternis annis fertilis, sed melior viuo, quum parcior. Et præciæ duo genera magnitudine acini discernuntur, quibus materies plurima, uvaque ollis utilissima, folium apio simile. Basilicam Dyrrachini celebrant, Hispaniæ cocolobin vocant. Rarior uva, æstus austrosque tolerat: capiti inimica, copia larga. Hispaniæ duo genera ejus faciunt: unum oblongo acino, alterum rotundo: novissimas vindemiant. Quo dulciore cocolobis, hoc melior. Sed et austera transit in dulcem vetustate: et quæ dulcis fuit, in austeritatem: tunc Albanum vinum æmulantur. Tradunt vesicæ vitis utilissimum ex his potum. Albuellis summis arboribus fertilior est, visula imis. Quamobrem circa easdem satæ diversitate naturæ locupletant. Inerticulam e nigris appellavere, justius sobriam dicturi, inveterato præcipue commendabilem vino, sed viribus innoxiam: siquidem temulentiam sola non facit.

Fertilitas commendat ceteras, principemque helvenacam. Duo ejus genera: major, quam quidam longam: minor, quam einarcum appellant, non tam fecundam, sed gratiorem haustu. Discernitur folio circinato: verum utraque gracilis. Furcas subdere his necessarium: alioqui ubertatem suam non tolerant: maritimo adflatu gaudent, roscida odere. Nulla vitium minus Italiam amat, rara, parva, putrescens in ea: vino quoque, quod genuit,

æstatem non exsuperans : nec alia macro solo familiarior. Græcinus, qui alloq̄i Cornelium Celsum transcripsit, arbitratur non naturam ejus repugnare Italiæ, sed culturam, avide palmites evocantium. Ob id fertilitatem suam absumi, si non præpinguis soli ubertas lassescentem sustineat. Carbunculari negatur : magna dote, si verum est, aliqua in vite cælo non esse jus.

Æstum fert spionia, quam quidam spineam vocant, autumnisque et imbribus pinguescit. Quinimò nebulis una alitur, ob id Ravennati agro peculiaris. Veniculam inter optime deflorescentes, et ollis aptissimam, Campani malunt scirculam vocare, alii staculam : Tarracina numisianam, nullas vires proprias habentem, sed totam perinde ac solum valeat. Surrentinis tamen efficacissima testis, Vesuvio tenus. Ibi enim Murgentina e Sicilia potissima, quam Pompeianam aliqui vocant, Latio demum feracem : sicut horconia in Campania, tantum vilitatis cibariæ, sed ubertate præcipua. Tolerat et annos mærica, contra omne sidus firmissima; nigro acino, vinis in vetustate rubescentibus.

3. Et hactenus publica sunt genera: cetera regionum locorumque, aut ex his inter se insitu mixta. Siquidem Tuscis peculiaris est tudernis, atque etiam ejus nominis Florentia. Est opima Aretio talpana, et etesiaca, et conseminia. Talpana nigra candidum facit mustum. Etesiaca fallax, quæ quo plus tulit, eo laudabilius fundit : mirumque, fecunditate cessat. Conseminia nigra, vino minime durante, uva maxime : post xv dies, quam ulla alia, metitur : fertilis, sed cibaria. Hujus folia, sicut labruscæ, prius quam decidant, sanguineo colore mu-

tantur. Evenit hoc et quibusdam aliis, pessimi generis argumento. Irtiola Umbriæ, Mevanatique et Piceno agro peculiaris est, Amiternino pumula. Iisdem bannanica fallax est: amant tamen eam. Municipii uvam Pompeii nomine appellant, quamvis Clusinis copiosiore. Municipii et Tiburtes appellavere, quamvis oleagineam nuper invenerint a similitudine olivæ. Novissima hæc uvarum ad hoc tempus reperta est. Vinaciolam soli noverrunt Sabini, et Laurenti. Nam Gauranas scio a Falerno agro translatas vocari Falernas, celerrime ubique degenerantes. Nec non Tarentinum genus aliqui fecere, prædulci uva. Capnias, et buconiatas, et tarrupia, in Thurinis collibus non ante demetuntur, quam gelaverit. Pharia gaudent Pisæ: Mutina Prusinia, nigro acino, intra quadriennium albescente vino. Mirum, ubique cum sole circumagi uvam, quæ ob id streptos vocatur. Et in Italia Gallicam placere, trans Alpes vero Picenam. Dixit Virgilius Thasias, et Mareotidas, et lageas: compluresque externas, quæ non reperiuntur in Italia.

Sed sunt etiamnum insignes uva, non vino, ambrosiaca, duracina, sine ullis vasis in vite servabilis: tanta est contra frigora, æstus, tempestatesque firmitas. Nec orthampelos indiget arbore aut palis, ipsa se sustinens: non item dactylites digitali gracilitate. Columbinæ e racemosissimis: et magis purpureæ cognomine bimammix, quando non racemos, sed uvas alias gerunt. Item tripodanea, cui nomen a mensura est. Item scirpula passo acino. Et Rhætica in maritimis Alpibus appellata, dissimilis laudatæ illi. Namque hæc brevis, conferta acino degener vino, sed cute omnium tenuissima, nucleo quætu

chium vocant, uno ac minimo, acinum prægrandem unum alterumve habens. Est et nigra aminea, cui Syriacæ nomen imponunt. Item Hispana ignobilium probatissima.

In pergulis vero seruntur escariæ appellatæ, e duracinis, albæ nigræque: et bumasti totidem coloribus: ac nondum dictæ Ægia, et Rhodia, et uncialis, velut a pondere acini. Item picina omnium nigerrima: et coronario naturæ lusu stephanitis, acinos foliis intercurtantibus: et quæ forenses vocantur, celeres proventu, vendibiles aspectu, portatu faciles. Contra damnantur etiam visu ciuerea, et rabuscula, et asinusca: minus tamen, caudas vulpium imitata, alopecis. Alexandrina appellatur vitis circa Phalacram brevis, ramis cubitalibus, acino nigro fabæ magnitudine, nucleo molli et minimo, obliquis racemis prædulcibus, folio parvo et rotundo, sine divisuris. Septimo hinc anno, in Narbonensis provinciæ Alba Helvia, inventa est vitis uno die deflorescens: ob id tutissima. Narbonicam vocant, quam nunc tota provincia conserit.

Insignia culturæ vinearum.

V. 4. Catonum ille primus, triumpho et censura super cetera insignis, magis tamen etiamnum claritate literarum, præceptisque omnium rerum expetendarum datis generi romano, inter prima vero agrum colendi, illius ævi confessione optimus ac sine æmulo agricola, pauca attigit vitium genera, quarumdam ex iis jam etiam nominibus abolitis. Separatim toto tractatu sententia

ejus indicanda est, ut in omni genere noscamus quæ fuerint celeberrima, anno sexcentesimo Urbis, circa captas Carthaginem ac Corinthum, quum supremum is diem obiit, et quantum postea ccxxx annis vita profecerit.

Ergo de vitibus uvisque ita prodidit: « Qui locus vino optimus dicetur esse, et ostentus solibus, amineum minusculum, et geminum eugenium, helvinum minusculum conserito. Qui locus crassior aut nebulosior, amineum majus, aut Murgentinum, Apicium, Lucanum serito. Ceteræ vites miscellæ maxime in quemvis agrum conveniunt. In lora recte conduntur. Quas suspendas duracinas, amineas majores: vel ad fabrum ferrarium pro passis hæ recte servantur. » Nec sunt vetustiora de illa re latinæ linguæ præcepta: tam prope ab origine rerum sumus. Amineam proxime dictam, Varro scanthianam vocat.

In nostra ætate pauca exempla consummatæ hujus artis fuere: verum eo minus omittenda, ut noscantur etiam præmia, quæ in omni re maxime spectantur. Summam ergo adeptus est gloriam Acilius Sthenelus, e plebe libertina, lx jugerum non amplius vincis excultis in Nomentano agro, atque cccc m nummum venumdatis. Magna fama et Vetuleno Ægialo perinde libertino fuit, in Campaniæ rure Liternino, majorque etiam favore hominum, quoniam ipsum Africani colebat exsilium. Sed maxima, ejusdem Stheneli opera, Rhemmio Palæmoni, alias grammatica arte celebri, in hisce xx annis mercato rus dc m nummum in eodem Nomentano decimi lapidis ab Urbe diverticulo. Est autem usquequaque nota

vilitas mercis per omnia suburbana, ibi tamen maxima, quoniam et neglecta per indigentiam prædia paraverat, ac ne in pessimis quidem elegantioris soli. Hæc adgressus excolere, non virtute animi, sed vanitate primo, quæ nota mire in illo fuit, pastinatis de integro vineis cura Stheneli, dum agricolam imitatur, ad vix credibile miraculum perduxit, intra octavum annum cccc m nummum emptori addicta pendente vindemia. Cucurritque nemo non ad spectandas uvarum in iis vineis strues, litteris ejus altioribus contra id pigra vicinitate sibi patrocinate: novissime Annæo Seneca, principe tum eruditionis, ac potentiæ, quæ postremo nimia fuit super ipsum, minime utique miratore inanium, tanto prædii ejus amore capto, ut non puderet in viso alias et ostentaturo tradere palmam eam, emptis quadruplicato vineis illis intra decimum fere curæ annum: digna opera, quæ in Cæcubis Setinisque agris proficeret: quando et postea sæpenumero septenos culeos singula jugera, hoc est amphoras centenas quadragenas musti dedere. Ac ne quis victam in hoc antiquitatem arbitraretur, idem Cato de nos culeos redire ex jugeribus scripsit, efficacibus exemplis non maria plus temerata conferre mercatori, non in Rubrum litus Indicumve merces petitas, quam sedulum ruris larem.

Quæ vina antiquissima.

VI. Vino antiquissima claritas Maroneo, in Thraciæ maritima parte genito, ut auctor est Homerus. Neque enim fabulosa, aut de origine varie prodita consecramur, præterquam Aristæum primum omnium in eadem

gente mel miscuisse vino, suavitate præcipua utriusque naturæ sponte provenientis. Maroneum vices tanto addito aquæ miscendum Homerus prodidit. Durat etiam vis eadem in terra generi, rigorque indomitus. Quippe quum Mucianus ter consul ex his qui nuperrime prodidere, sextarios singulos octogenis aquæ misceri compererit præsens in eo tractu. Esse autem colore nigrum, odoratum, vetustate pinguescere. Et Pramnio, quod idem Homerus celebravit, etiam nunc honos durat. Nascitur Smyrnæ regione, juxta delubrum matris Deum. In reliquis claritas generi non fuit.

Alicui anno fuit omnium generum bonitas, L. Opimio consule, quum C. Gracchus tribunus plebem seditionibus agitans interemptus: ea cæli temperies fulsit, quam cocturam vocant, solis opere, natali Urbis DCXXXIII. Durantque adhuc vina ducentis fere annis, jam in speciem redacta mellis asperi: etenim hæc natura vinis in vetustate est: nec potari per se queunt, si non pervincat aqua, usque in amaritudinem carie indomita. Sed ceteris vinis commendandis minima aliqua mixtura medicamenta sunt: quod, ut ejus temporis æstimatione in singulas amphoras centeni nummi statuuntur, ex his tamen, usura multiplicata semissibus, quæ civilis ac modica est, in Caii Cæsaris Germanici filii principatu, anno CLX singulas uncias vini constituisse nobili exemplo docuimus, referentes vitam Pomponii Secundi vatis, cœnamque quam principi illi dedit. Tantum pecuniarum detinent vini apothecæ. Nec alia res majus incrementum sentit ad vicesimum annum, majusve ab eo dispendium, non proficiente pretio. Raro

quippe adhuc fuere, nec nisi in nepotatu, singulis testis millia nummum. Viennenses soli picata sua, quorum genera diximus, pluris permutasse, sed inter sese amore patrio creduntur. Idque vinum frigidius reliquis existimatur in frigido potu.

De natura vini.

VII. 5. Vino natura est, hausto accendendi calore viscera intus, foris infuso refrigerandi. Nec alienum fuerit commemorare hoc in loco, quod Androcydes sapientia clarus ad Alexandrum Magnum scripsit, intemperantiam ejus cohibens: « Vinum poturus rex, memento te bibere sanguinem terræ: cicutæ hominum venenum est, cicutæ vinum. » Quibus præceptis si ille obtemperavisset, profecto amicos in temulentia non interemisisset. Prorsus ut jure dici possit, neque viribus corporis utilius aliud, neque aliud voluptatibus perniciosius, si modus absit.

Vina generosa I.

VIII. 6. Genera autem vini alia aliis gratiora esse, quis dubitet? aut non ex eodem lacu aliud præstantius altero germanitatem præcedere, sive testa, sive fortuito eventu? Quamobrem de principatu se quisque judicem statuatur. Livia Augusta LXXXII annos vitæ Pucino vino retulit acceptos, non alio usa. Gignitur in sinu Adriatici maris, non procul a Timavo fonte, saxeo colle, maritimo adflatu paucas coquente amphoras: nec aliud aptius medicamentis judicatur. Hoc esse crediderim,

quod Græci celebrantes miris laudibus, Præcianum appellayerunt ex Adriatico sinu. Divus Augustus Setinum prætulit cunctis, et fere secuti principes, confessa propter experimenta, non temere cruditatibus noxiis ab ea saliva. Nascitur supra Forum Appii. Antea Cæcubo erat generositas celeberrima in palustribus populetis, sinu Amyclano: quod jam intercidit, et incuria coloni, locique angustia: magis tamen fossa Neronis, quam a Baiano lacu Ostiam usque navigabilem inchoaverat.

Secunda nobilitas Falerno agro erat, et ex eo maxime Faustiano. Cura culturaque id collegerat. Exolescit hoc quoque, copię potius, quam bonitati, studentium. Falernus ager a ponte Campano læva petentibus Urbanam coloniam Sullanam nuper Capuæ contributam incipit. Faustianus autem circiter quatuor milliaria vico prope Cedias, qui vicus a Sinuessa vi millibus abest. Nec ulli in vino inajor auctoritas: solo vinorum flamma accenditur. Tria ejus genera, austerum, dulce, tenue. Quidam ita distinguunt: summis collibus Gauranum gigni, mediis Faustianum, imis Falernum. Non omittendum autem nulli eorum quæ celebrentur, jucundum saporem uvæ esse.

Ad tertiam palmam varie venere Albana Urbi vicina, prædulcia, ac rara in austero. Item Surrentina in vincis tantum nascentia, convalescentibus maxime probata, propter tenuitatem salubritatemque. Tiberius Cæsar dicebat « consensisse medicos, ut nobilitatem Surrentino darent, alioqui esse generosum acetum. » Caius Cæsar, qui successit illi, « nobilem vappam. » Certant Massica æque, ex monte Gauro, Puteolos Baiasque prospectantia. Nam Falerno contermina Statana ad principatus ve-

nere non dubie : palamque fecere sua quibusque terris tempora esse, sicut rerum proventus occasusque. Juncta his præponi solebant Calena : et quæ in vineis arbustisque nascuntur, Fundana. Alia ex vicinia Urbis Velitermina, Privernatiæque. Nam quod Signiæ nascitur, austeritate nimia, continendæ utile alvo, inter medicamina numeratur.

Quartum curriculum publicis epulis obtinuerè a divo Julio (is enim primus auctoritatem his tribuit, ut in epistolis ejus apparet) Mamertina, circa Messanam in Sicilia genita. Ex iis Potulana, ab auctore dicta, in loco proximo Italiæ laudantur præcipue. Est in eadem Sicilia, et Taurominitanis honos, lagenis pro Mamertino plerumque subditis.

Ex reliquis autem a supero mari Prætutia atque Ancone nascentia, et quæ a palma una forte enata Palmensia appellavere. In mediterraneo vero Cæsenatia ac Mæcenatiana. In Veronensi item Rhætica, Falernis tantum posthabita a Virgilio, Mox ab intimo sinu maris, Adriana. Ab infèro autem Latiniensia, Graviscana, Statoniensia. Etruriæ palmam Luna habet, Liguriæ Genua. Inter Pyrenæum Alpesque Massilia gemino sapore, quando et condiendis aliis pinguius gignit, quod vocant succosum. Bættarrum intra Gallias consistit auctoritas. De reliquis in Narbonensi genitis adseverare non est : quoniam officinam ejus rei fecere tingentes fumo, utinamque non et herbis, ac medicaminibus noxiis! Quippe etiam aloë mercantur, qua saporem coloremque adulterant.

Verum et longinquiora Italiæ ab Ausonio mari, non carent gloria, Tarentina, et Servitiana, et Consentianæ ge-

nita, et Tempsæ, ac Babiaë, Lucanaque antecedentibus Thurinis. Omnium vero eorum maxime illustrata Messalæ potu et salute, Lagarina, non procul Grumento nascentia. Campania nuper excitavit novis nominibus auctoritatem, sive cura, sive casu, ad quartum a Neapoli lapidem Trebellicis: juxta Capuam Caulinis, et in suo agro Trebulanis: alioqui semper inter plebeia et Trifolinis gloriata. Nam Pompeianis summum decem annorum incrementum est, nihil senecta conferente. Dolore etiam capitum in sextam horam diei sequentis infesta deprehenduntur. Quibus exemplis, nisi fallor, manifestum est, patriam terramque referre, non uvam: et supervacuum generum consecrationem in numerum, quum eadem vitis aliud aliis in locis polleat. Hispaniarum Laletana copia nobilitantur: elegantia vero Tarraconensia, atque Lauronensia: et Balearica ex insulis, conferuntur Italiæ primis. Nec ignoro, multa prætermissa plerosque existimatos, quando suum cuique placet, et quocumque eatur, fabula eadem reperitur: « Divi Augusti judiciorum ac palati peritissimum e libertis, censuram vini in epulas ejus facientem, dixisse hospiti de indigena vino, novum quidem sibi gustum esse eum, atque non ex nobilibus, sed Cæsarem non aliud poturum. » Nec negaverim et alia digna esse fama: sed de quibus consensus ævi judicaverint, hæc sunt.

Vina transmarina xxxviii.

IX. 7. Nunc simili modo transmarina dicemus. In summa gloria post Homericam illam, de quibus supra dixi-

mus, fuere Thasium Chiumque : ex Chio quod Arvisium vocant. His addidit Lesbium Erasistrati maximi medici auctoritas, circiter ccccl annum Urbis Romæ. Nunc gratia ante omnia est Clazomenio, postquam parcius mari condiunt. Lesbium sponte suæ naturæ mare sapit. Nec Tmoliti per se gratia, ut vino : sed cujus dulci admixto, reliquorum duritia suavitatem accipiat, simul et ætatem, quoniam vetustiora protinus videntur. Ab his dignatio est Sicyonio, Cyprio, Telmesico, Tripolitico, Berytio, Tyrio, Sebennytico. In Ægypto hoc nascitur tribus generibus uvarum ibi nobile, Thasia, æthalo, peuce. Post hæc auctoritas hippodamantio, Mystico, cantharitæ, protropo Gnidio, Catacecaumenitæ, Petritæ, Myconio. Nam Mesogiten capitis dolores facere comper- tum est : nec Ephesium salubre esse : quoniam mari et defruto condiatur. Apamenum mulso præcipue conve- nire dicitur, sicut Prætutium in Italia. Est enim hæc proprietas generum, ut dulcia utique inter se non con- gruunt. Exolevit et protagion, quod Italicis proximum fecerant Asclepiadis scholæ. Apollodorus medicus, in vo- lumine, quo suasit Ptolemæo regi quæ vina biberet, Italicis etiam tum ignotis, laudavit in Ponto Nasperce- niten, mox Oreticum, Oeneaten, Leucadium, Ambra- cioten, et quod cunctis prætulit Peparethium : sed mi- noris famæ esse dixit, quoniam ante sex annos non pla- ceret.

Vini salsi genera VII.

X. 8. Hactenus bonitas vini nationibus debetur. Apud Græcos jure clarissimum nomen accepit, quod appel-

laverunt bion, ad plurimos valetudinum usus excogitatum, ut docehimus in parte medicinæ. Fit autem hoc modo: uvæ paulum ante maturitatem decerpæ, siccantur acri sole, ter die versatæ per triduum: quarto exprimuntur, dein in cadis sole inveterantur. Coi marinam aquam largiorem miscent (a servi furto origine orta; sic mensuram explentis), idque translatum in album mustum, leucocoum appellatur. In aliis autem gentibus simili modo factum tethalassomenon vocant. Thalassiten autem vasis musti dejectis in mare, quo genere præcox fit vetustas. Nec non apud nos quoque Coum vinum ex Italico faciendi rationem Cato demonstravit, super cetera in sole quadriennio maturandum præcipiens. Rhodium Goo simile est. Phorineum salsius Coo. Omnia transmarina septem vel in sex annis ad vetustatem mediam pervenire existimantur.

Dulcium genera XVIII. De passo, et hepsemate.

XI. 9. Vinum omne dulce minus odoratum: quo tenuius, eo odoratius. Colores vinis quatuor: albus, fulvus, sanguineus, niger. Psythium et melampsythium passi genera sunt, suum saporem, non vini referentia: Scybelites vero musti, in Galatia nascens, et Aluntium in Sicilia. Nam siræum, quod alii hepseina, nostri saram appellant, ingenii, non naturæ opus est, musto usque ad tertiam partem mensuræ decocto: quod ubi factum ad dimidiam est, defrutum vocamus: omnia in adulterium mellis excogitata. Sed priora uva terraque constant. Passum a Cretico Cilicium probatur, et Afri-

cum, et in Italia, finitimisque provinciis. Fieri certum est ex uva, quam Græci sticham vocant, nos apianam: item scirpula, diutius in vite sole adustus, aut ferventi oleo. Quidam e quacumque dulci, dum præcocta alba, faciunt: siccantes sole, donec paulo amplius dimidium pondus supersit, tutasque leniter exprimunt. Deinde quantum expressere, adjiciunt vinaceis aquæ puteanæ, ut et secundarium passum faciant. Diligentiores eodem modo siccatis acinos eximunt, ac sine sarmentis madefactos vino excellenti, donec intumescant, premunt: et hoc genus ante cetera laudant: ac simili modo aquâ addita, secundarium faciunt.

Medium inter dulcia vinumque est, quod Græci aigleucos vocant, hoc est, semper mustum. Id evenit cura, quoniam fervere prohibetur: sic appellant musti in vina transitum. Ergo mergunt e lacu protinus in aqua cados, donec bruma transeat, et consuetudo fiat algendi. Est etiamnum aliud genus ejus per se, quod vocat dulce Narbonensis provincia, et in ea maxime Vocontii. Adservatur ejus gratia uva diutius in vite, pediculo intorto. Ab aliis ipse palmes inciditur in medullam, ab aliis uva torretur in tegulis: omnia ex Helvenaca vite. His adjiciunt aliqui, quod vocant diachyton, uvis in sole siccatis, loco clauso per dies septem, in cratibus, totidem pedes a terra altè, noctibus a rore defensis, octavo die calcatis: ita fieri optimi odoris saporisque. Dulci e genere est et melitites. Distat a mulso, quod fit e musto, cum quinque congiis austeri musti, congiis mellis et salis cyatho suffervefactis, austerum. Sed inter hæc genera potuum ponere debeo et protropum: ita appellatur a

quibusdam mustum sponte defluens, antequam calcen-
tur uvæ. Hoc protinus diffusum lagenis suis defervere
passi, postea in sole quadraginta diebus torrent æstatis
secutæ, ipso Canis ortu.

Secundarii vini genera III.

XII. 10. Non possunt jure dici vina, quæ Græci deu-
teria appellant, Cato et nos loram, maceratis aqua vi-
naceis: sed tamen inter vina operaria numerantur. Tria
eorum genera. Decima parte aquæ addita, quæ musti
expressa sit, et ita nocte ac die madefactis vinaceis, rur-
susque prælo subjectis. Alterum, quomodo Græci facti-
tavere, tertia parte ejus quod expressum sit, addita
aquæ, expressoque decocto ad tertias partes. Tertium
est, fæcibus vini expressum, quod fæcatum Cato appel-
lat. Nulli ex his plus, quam anno, usus.

Quam nuper cæperint vina generosa in Italia.

XIII. 11. Verum inter hæc subit mentem, quum sint
genera nobilia, quæ proprie vini intelligi possint, LXXX
fere in toto orbe, duas partes ex hoc numero Italie
esse, longe propterea ante cunctas terras. Et hinc deinde
altius cura serpit, non a primordio hanc gratiam fuisse:
auctoritatem post sexcentimum Urbis annum cœpisse.

De vini observatione a Romulo rege posita.

XIV 12. Romulum lacte, non vino, libasse, indicio
sunt sacra ab eo instituta, quæ hodie custodiunt morem.

Numæ regis Postumia lex est: «Vino rogum ne respergito.» Quod sanxisse illum propter inopiam rei nemo dubitet. Eadem lege, ex imputata vite libari vina diis, nefas statuit, ratione excogitata, ut putare cogerentur, alias aratores, et pigri circa pericula arbusti. M. Varro auctor est, Mezentium Etruriæ regem auxilium Rutulis contra Latinos tulisse vini mercede, quod tûm in Latino agro fuisset.

13. Non licebat id feminis Romæ bibere. Invenimus inter exempla, Egnatii Mecenii uxorem, quod vinum bibisset, e dolio, interfectam fusti a marito, eumque cædis a Romulo absolutum. Fabius Picfor in Annalibus suis scripsit: «Matronam, quod loculos, in quibus erant claves vinariæ cellæ, resignavisset, a suis inedia mori coactam.» Cato, «ideo propinquos feminis osculum dare, ut scirent an temetum olerent.» Hoc tûm nomen vino erat: unde et temulentia appellata. Cn. Domitius iudex pronuntiavit, mulierem videri plus bibisse, quam valetudinis causa, viro insciente, et dote multavit. Diuque ejus rei magna parsimonia fuit. L. Papirius imperator adversus Samnites dimicaturus votum fecit, si vicisset, Jovi pocillum vini. Denique inter dona sextarios lactis datos invenimus, nusquam vini. Idem Cato, quum in Hispaniam navigaret, unde cum triumpho rediit: «Non aliud, inquit, vinum bibi, quam remiges:» in tantum dissimilis istis, qui etiam convivis alia, quam sibi-metipsis, ministrant, aut procedente mensa subjiciunt.

Quibus vinis Antiqui.

XV. Lautissima apud priscos vina erant, myrrhæ odore

condita, ut apparet in Plauti fabula, quæ Persa inscribitur, quamquam in ea, et calamum addi jubet. Ideo quidam aromatite delectatos maxime credunt. Sed Fabius Dossennus his versibus decernit:

Mittebam vinum pulcrum, murrhinam.

Et in Acharistione:

Panem et polentam, vinum murrhinam.

Scævola quoque, et Ælium, et Ateium Capitonem in eadem sententia fuisse video, quoniam in Pseudolo sit:

Quod si opus siet, ut dulce promat indidem, ecquid habet?

CHAR.

Rogas?

Murrhinam, passum, defrutum, mella.....

Quibus apparet non inter vina modo murrhinam, sed inter dulcia quoque nominatum.

Notabilia circa apothecas. De vino Opimiano.

XVI. 14. Apothecas fuisse, et diffundi solita vina anno DCXXXIII Urbis, apparet indubitato Opimiani vini argumento, jam intelligente suum bonum Italia. Non dum tamen ista genera in claritate erant. Itaque omnia tunc genita unum habent consulis nomen. Sic quoque postea diu transmarina in auctoritate fuerunt, et ad avos usque nostros: quin et Falerno jam reperto, sicut apparet ex illo Comici versu,

Quinque Thasi depromam, bina Falerni.

P. Licinius Crassus, et L. Julius Cæsar censores anno Urbis conditæ DCLXV edixerunt, « ne quis vinum Græcum amineumque octonis æris singula quadrantalìa venderet. » Hæc enim verba sunt. Tanta vero vino Græco gratia erat, ut singulæ potiones in convictu darentur.

Quando primum vini quatuor genera posita.

XVII. Quibus vinis auctoritas fuerit sua in mensa, M. Varro his verbis tradit: « L. Lucullus puer apud patrem numquam lautum convivium vidit, in quo plus semel Græcum vinum daretur. Ipse quum rediit ex Asia, millia cadum in congiarium divisit amplius centum. C. Sentius, quem prætorem vidimus, Chium vinum domum suam illatum dicebat tum primum, quum sibi cardiaco medicus dedisset. Hortensius super decem millia cadum heredi reliquit. » Hactenus Varro.

15. Quid? non et Cæsar dictator triumphi sui cena vini Falerni amphoras, Chii cados in convivia distribuit? Idem Hispaniensi triumpho Chium et Falernum dedit. Epulo vero in tertio consulatu suo, Falernum, Chium, Lesbium, Mamertinum: quo primum tempore quatuor genera vini apposita constat. Postea ergo alia omnia in nobilitatem venerunt, circiter septingentesimum Urbis annum.

Ex labrusca usus: et quis frigidissimus natura succus.

XVIII. 16. Itaque non miror innumerabilia pæne genera fictitii reperta multis ante sæculis, quæ nunc dice-

mus, omnia ad medicinæ usum pertinentia. Omphacium quo modo fieret, propter unguenta diximus priore libro. Fit e labruscâ, hoc est, vite silvestri, quod vocatur œnanthinum. Flores ejus libris duabus in musti cado macerati, post xxx dies mutantur. Præter hoc radix labruscæ et acini coria perficiunt. Ii paulo postquam defloruere, singulare remedium habent ad refrigerandos in morbis corporum ardores, gelidissima, ut ferunt, natura. Pars eorum æstu moritur, priusquam reliqui, qui solstitiales dicuntur. Universi numquam maturescunt: et si prius, quam tota marcescat uva, incocta detur cibo gallinaceo generi, fastidium gignit uvas appetendi.

Vini fictitii genera LXXVI.

XIX. Fictitiorum primum fit ex ipso vino, quod vocant adynamon, hoc modo: albi musti sextarii xx, aquæ dimidium, fervet donec excoquatur aquæ mensura. Alii marinæ sextarios decem, tantundem pluviam, in sole quadraginta diebus torrent. Dant ægris, quibus vini noxiam timent.

Proximum fit e milii semine maturo, cum ipsa stipula, libram et quadrantem in congios duos musti, macerato, et post septimum mensem transfuso. Ex loto arbore, frutice, herba, dictum est uti quæque fierent.

Fiunt et e pomis quæ dicemus, interpretationibus non nisi necessariis additis: primumque e palmis, quo Parthi et Indi utuntur, et Oriens totus: maturarum, quas vocant chydæas, modio in aquæ congiis tribus macerato, expressoque. Sic fit et sycites e fico, quem alii palmi-

primum, alii catorchiten vocant. Aut si dulce esse non libeat, pro aqua tantumdem vinaceorum adjicitur. E Cypria fico et acetum præcellens, atque Alexandrina quoque melius. Vinum fit, et e siliqua Syriaca, et e piris, malorumque omnibus generibus. Sed e Punicis, quod rhoiten vocant: et e cornis, mespilis, sorbis, moris siccis, nucleis pineis. Hi musto madidi exprimuntur: superiora per se mitia. Myrtiten Cato quemadmodum fieri docuerit, mox paulo indicabimus. Græci vero et alio modo. Ramis teneris cum suis foliis in albo musto decoctis, tuis, libram in tribus musti congiis defervefaciunt, donec duo supersint. Quod ita silvestris myrti baccis factum est, myrtidanum vocatur: hoc manus tingit.

Ex his quæ in hortis gignuntur fit vinum e radice, asparago, cunila, origano, apii semine, abrotono, mentastro, ruta, nepeta, serpyllo, marrubio. Manipulos binos conduit in cadum musti, et sapæ sextarium, et aquæ marinæ heminam. E nâpis fit, duum denariorum pondere in sextarios binos musti addito: item e scillæ radice. Inter flores ex rosæ foliis tuis in linteolo in mustum collatis, cum pondusculo, ut sidat, xl pondere denariorum in sextarios videnos musti, nec ante tres menses vase aperto. Item e nardo Gallico, et aliud e silvestri.

Aromatiten quoque invenio factitatum tantum non unguentorum compositione, primo e myrrha, ut diximus, mox et nardo Celtico, calamo, aspalatho, offis in mustum aut dulce vinum dejectis. Alii de calamo, junco, costo, nardo Syriaco, amomo, casia, cinnamomo,

croco, palma, asaro, similiter et offa. Apud alios nardi, et malobathri selibris in musti congios duos additis: qualia nunc quoque fiunt pipere et melle addito, quam alii condita, alii piperata appellant. Invenitur et nectarites ex herba, quam alii helenion, alii medicam, alii symphyton, alii Idæam et Orestion, alii nectaream vocant, radice ponderis XL denariorum in sextarios sex musti addita, similiter in linteo.

Ex ceteris herbis, fit absinthites in XL sextariis musti, absinthii Pontici libra decocta ad tertias partes vel scopis absinthii in vinum additis. Similiter hyssopites et Cilicio hyssopo, unciis tribus in duos congios musti conjectis, aut tuis in unum. Fiunt utraque et alio modo, circa radices vitium sato. Sic et elleboriten fieri ex veratro nigro Cato docet. Sic fit et scammonites. Mira vitium natura, saporem alienum in se trahendi, qualem et salicum redolent Patavinorum in palustribus vindemiæ. Sic et elleborum seritur in Thaso, aut cucumis silvester, aut scammonia: quod vinum phthorium vocant, quoniam abortus facit.

Fit et ex herbis, quarum naturæ suo loco dicentur. E stœchade, et radice gentianæ, et tragorigano, et dictamno, asaro, dauco, elelisphaco, panace, acoro, conyza, thymo, mandragora, junco. Vocarunt et scyzinum, et itæomelin, et lectisphagiten, quorum jam oblitterata ratio est.

Et fruticum vero e genere, cedri utriusque, cupressi, laurus, juniperi, terebinthi, in Gallia lentisci, baccas aut lignum recens musto decoquunt. Item chamelæ, et chamæpityos, et chamædryos lignum eodem modo,

et ex flore, in congium musti decem denariorum pondere addito.

Hydromeli, sive melicraton.

XX. 17. Fit vinum et ex aqua ac melle tantum. Quinquennio ad hoc servari cælestem jubent. Aliqui prudentiores statim ad tertias partes decoquunt, et tertiam mellis veteris adjiciunt : deinde XL diebus Canis ortu in sole habent. Alii diffusa ita decimo die obturant. Hoc vocatur hydromeli, et vetustate saporem vini adsequitur, nusquam laudatius, quam in Phrygia.

Oxymeli.

XXI. Quin et acetum melle temperabatur : adeo nihil intentatum vitæ fuit. Oxymeli hoc vocarunt, mellis decem libris, acetis veteris heminis quinque, salis marini libra, aquæ pluvie sextariis quinque suffervefactis decies, mox elutriatis, atque ita inveteratis. Omnia ab Themisone summo auctore damnata : et hercule coactus eorum usus videri potest, nisi si quis naturæ opus esse credit aromatiten, et ex unguentis vina composita, aut ut biberentur genuisse eam frutices. Ista sunt cognita jucunda, solertia humani animi omnia exquirente. Nihil quidem ex his anno durare, præterquam quæ vetustate ipsa fieri di imus : et plura ne tricenis quidem diebus, non erit dubium.

Vini prodigiosi genera. XII.

XXII. 18. Sunt et in vino prodigia. Dicitur in Arcadia fieri, quod fecunditatem feminis importet, viris rabiem. At in Achaia maxime circa Caryniam abigi partum vino atque etiam si uvam edant gravidæ, quum differentia in gustatu non sit. Trœzenium vinum qui bibunt, negantur generare. Thasos duo genera vini diversa facere proditur: unum quo somnus concilietur, alterum vero quo fugetur. Apud eosdem vitis theriace vocatur, cujus et vinum et uva contra serpentium ictus medetur. Libanios thuris odore, ex qua diis prolibant. E diverso aspendios, damnata aris. Ferunt eam nec ab alite ulla attingi. Thasiam uvam Ægyptus vocat apud se prædulcem, quæ solvit alvum. Est contra in Lycia, quæ solutam firmat. Ægyptus et ecbolada habet, abortus facientem. Vina in apothecis Canis ortu mutantur quædam, posteaque restituuntur sibi. Sic et mari navigatio, cujus jactatus his, quæ duraverint, tantum vetustatis adjicere sentitur, quantum habuerint.

Quibus vinis ad sacra uti non sit fās.

XXIII. 19. Et quoniam religione vita constat, proli-
bare diis nefastum habetur vina, præter imputatæ vitis,
fulmine tactæ, quamque juxta hominis mors laqueo pe-
penderit, aut vulneratis pedibus conculcata, et quod
circumcisis vinaceis profluxerit, aut superne deciduo im-
mundiore lapsu aliquo polluta. Item Græca, quoniam

aquam habeant. Vitis ipsa quoque manditur, decoctis caulibus summis, qui et condiuntur in aceto ac muria.

Quibus generibus musta condiant.

XXIV. Verum et de apparatu vini dixisse conveniat, quum Græci privatim ea præcepta condiderint, artemque fecerint, sicut Euphronius, et Aristomachus, et Commiades, et Hicesius. Africa gypso mitigat asperitatem, nec non aliquibus sui partibus calce. Græcia argilla, aut marmore, aut sale, aut mari, lenitatem excitat: Italiæ pars aliqua rabulana picæ: ac resina condire musta vulgare est ei, provinciisque finitimis. Nonnunquam prioris vini fæce, acetove condiunt. Nec non et ex ipso musto fiunt medicamina: decoquitur, ut dulcescat portione virium. Nec durare ultra annum spatium tale proditur. Aliquibus in locis decoquunt ad sapis musta, infusisque his ferociam frangunt. Et in hoc tamen genere, et in omni alio subministrant vasa ipsa condimentis picis: cujus faciendæ ratio proximo dicitur volumine.

De pice, resinis.

XXV. 20. Arborum succo manantium picem resinamque, aliæ ortæ in Oriente, aliæ in Europa ferunt. Quæ interest Asia, utrimque quasdam habet. In Oriente, optimam tenuissimamque terebinthi fundunt: deinde lentisci, quam et mastichen vocant: postea cupressi, acerrimam sapore. Liquidam omnes, et tantum resinam: crassiorem vero et ad pices faciendas cedrus. Arabica

resina alba est, acri odore, difficilis coquenti. Judæa callosior, et terebinthina quoque odoratior: Syriaca Attici mellis similitudinem habet. Cypria antecedit omnes: est autem melleo colore, carnosa. Colophonia præter ceteras fulva: si teratur, alba fit, gravior odore: ob id non utuntur ea unguentarii. In Asia quæ fit e picea, admodum candida, spagas vocatur. Resina omnis dissolvitur oleo. Quidam et creta figlinarum hoc fieri arbitrantur. Pudetque confiteri, maximum jam honorem ejus esse in evellendis virorum corpori pilis.

Ratio autem condiendi musta, in primo fervore, qui novem diebus quum plurimum peragitur, adpersu picis, ut odor vino contingat, et saporis quædam acumina. Vehementius id fieri arbitrantur crudo flore resinæ, excitarique lenitatem. E diverso crapula compesci feritatem nimiam, frangique virus: aut ubi pigra lenitas torpeat, virus addi. Liguriæ maxime Circumpadanisque mustis crapulæ utilitas discernitur hoc modo: pugnacibus mustis crapulæ plus inditur, lenibus parcius. Sunt qui ex utroque condiri velint: necnon alia, quæ est musti, pice et natura. Vitiumque musto quibusdam in locis iterum sponte fervere: qua calamitate deperit sapor, vappæque accipit nomen, probrosum etiam hominum, quum degeneravit animus. Aceti enim nequitia inest virtus magnos ad usus, et sine queis vita inerior degi non possit.

Cetero vinorum medicaminis tanta cura est, ut cinere apud quosdam, ceu gypso alibi, et quibus diximus modis, instaurentur. Sed cinerem e vitis sarmentis, aut quercu præferunt. Quin et marinam aquam ejusdem rei

gratia ex alto peti jument, servarique ab æquinoctio verno, aut certe nocte solstitio, et Aquilone flante hauriri, vel si circa vindemiam hauriatur, decoqui.

Pix in Italia ad vasa vino condendo maxime probatur Brutia. Fit e piceæ resina, in Hispania autem e pinastris, minime laudata. Est enim resina harum amara et arida, et gravi odore. Differentiam rationemque faciendi proximo volumine demonstrabimus inter arbores feras. Vitia, præter supra dicta, acor aut fumidum virus: picis autem, adustio: experimentum vero, si fragmenta subluceant, ac sub dente lentescant acore jucundo. Asia picem Idæam maxime probat, Græcia Piericam, Virgilius Naryciam. Diligentiores admiscunt nigram mastichen, quæ in Ponto bituminis similis gignitur, et iris radicem, oleumque. Nam ceram accipientibus vasis compertum est vina acescere. Sed transferre in ea vasa, in quibus acetum fuerit, utilius, quam in ea, in quibus dulce aut mulsum. Cato jubet vina concinnari (hoc enim utitur verbo) cineris lixivii cum defruto cocti parte quadragesima, in culeum: vel salis sesquilibra, interim et tuso marmore. Facit et sulphuris mentionem, resinæ vero in novissimis. Super omnia addi maturescente jam vino jubet mustum, quod ille tortivum appellat, nos intelligimus novissime expressum. Et adjicimus tingendi gratia colores, ut pigmentum aliquod vini, atque ita pinguius fieri. Tot veneficiis placere cogitur: et miramur noxium esse. In vitium inclinantis experimentum est, laminæ plumbeæ mutatus in eo colos.

De aceto : de fæce.

XXVI. Proprium autem inter liquores vino, mucescere, aut in acetum verti : exstantque medicinæ volumina. Et fæx vini siccata recipit ignes, ac sine alimento per se flagrat. Cinis ejus nitri naturam habet, easdemque vires, hoc amplius, quo pinguior sentitur.

De vasis vinariis : de cellis.

XXVII. 21. Magna et collecto jam vino differentia in cella. Circa Alpes ligneis vasis condunt, circulisque cingunt, atque etiam hieme gelida ignibus rigorem arcent. Mirum dictu, sed aliquando visum : ruptis vasis steteræ glaciæ moles, prodigii modo, quoniam vini natura non gelascit, alias ad frigus stupens tantum. Mitiores plagæ doliis condunt, infodiuntque terræ tota, aut ad portionem situs. Item cælum præbent : alibi vero impositis tectis arcent : tradunturque et hæc præcepta : latus cellæ vinariæ, aut certe fenestras obverti in Aquilonem oportere, vel utique in exortum æquinoctialem. Sterquilinia et arborum radices procul abesse, omniaque odoris evitandi, facillimo in vina transitu : ficos utique et caprificos. Doliis etiam intervalla dari; ne inter sese vitia serpent, contagione vini semper ocissima. Quin et figuras referre. Ventruosa ac patula minus utilia. Picari oportere protinus a Canis ortu, postea perfundi marina aqua aut salsa, dein cinere sarmenti adspergi, vel argilla, abstersa myrrha suffiri, ipsasque sæpius cellas.

Imbecilla vina demissis in terram doliis servanda, valida expositis. Numquam implenda : et quod supersit, passo aut defruto perungendum, admixto croco, pice veteri, cum sapa : sic opercula doliorum medicanda, addita mastiche ac pice. Bruma aperiri vetant, nisi sereno die. Vetant Austro flante, lunave plena. Flos vini candidus probatur : rubens triste signum est, si non is vini color sit. Item vasa incalescentia, operculave sudantia. Quod celeriter florere cœperit, odoremque trahere, non fore diutinum. Ipsa quoque defruta ac sapa, quum sit cœlum sine luna, hoc est, in sideris ejus coitu, neque alio die coqui jubent : præterea plumbeis vasis, non æreis, nucibusque juglandibus additis : eas enim fumum excipere. Campaniæ nobilissima exposita sub dio in cadis verberari sole, luna, imbre, ventis aptissimum videtur.

De ebrietate.

XXVIII. 22. Ac si quis diligentius reputet, in nulla parte operosior vita est, ceu non saluberrimum ad potum aquæ liquorem natura dederit, quo cetera omnia animantia utuntur. At nos vinum bibere et jumenta cogimus : tantoque opere, tanto labore et impendio constat, quod hominis mentem mutet, ac furorem gignat, millibus scelerum huic deditis : tanta dulcedine, ut magna pars non aliud vitæ præmium intelligat. Quin immo ut plus capiamus, sacco frangimus vires : et alia irritamenta excogitantur : ac bibendi etiam causa venena conficiuntur, aliis cicutam præsumptibus, ut bibere mors cogat, aliis pumicis farinam, et quæ referendo

pu^det docere. Cautissimos ex his balineis coqui videmus, exanimesque efferrī. Jam vero alios lectum exspectare non posse, immo vero nec tunicam, nudos ibi protinus anhelos ingentia vasa corripere, velut ad ostentationem virium, ac plene infundere, ut statim vomant, rursusque hauriant, idque iterum tertiumque: tamquam ad perdenda vina geniti, et tamquam effundi illa non possint, nisi per humanum corpus. Ad hoc pertinent peregrinæ exercitationes, et volutatio in cœno, ac pectorosa cervicis repandæ ostentatio. Per omnia hæc prædicatur sitis quæri. Jam vero quæ vasa adulteriis cælata? tamquam per se parum doceat libidines temulentia. Ita vina ex libidine hauriuntur, atque etiam præmio invitatur ebrietas, et si diis placet, emitur. Alius, ut quantum biberit tantum edat, pretium vinolentiæ lege accipit. Alius quantum alea quæsierit, tantum bibit. Tunc avidi matronam oculi licentur, graves produnt marito: tunc animi secreta proferuntur. Alii testamenta sua nuncupant: alii mortifera loquuntur, rediturasque per jugulum voces non continent, quam multis ita interemptis. Vulgoque veritas jam adtributa vino est. Interea ut optime cedat, solem orientem non vident, ac minus diu bibunt. Hinc pallor, et genæ pendulæ, oculorum ulcera, tremulæ manus, effu^dentes plena vasa, et (quæ sit pœna præsens) furiales somni, et inquietas nocturna, præmiumque summum ebrietatis libido portentosa, ac jucundum nefas. Postera die ex ore halitus cadi, ac fere rerum omnium oblivio, morsque memoriæ. Rapere se ita vitam prædicant, quum priorem diem quotidie perdant, illi vero et venientem.

Tiberio Claudio principe ante hos annos XL institutum, ut jejuni biberint, potusque vini antecederet cibos: externis et hoc artibus, ac medicorum placitis novitate aliqua sese commendantium. Gloriam hæc virtute Parthi quærunt, famam apud Græcos Alcibiades meruit, apud nos cognomen etiam Novellius Torquatus Mediolanensis, ad proconsulatum usque e prætura honoribus gestis, tribus congiis (unde et cognomen illi fuit) epotis uno impetu, spectante miraculi gratia Tiberio Claudio principe, in senecta jam severo, atque etiam sævo alias, sed ipsa juvena ad merum pronior fuerat. Eaque commendatione credidere L. Pisonem Urbis Romæ curæ ab eo delectum, quod biduo duabusque noctibus perpotationem continuasset apud ipsum jam principem. Nec alio magis Drusus Cæsar regenerasse patrem Tiberium ferebatur. Torquato rara gloria (quando et hæc ars suis legibus constat) non labasse sermone, non levatum vomitione, non altera corporis parte, dum biberet: matutinas obiisse vigilias, plurimum hausisse uno potu: plurimum præterea aliis minoribus addidisse: optima fide non respirasse in hauriendo, neque exspuisse: nihilque ad elidendum in pavimentis sonum ex vino reliquisse, diligenti scito legum contra bibendi fallacias. Tergilla Ciceroni M. F. binos congios simul haurire solitum ipsi objicit: Marcoque Agrippæ a temulento scyphum impactum. Etenim hæc sunt ebrietatis opera. Sed nimirum hanc gloriam auferre Cicero voluit interfectori patris sui M. Antonio. Is enim ante eum avidissime apprehenderat hanc palmam, edito etiam volumine de sua ebrietate: quo patrocinari sibi ausus, adprobavit plane

(ut equidem arbitror) quanta mala per temulentiam terrarum orbi intulisset. Exiguo tempore ante prœlium Actiacum id volumen evomuit : quo facile intelligatur ebrius jam sanguine civium, et tanto magis eum sitiens. Namque et hæc necessitas vitium comitatur, ut bibendi consuetudo augeat aviditatem. Scitumque est Scytharum legati, « quanto plus biberint, tanto magis sitire Parthos. »

Ex aqua et frugibus vini vim fieri.

XXIX. Est et Occidentis populis sua ebrietas, fruge madida : pluribus modis per Gallias Hispaniasque, nominibus aliis, sed ratione eadem. Hispaniæ jam et vetustatem ferre ea genera docuerunt. Ægyptus quoque e fruge sibi potus similes excogitavit : nullaque in parte mundi cessat ebrietas : meros quippe hauriunt tales succos, nec diluendo, ut vina, mitigant. At hercules illic tellus fruges parere videbatur. Heu, mira vitiorum solertia, inventum est quemadmodum aqua quoque incibriaret. Duo sunt liquores corporibus humanis gratissimi, intus vini, foris olei, arborum e genere ambo præcipui, sed olei necessarius. Nec segniter vita in eo elaboravit. Quanto tamen in potu ingeniosior apparebit, ad bibendum generibus centum nonaginta quinque (si species vero æstimentur, pæne duplici numero), excogitatis, tantoque paucioribus olei : de quo in sequenti volumine dicemus.

C. PLINII SECUNDI HISTORIARUM MUNDI

LIBER XV.

NATURÆ FRUGIFERARUM ARBORUM.

De olea : quandiu apud Græcos tantum fuerit. Quando primum in Italia, Hispania, Africa, esse cœperit.

I. I. **O**LEAM Theophrastus e celeberrimis Græcorum auctoribus, Urbis Romæ anno circiter ccccxL negavit nisi intra XL millia passuum a mari nasci : Fenestella vero omnino non fuisse in Italia, Hispania, atque Africa, Tarquinio Priscò regnante, ab annis populi romani cLxxiii, quæ nunc pervenit trans Alpes quoque, et in Gallias Hispaniasque medias. Urbis quidem anno quingentesimo quinto, Appio Claudio Cæci nepote, L. Junio coss. olei libræ duodenæ assibus veniere. Et mox anno dclxxx M. Seius L. F. ædilis curulis olei denas libras singulis assibus præstitit populo romano per totum annum. Minus ea miretur, qui sciat post annos xxii Cn. Pompeii III consulatu oleum provinciis Italiam misisse. Hesiodus quoque in primis cultum agrorum docendam arbitratus vitam, negavit oleæ satorem fructum ex ea

percepisse quemquam : tam tarda tunc res erat. At nunc etiam in plantariis serunt, translatarumque altero anno decerpuntur baccae.

Quæ naturæ olivæ, et olei incipientis.

II. Fabianus negat provenire in frigidissimis oleam, neque in calidissimis. Genera earum tria dixit Virgilius, orchites, et radios, et pausias : nec desiderare rastros, aut falces, ullamve curam. Sine dubio et in iis solum maxime, cælumque refert. Verumtamen et tondentur, quum et vites : atque etiam interradi gaudent.

Consequens earum vindemia est, arsque vel major, olei musta temperandi. Ex eadem quippe oliva differunt succi. Primum omnium e cruda, atque nondum inchoatæ maturitatis : hoc sapore præstantissimum. Quin et ex eo prima unda præli laudatissima, ac deinde per diminutiones : sive (ut nuper inventum est) exilibus regulis pede incluso. Quanto maturior bacca, tanto pinguior succus, minusque gratus. Optima autem ætas ad decerpendum, inter copiam bonitatemque incipiente bacca nigrescere. Nostri vocant drupas, Græci vero drypetas. Cetero distat, an maturitas illa in torcularibus fiat, an ramis : rigua fuerit arbor, an suo tantum bacca succo, nihilque aliud quam rores cæli hiberit.

De oleo : nationes, et bonitas olei.

III. 2. Vetustas oleo tædium adfert, non item ut vino : plurimumque ætatis annuo est, provida (si libeat

intelligere) natura, quippe temulentiae nascentibus vinis uti necesse non est : quin immo invitat ad servandum blanda inveterati caries : oleo noluit parcel, fecitque ea necessitate promiscuum et vulgo. Principatum in hoc quoque bono obtinuit Italia toto orbe, maxime agro Venafrano, ejusque parte quae Licinianum fundit oleum : unde et Licinae gloria praecipua olivae. Unguenta hanc palmam dedere, accommodato ipsis odore. Dedit et palatum, delicatiore sententia. De cetero baccas Licinae nulla avis appetit. Reliquum certamen inter Istriae terram et Baeticae par est. Vicina bonitas provinciis, excepto Africae frugifero solo. Cereri totum id natura concessit : oleum ac vinum non invidit tantum : satisque gloriae in messibus fecit. Reliqua erroris plena, quem in nulla parte vitae numerosiorem esse docebimus.

3. Olivae constant nucleo, oleo, carne, amurca : saries haec est ejus amara. Fit ex aquis, ideo siccitatibus minima : riguis, copiosa. Suus quidem olivae succus oleum est, idque praecipue ex immaturis intelligimus, sicut de omphacio docuimus. Augetur oleum ad Arcturi exortum a. d. XVI. kalendas octobris : postea nuclei increscunt et caro. Quum sitiendi imbres copiosi accessere, vitiatum oleum in amurcam. Hujus color olivam cogit nigrescere : ideoque incipiente nigritia, minimum amurcae : ante eam nihil. Et error hominum falsus, existimantium maturitatis initium, quod est vitii proximum. Deinde, quod oleum crescere olivae carne arbitrantur, quum succus omnis in corpus abeat, lignumque intus grandescat. Ergo tum maxime rigantur. Quod ubi cura,

multisve imbribus accidit, oleum absumitur, nisi consecuta serenitate, quæ corpus extenuet. Omnino enim, ut Theophrasto placet, est olei causa calor: quare et in torcularibus, et jam in cellis multo igne quæritur. Tertia est culpa in parsimonia, quoniam propter impendium decerpenti exspectatur, ut decidat oliva. Qui medium temperamentum in hoc servant, perticis decutiunt, cum injuria arborum, sequentisque anni damno. Quippe olivantibus lex antiquissima fuit: « Oleam ne stringito, neve verberato. » Qui cautissime agunt, arundine levi ictu, nec adversos percutiunt ramos. Sic quoque alternare fructus cogitur decussis germinibus. Nec minus, si exspectetur ut cadat: hærendo enim ultra suum tempus, absumunt venientibus alimentum, et detinent locum. Argumentum est, quod nisi ante Favonium collectæ, novas vires resumunt, et difficiliter cadunt.

Olivarum genera xv.

IV Prima ergo ab autumno colligitur, vitio operæ, non naturæ, pausia, cui plurimum carnis: mox orchites, cui olei: post radius. Has enim ocissime occupatas, quia sunt tenerrimæ, amurca cogit decidere. Differuntur vero etiam in Martium mensem callosæ, contra humorem pugnaces, ob idque minimæ, Licinia, Cominia, Contia, Sergia, quam Sabini regiam vocant, non ante Favonii adflatum nigrescentes, hoc est a. d. vi. idus febr. Tunc arbitrantur eas maturescere: et quoniam probatissimum ex iis fiat oleum, accedere etiam ratio pravitati videtur. Feruntque frigore sterilitatem fieri.

sicut copiam maturitate: quum sit illa bonitas non temporis, sed generis, tarde putrescentium in amurcam. Similis error collectam servandi in tabulatis, nec priusquam sudet premendi: quum omni mora oleum decrescat, amurca augeatur. Itaque vulgo non amplius senas libras singulis modiis exprimi dicunt. Amurcæ mensuram nemo agit, quanto ea copiosior reperiatur in eodem genere diebus adjectis.

Omnino in vita error est publicus, tumore olivæ crescere oleum existimantium: præsertim quum magnitudine copiam olei non constare, indicio sint quæ regiæ vocantur, ab aliis majorinæ, ab aliis phauliæ, grandissimæ, alioqui minimo succo. Et in Ægypto carnosissimis olei exiguum. Decapoli vero Syriæ perquam parvæ, nec cappari majores, carne tamen commendantur. Quam ob causam Italicis transmarinæ præferuntur in cibus, quum oleo vincantur: et in ipsa Italia ceteris Picenæ, et Sidicinæ. Sale illæ privatim condiuntur, et ut reliquæ, amurca, sapave: necnon aliquæ oleo suo sine arcessita commendatione. Muriæ innatant colymbades: franguntur eadem, herbarumque viridum sapore condiuntur. Fiunt et præcoeces ferventi aqua perfusæ, quamlibet immaturæ. Mirumque, dulcem succum olivas bibere, et alieno sapore infici. Purpureæ sunt et in iis, ut uvis, in nigrum colorem transeuntibus, pausiæ. Sunt et superbæ, præter jam dicta genera. Sunt et prædulces, per se tantum siccatae, uvisque passis dulciores, admodum raræ in Africa, et circa Emeritam Lusitaniæ. Oleum ipsum sale vindicatur a pinguitudinis vitio. Cortice olæe conciso odorem accipit medicati: alias, ut vino, palati

gratia nulla est. Nec tam numerosa differentia : tribus ut plurimum bonitatibus distat. Odor in tenui argutior, et is tamen etiam in optimo brevis.

De natura olei.

V. 4. Oleo natura tepefacere corpus, et contra algores munire : eidemque fervores capitis refrigerare. Usus ejus ad luxuriam vertere Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnasiis publicando. Notum est, magistratus honoris ejus, octogenis sestertiis strigmenta olei vendidisse. Oleæ honorem romana majestas magnum præbuit, turmas equitum idibus juliis ex ea coronando : item minoribus triumphis ovantes. Athenæ quoque victores olea coronant, Græci vero oleastro Olympiæ.

Cultura olearum : de servandis olivis. Quomodo faciendum sit oleum.

VI. 5. Nunc dicentur Catonis placita de olivis. In calido et pingui solo radium majorem, Salentinam, orchitem, pausiam, Sergianam, Cominianam, albiceram seri jubet : adjicitque singulari prudentia, quam earum in finitimis locis optimam esse dicant. In frigido autem et macro, Liciniam. Pingui enim aut ferventi vitiari ejus oleum, arboremque ipsam fertilitate consumi : musco præterea rubro infestari. Spectare oliveta in Favonium loco exposito solibus censet : nec alio ullo modo laudat.

6. Condi olivas optime, orchites, et pausias, vel virides in muria, vel fractas in lentisco. Oleum quam acerbissima oliva optimum fieri. Cetero quam primum e

terra colligendam : si inquinata sit, lavandam : siccari triduo satis esse. Si gelent frigora, quarto die premendam : hanc et sale adspergi. Oleum in tabulato minui, deteriusque fieri : item et in amurca, et fracibus : hæ sunt carnes, et inde fæces. Quare sæpius die capulandum : præterea in conchas, et plumbeas cortinas : ære vitiari. Ferventibus omnia ea fieri clausisque torcularibus, et quam minime ventilatis : ideo nec ligna ibi cædi oportere : qua de causa e nucleis ipsarum ignis aptissimus. Et e cortinis in labra fundendum, ut fracès et amurca liquentur. Ob id crebrius vasa mutanda, fiscinas spongia tergendas, ut quam maxime pura sinceritas constet. Postea inventum, ut lavarentur utique ferventi aqua : protinus prælo subjicerentur solidæ, ita enim amurca exprimitur : mox trapetis fractæ premerentur iterum. Premi plus quam centenos modios, non probant. Factus vocatur. Quod vero post molam primum est, flos. Factus tres gemino foro a quaternis hominibus nocte ac die premi justum est.

Olei fictitii genera XLVIII. Cici arbor, sive croton, sive trixis, sive sesamum.

VII. 7. Non erat tum fictitium oleum : ideoque arbitrator de ea nihil a Catone dictum : nunc ejus genera plura. Primumque persequemur ea, quæ ex arboribus fiunt, et inter illas ante omnes ex oleastro. Tenue id, multoque amarius, quam oleæ : tantum ad medicamentum utile. Simillimum huic est ex chamelæa, frutice saxosó, non altiore palmo, foliis oleastri, baccisque.

Proximum fit et e cici, arbore in Ægypto copiosa: alii crotonem, alii trixin, alii sesamum silvestre appellant: ibique non pridem. Et in Hispania repente provenit altitudine oleæ, caule ferulaceo, folio vitium, semine uvarum gracilium pallidarumque. Nostri eam ricinum vocant a similitudine seminis. Coquitur id in aqua, innatansque oleum tollitur. At in Ægypto, ubi abundat, sine igne et aqua sale adpersum exprimitur, cibis fœdum, lucernis utile. Amygdalinum, quod aliqui metopium vocant, ex amaris nucibus arefactis, et in offam contusis, adpersis aqua iterumque tuis, exprimitur. Fit et e lauro, admixto druparum oleo. Quidamque e baccis expriment tantum: alii foliis modo: aliqui folio et cortice baccarum: nec non styracem addunt, aliosque odores. Optima laurus ad id latifolia, silvestris, nigra baccis. Simile est e myrto nigra: et hæc latifolia melior. Tunduntur baccæ adpersæ calida aqua, mox decoquuntur. Alii foliorum mollissima decoquant in oleo, et expriment. Alii dejecta ea in oleum prius sole maturant. Eadem ratio et in sativa myrto: sed præfertur silvestris minore semine, quam quidam oxymyrsinen vocant, alii chamæmyrsinen: aliqui acoron a similitudine: est enim brevis, fruticosa. Fit et e citro, cupresso: nucibus juglandibus, quod caryinon vocant: malis cedri, quod pisse-læon. Ex grano quoque Gnidio, purgato semine et tuso. Item léntisco: nam et cyprinum, et e glande Ægyptia ut fieret odorum causa, dictum est. Iudæi ex castaneis, et sesama, atque oryza facere dicuntur: Ichthyophagi, e piscibus. Inopia cogit aliquando luminum causa et e platani baccis fieri, aqua et sale maceratis. Et œnanthu-

num fit de ipsa œnanthe, ut dictum est in unguentis. Gleucino mustum incoquitur vapore lento: ab aliis sine igne circumdatis vinaceis diebus xxii bis singulis permixtum: consumiturque mustum oleo. Aliqui non sampsuchum tantum admiscent, sed etiam pretiosiora odoramenta. Nam in gymnasiis quoque conditur odoribus, sed vilissimis.

Fit et de aspalatho, calamo, balsamo, iri, cardamomo, meliloto, nardo Gallico, panace, sampsucho, helenio, cinnamomi radice, omnium succis in oleo maceratis expressisque. Sic et rhodinum e rosis: juncinum e junco, quod est rosaceo simillimum: item hyoscyamo, lupinis, et narcisso. Plurimum autem in Ægypto e raphani semine, aut gramine herba, quod chortinon vocant. Item sesama, et urtica, quod cnedinum appellant. E lilio et alibi fit sub dio, sole, luna, pruina maceratum. Suis herbis componunt inter Cappadociam et Galatiam, quod Selgiticum vocant, nervis admodum utile: sicut in Italia Iguvini. E pice fit, quod pissinum appellant, quum coquitur, velleribus supra halitum ejus expansis, atque ita expressis: probatum maxime e Brutia: est enim pinguis et resinosissima. Color oleo fulvus. Sponte nascitur in Syriæ maritimis, quod elæomeli vocant. Manat ex arboribus pingue, crassius melle, resina tenuius, sapore dulci, et hoc medicis. Veteri quoque oleo usus est ad quædam genera morborum. Existimatur et ebori vindicando a carie utile esse. Certe simulacrûm Saturni Romæ intus oleo repletum est.

De amurca.

VIII. 8. Super omnia vero celebravit amurcam laudibus Cato. Dolia olearia cadosque illa imbui, ne bibant oleum. Amurca subigi areas terendis messibus, ut formicæ rimæque absint. Quin et lutum parietum, ac tectoria, et pavimenta horreorum frumenti, vestiarius etiam contra teredines, ac noxia animalia, amurca adspergi: semina frugum perfundi: morbis quadrupedum, arborum quoque illa medendum, efficaci ad ulcera interiora humani quoque oris. Lora etiam ac coria omnia, et calciamina, axesque, decocta ungi, atque æramenta contra æruginem, colorisque gratia elegantioris: et totam suppellectilem ligneam, ac vasa fictilia, in quibus ficum aridam libeat adservare: aut si folia baccasque in virgis myrti: aliudve id genus simile. Postremo ligna macerata amurca, nullius fumi tædio ardere. Oleam si lambendo capra lingua contigerit, depaveritque primo germinatu, sterilesceat, auctor est M. Varro. Et hactenus de olea, atque oleo.

Genera pomorum, et naturæ. Nucum pinearum genera iv.

IX. 9. Reliqui arborum fructus vix specie figurave, non modo saporibus, succisque toties pernixtis atque insitis, enumerari queunt.

10. Grandissimus pineis nucibus, altissimeque suspensus, intus exiles nucleos lacunatis includit toris, vestitos alia ferruginis tunica, mira naturæ cura molliter

semina collocandi. Harum genus alterum terentinæ, digitis fragili putamine, aviumque furto in arbore. Tertium sappiniæ, e picea sativa, nucleorum cute verius quam putamine, adeo molli, ut simul mandatur. Quartum pityida vocant e pinastris, singularis remedii adversus tussim. In melle decoctos nucleos Taurini aquicelos vocant. Pineæ corona victores apud Isthmum coronantur.

Cotoneorum genera iv. Struthiorum genera iv.

X. i i. His proxima amplitudine mala, quæ vocamus cotonea, et Græci cydonia, ex Creta insula advecta. Incurvatos trahunt ramos, prohibentque crescere parentem. Plura eorum genera: chrysomela, incisuris distincta, colore ad aurum inclinato. Quæ candidiora, nostratia cognominata, odoris præstantissimi. Est et Neapolitanis suus honos. Minora ex eodem genere struthea, odoratius vibrant, serotino proventu, præcoci vero mustea. Strutheis autem cotonea insita suum genus fecere Mulvianum: quæ sola ex his vel cruda manduntur. Omnia jam et virorum salutatoriis cubilibus inclusa, simulacris noctium consciis imposita. Sunt præterea parva silvestria, a strutheis odoratissima, in sepibus nascentia.

Persicorum genera vi.

XI. Mala appellamus, quamquam diversi generis, Persica, et granata, quæ in Punicis arboribus novem generum dicta sunt. His acinus sub cortice intus: illis

lignum in corpore. Nec non et quædam e piris libralia appellata, amplitudinem sibi ponderis nomine asserunt.

12. Sed Persicorum palma duracinis. Nationum habent cognomen Gallica, et Asiatica. Post autumnum maturescunt, æstate præcocia, intra xxx annos reperta, et primo denariis singula venundata. Supernatia e Sabinis veniunt, popularia undique. Pomum innocuum expetitur ægris: pretiumque jam singulis triceni nummi fuere, nullius majore: quod miremur, quia non aliud fugacius. Longissima namque decerpto bidui mora est: cogitque se venundari.

Prunorum genera XII.

XII. 13. Ingens postea turba prunorum: versicolor, nigra, candida, hordearia appellata, a comitatu frugis ejus. Alia eodem colore seriora majoraque, asinina cognominata a vilitate. Sunt et nigra, ac laudatiora cerina, atque purpurea. Necnon ab externa gente Armeniaca, quæ sola et odore commendantur. Peculiaris impudentia est nucibus insitorum, quæ faciem parentis succumque adoptionis exhibent, appellata ab utroque nucipruna. Et hæc autem, et Persica, et cerina, ac silvestria, ut uvæ, cadis condita, usque ad alia nascentia ætatem sibi prorogant: reliquorum velocitas cito mitescentium transvolat. Nuper in Bætica malina appellari cœperunt malis insita, et alia amygdalina amygdalis. His intus in ligno nucleus amygdalæ est: nec aliud pomum ingeniosius geminatum est. In peregrinis arboribus dicta sunt Damascena, a Syriæ Damasco cognominata, jam pridem in

Italia nascentia, grandiore quamquam ligno, et exiliore carne, nec umquam in rugas siccata, quoniam soles sui desunt. Simul dici possunt populares eorum myxæ, quæ et ipsæ nunc cœperunt Romæ nasci insitæ sorbis.

De Persea.

XIII. In totum quidem Persica peregrina etiam Asiæ Græciæque esse, ex nomine ipso apparet, atque ex Perside advecta. Sed pruna silvestria ubique nasci certum est. Quo magis miror, hujus pomi mentionem a Catone non habitam, præsertim quum condenda demonstraret quædam et silvestria. Nam Persicæ arbores sero, et cum difficultate transiere, ut quæ in Rhodo nihil ferant, quod primum ab Ægypto earum fuerat hospitium. Falsum est, venenata cum cruciatu in Persis gigni, et pœnarum causa a regibus translata in Ægyptum, terra mitigata. Id enim de Persea diligentiores tradunt, quæ in totum alia est, myxis rubentibus similis, nec extra Orientem nasci voluit. Eam quoque eruditores negaverunt ex Perside propter supplicia translata, sed a perseo Memphi satam. Et ob id Alexandrum illa coronari victores ibi instituisse, in honorem atavi sui : semper autem folia habet et poma, subnascentibus aliis. Sed pruna quoque omnia post Catonem cœpisse manifestum est.

Malorum genera xxx. Quo quæque tempore externa poma venerint in Italiam, et unde.

XIV. 14. Malorum plura sunt genera. De citreis cum

sua arbore diximus. Medica autem Græci vocant patriæ nomine. Æque peregrina sunt zizipha, et tuberes, quæ et ipsa non pridem venere in Italiam : hæc ex Africa, illa ex Syria. Sex. Papinius, quem consulem vidimus, primus utraque attulit, divi Augusti novissimis temporibus, in castris sata, baccis similia, quam malis, sed aggeribus præcipue decora, quoniam et in tecta jam silvæ scandunt. Tuberum duo genera : candidum, et a colore syricum dictum. Pæne peregrina sunt in uno Italiæ agro Veronensi nascentia, quæ lanata appellantur. Lanugo ea obducit, strutheis quidem Persicisque plurima : his tamen peculiare nomen dedit, nulla alia commendatione insignibus.

Quæ novissima.

XV. Reliqua cur pigeat nominatim iudicare, quum conditoribus suis æternam propagaverint memoriam, tamquam ob egregium aliquod in vita factum? Nisi fallor, apparebit ex eo ingenium inserendi : nihilque tam parvum esse, quod non gloriam parere possit. Ergo habent originem a Matio, Gestioque, et Manlio, item Scandio : quibus cotoneo insito ab Appio e Claudia gente, Appiana sunt cognominata. Odor est his cotoneorum, magnitudo quæ Scandianis, color rubens. Ac ne quis id ambitu valuisse claritatis et familiæ putet, sunt et Sceptiana ab inventore libertino, insignia rotunditate. Cato adjicit Quiriana, et quæ tradit in doliis condi, Scantiana. Omnium autem nuperrime adoptata sunt parva, gratissimi saporis, quæ Petisia nominantur. Patrias no-

bilitavere Amerina, et Græcula. Cetera e causis traxere nomen : germanitatis, cohærentia et gemella, numquam singula in fetu : coloris, syrica : cognationis, melapia. Mustea, a celeritate mitescendi : quæ nunc melimela dicuntur, a sapore melleo. Orbiculata, a figura orbis in rotunditatem circumacti. Hæc in Epiro primum provenisse argumento sunt Græci, qui Epirotica vocant. Mammaram effigie orthomastia. A conditione castrati seminis, quæ spadonia appellant Belgæ. Melofoliis folium unum, aliquando et geminum erumpit e latere medio. Celerrime in rugas marcescunt pannucea. Stolide tument pulmonea. Est quibusdam sanguineus color, origine ex mori insitu tracta. Cunctis vero, quæ fuerunt a sole, partes rubent. Sunt et parva gratia saporis atque etiam acutiora odore, silvestria. Id peculiare improbitatis et acerbitatis convicium, et vis tanta, ut aciem gladii perstringat. Dat et farina vilissimis nomen, quamquam primis adventu, decerpique properantibus.

Pirorum genera xli.

XVI. 15. Eadem causa in piris taxatur superbiæ cognomine. Parva hæc, sed ocissima. Cunctis autem Crustumia gratissima. Proxima iis Falerna, a potu, quoniam tanta vis succi abundat (lacte hoc vocatur) : in iisque alia colore nigro donantur Syriæ. Reliquorum nomina aliter in aliis atque aliis locis appellantur. Sed confessis Urbis vocabulis auctores suos nobilitavere Decimiana, et ex eo tractum quod Pseudodecimianum vocant, Dolabelliana longissimi pediculi. Pomponiana cognomine

mamosa, Liceriana, Seviana, et quæ ex iis nata sunt, Turrana, longitudine pediculi distantia. Favoniana rubra, paulo superbis majora. Lateriana, Aniciana post-autumnalia acidulo sapore jucunda. Tiberiana appellantur, quæ maxime Tiberio principi placere: colorantur magis sole, grandescuntque: alioqui eadem essent quæ Liceriana. Patriæ nomina habent, serissima omnium Amerina, Picentina, Numantina, Alexandrina, Numidiana, Græca, et in his Tarentina: Signina, quæ alii a colore testacea appellant: sicut onychina, purpurea. Ab odore, myrapia, laurea, nardina. A tempore, hordearia: a collo, ampullacea: a corio laneo, bruta. Gentilitatis, cucurbitina: acidula, succi. Incerta nominum causa est barbaricis, Venereisque, quæ colorata dicunt: regiis, quæ minimo pediculo sessilia: patriciis, voconiis, viridibus oblongisque. Præterea dixit volema Virgilius, a Catone sumpta, qui et sementiva, et mustea nominat.

De insitorum varietate, et fulgurum expiatione.

XVII. Pars hæc vitæ jam pridem pervenit ad culmen, expertis cuncta hominibus. Quippe quum Virgilius insitam nucibus arbutum, malis platanum, cerasis ulmum dicat. Nec quidquam amplius excogitari potest. Nullum certe pomum novum diu jam invenitur. Neque omnia insita misceri fas est, sicut nec spinas inseri, quando fulgura expiari non queunt facile: quotque genera insita fuerunt, tot fulgura uno ictu pronuntiantur.

Turbinator piris figura. In iis serotina ad hiemem usque ad matrem pendent gelu maturescentia, Græca,

ampullacea, laurea : sicut in malis Amerina, Scandiana. Conduntur verò pira, ut uvæ, ac totidem modis : neque aliud in cadis, præterquam pruna. Pomis proprietas, pirisque vini : similiterque in ægris medentes cavent : ac vino et aqua coquuntur, atque pulmentarii vicem implent : quod non alia præter cotonea, et struthia.

De pomis servandis, et uvis.

XVIII. 16. In universum vero de pomis servandis præcipitur : pomaria in loco frigido ac sicco contabulari : septentrionalibus fenestris sereno die patere : austros specularibus arcere, aquilonis quoque adflatu poma deturpante rugis. Colligi mala post æquinoctium autumnale, neque ante xvi lunam, neque ante primam horam. Cadiva separari : stramentis, storeis, paleisve substerni. Rara componi, ut limites pervii spiritum æqualem accipiant. Amerina maxime durare, melimela minime.

17. Cotoneis in concluso spiramentum omne adimendum, aut incoqui melle ea, immergiveri oportere. Punica aqua marina fervente indurari : mox triduo sole siccata, ita ne nocturno rore contingantur, suspendi : et quum libeat uti, aqua dulci perlui. M. Varro et in doliis arenæ servari jubet : et immatura obrui terra in ollis fundo effracto, sed spiritu excluso, ac surculo pice illito : sic etiam crescere amplitudine majore, quam possint in arbore. Cetera mala foliis ficulnis, præterquam cadivis, singula convolvi : cistisque vitilibus condi, vel creta figlinarum illini.

Pira in vasis fictilibus picatis inversis obrui inter

scrobes. Tarentina serissime legi. Aniciana servari et in passo. Sorba quoque et scrobibus, gypsato operculo, duum pedum terra superinducta, in loco aprico, inversis vasis, et in doliis, ut uvas, cum ramis suspendi.

E proximis auctoribus quidam altius curam petunt : deputarique statim poma ac vites ad hunc usum præcipiunt, decrecente luna, post horam diei tertiam, cælo sereno, ac siccis ventis. Similiter deligi et ex locis siccis, et ante perfectam maturitatem, addito ut luna infra terram sit : uvas cum malleolo sarmenti duro, demptis forfice corruptioribus acinis, in dolio picato recenti suspendi, exclusa omni aura operculo et gypso : sic et sorba, ac pira : illitis omnium surculis pice. Dolia procul ab aqua esse. Quidam sic cum palmite in gypso conducunt, capitibus ejus scillæ infixis utrimque. Alii etiam vina habentibus doliis, dum ne contingant ea uvæ.

Aliqui mala in patinis fictilibus fluitantia : quo genere et vino odorem acquiri putant. Aliqui omnia hæc in milio servare malunt. Plerique vero in scrobe duum pedum altitudinis arena substrato, et fictili operculo, dein terra aperto. Creta quidam etiam figlina uvas illinunt, siccatasque sole suspendunt : in usu, diluentes cretam. Eadem pomis vino subigunt. Mala vero generosissima eadem ratione crustant gypso vel cera : quæ nisi maturuerint, incremento calycem rumpunt. Semper autem in pediculos collocant ea. Alii decerpunt cum surculis, eosque in medullam sambuci abditos obruunt, ut supra scriptum est. Alii singulis malis pirisque singula vasa fictilia adsignant, et opercula eorum picata dolio iterum inducunt. Necnon aliqui in floccis capsisque, quas luto pa-

leato illinunt. Alii hoc quidem in patinis fictilibus: aliqui et in scrobe subjecta arena, ita sicca operiunt mox terrâ. Sunt qui cotonea cera Pontica illita melle demergant. Columella auctor est, in puteos cisternasve in fictilibus vasis pice diligenti cura illitis mergi. Liguria maritima Alpibus proxima uvas sole siccatas junci fasciis involvit, cadisque conditas, gypso includit. Hoc idem Græci platani foliis, aut vitis ipsius, aut fici, uno die in umbra siccatis, atque in cado vinaceis interpositis. Quo genere Coa uva, et Berytia servantur, nullius suavitati postferendæ. Quidam, ut has faciant, in cinere lixivio tingunt protinus quam detraxere vitibus, mox in sole siccant: tum foliis (ut supra dictum est) involutas vinaceis stipant. Sunt qui malunt uvas scobe ramentisve abietis, populi, fraxini servare. Sunt qui suspendi præcul malis, protinusque in granariis jubeant, quoniam optime sit operimento pulvis pensilibus. Contra vespas remedio est, oleo adspergi ex ore. De palmis diximus.

Ficorum genera xxix.

XIX. 18. E reliquo genere pomorum ficus amplissima est, quædamque et pîris magnitudine æmula. De Ægyptiæ Cypriæque miraculis retulimus inter externas. Idæa rubet olivæ magnitudine, rotundior tantum, sapore mespili. Alexandrinam hanc ibi vocant, crassitudine cubitali: ramosam, materie validam, lentam, sine lacte, cortice viridi, folio tiliæ, sed molli. Onesicritus tradit in Hyrcania multum nostris esse dulciores, fertilioresque,

ut quæ modios cclxx singulæ ferant. Ad nos ex aliis transiere gentibus, Chalcide, Chio : quarum plura genera. Siquidem et Lydiæ, quæ sunt purpureæ, et millanæ, similitudinem earum habent : et callistruthiæ parum sapore præstantiores, ficorum omnium frigidissimæ. Nam de Africanis, quas multi præferunt cunctis, magna quæstio est : quum id genus in Africam nuperime transierit, patriæ nomen obtinent. Nam Alexandrina e nigris est, candicante rima, cognominie delicatæ. Nigra et Rhodia est, et Tiburtina de præcocibus. Sunt et auctorum nomina iis, Livianæ, Pompeianæ : siccandis hæc sole in annuos usus aptissima, cum mariscis, et quas arundinum folii macula variat. Est et Herculanea, et albicerata, et aratia alba, pediculo minimo, latissima. Primo autem provenit porphyritis, longissimo pediculo. Comitatur eam e minimis et vilissimis, popularis dicta. Contra novissima sub hieme maturatur chelidonia. Sunt præterea eadem serotinae et præcoces, biferae, alba ac nigra, cum messe vindemiaque maturescentes. Serotinae et a corio appellatae duro : ex Chalcidicis quarundam trifero proventu. Tarenti tantum prædulces nascuntur, quas vocant onas.

Cato de ficis ita memorat : « Ficos mariscas in loco cretoso aut aperto serito. In loco autem crassiore aut stercoreato Africanas, et Herculaneas, Saguntinas, hibernas, Telanas atras pediculo longo. » Postea tot subiere nomina atque genera, ut vel hoc solum æstimantibus appareat, mutatam esse vitam. Sunt et hibernae quibusdam provinciis, sicuti Mæsiæ, sed artis, non naturæ. Parvarum genus arborum post autumnum fimo

contegunt : deprehensasque in hieme grossos, quæ mi-
tiore cælo refossæ cum arbore, atque in lucem remis-
sæ, novos soles, aliosque, quam quibus vixere, avide,
tamquam iterum natæ, accipiunt : et cum venientium
flore maturescunt, alieno præcoces anno, in tractu vel
gelidissimo.

De ficis historica.

XX. Sed a Catone appellata jam tum Africana, ad-
monet et Africæ, ad ingens documentum uso. eo pomo.
Namque perniciali odio Carthaginis flagrans, nepotum-
que securitatis anxius, quum clamaret omni senatu Car-
thaginem delendam, attulit quodam die in curiam præ-
cocem ex ea provincia ficum : ostendensque patribus :
« Interrogo vos, inquit, quando hanc pomum demptam
putetis ex arbore? » Quum inter omnes recentem esse
constaret : « Atqui tertium, inquit, ante diem scitote
decerptam Carthagine : tam prope a muris habemus
hostem. » Statimque sumptum est Punicum tertium bel-
lum, quo Carthago deleta est : quamquam Catone anno
sequente rpto. Quid primum in eo miremur? curam in-
genii, an occasionem fortuitam, celeritatemque cursus,
an vehementiam viri? Super omnia est, quo nihil equi-
dem duco mirabilius, tantam illam urbem, et de terra-
rum orbe per cxx annos æmulam, unius pomi argu-
mento eversam : quod non Trebia, aut Trasymenus, non
Cannæ busto insignes romani nominis perficere potuere :
non castra Punica ad tertium lapidem vallata, portæque
Collinæ adequitans ipse Annibal. Tanto propius Cartha-
ginem pomo Cato admovit.

Cōlitur ficus arbor in foro ipso ac comitio Romæ nata, sacro fulguribus ibi conditis: magisque ob memoriam ejus, quæ nutrix fuit Romuli ac Remi conditoris, ruminalis appellata: quoniam sub ea inventa est lupa infantibus præbens rumen (ita vocabant mammam): miraculo ex ære juxta dicato, tamquam in comitium sponte transisset, Atto Navio augure. Illic arescit: rursusque cura sacerdotum seritur. Fuit et ante Saturni ædem, Urbis anno CCLX, sublata, sacro a Vestalibus facta, quum Silvani simulacrum subverteret. Eadem fortuito satu vivit in medio foro, qua sidentia imperii fundamenta ostento fatali Curtius maximis bonis, hoc est, virtute ac pietate, ac morte præclara expleverat. Æque fortuita eodem loco est vitis atque olea, umbræ gratia, sedulitate plebeia satæ. Ara inde sublata gladiatorio munere divi Julii, quod novissime pugnavit in foro.

De caprificatione.

XXI. 19. Admirabilis est pomi hujusce festinatio, unius in cunctis, ad maturitatem properantis arte naturæ. Caprificus vocatur e silvestri genere ficus nunquam maturescens, sed quod ipsa non habet, aliis tribuens: quoniam est naturalis causarum transitus, atque e putrescentibus identidem generatur aliquid. Ergo culices parit: hi fraudati alimento in matre, putri ejus tabe, ad cognatam volant: morsuque ficorum crebro, hoc est, avidiore pastu aperientes ora earum, atque ita penetrantes, intus solem primo secum inducunt, cerealesque auras immittunt foribus adapertis. Mox lacteum

humorem, hoc est, infantiam pomi, absumunt: quod fit et sponte. Ideoque ficetis caprificus præmittitur ad rationem venti, ut flatus evolantes in ficos ferat. Inde repertum, ut illatæ quoque aliunde, et inter se colligatæ injicerentur fico: quod in macro solo et aquilonio non desideratur: quoniam sponte arescunt loci situ, rimisque eadem, quæ culicum opera, causa perficit (necnon ubi multus pulvis: quod evenit maxime frequenti via adposita: namque et pulveri vis siccandi, succumque lactis absorbendi): quæ ratio, pulvere et caprificatione hoc quoque præstat, ne decidant, absumpto humore tenero, et cum quadam fragilitate ponderoso.

Ficis mollis omnibus tactus: maturis frumenta intus: succus maturescentibus lactis, percoctis mellis. Senescunt in arbore, anusque distillant gummium lacryma. Siccas honos laudatas servat in capsis, Ebuso insula præstantissimas, amplissimasque, mox in Marrucinis. At ubi copia abundat, implentur orcæ in Asia, cadi autem in Ruspina Africæ urbe: panisque simul et obsonii vicem siccatae implent: utpote quum Cato cibaria ruris operariis justa ceu lege sanciens, minui jubeat per fici maturitatem. Cum recenti fico salitis vice casei vesci, nuper excogitatum est. Ex hoc genere sunt, ut diximus, cottana, et caricae, quæque conscendenti navim adversus Parthos omen fecere M. Crasso, venales prædicantis voce, cavnae. Omnia hæc in Albense rus e Syria intulit L. Vitellius, qui postea censor fuit, quum legatus in ea provincia esset, novissimis Tiberii Cæsaris temporibus.

Mespilorum genera III.

XXII. 20. Malorum pirorumque generi adnumerentur jure mespila atque sorba. Mespilis tria genera, anthedon, setania: tertium degenerat, anthedoni tamen similis, quod Gallicum vocant. Setaniæ majus pomum candidiusque, acini molliore ligno: ceteris minus pomum, sed odore præstantius, et quod diutius særvetur. Arbor ipsa de amplissimis. Folia, antequam decidant, rubescunt: radices multæ atque altæ, et ideo inexstirpabiles. Non fuit hæc arbor in Italia Catonis ævo.

Sorborum genera IV.

XXIII. 21. Sorbis quadruplex differentia. Aliis enim eorum rotunditas mali, aliis turbinatio piri, aliis ovata species, ceu malorum aliquibus: hæc obnoxia acori. Odore et suavitate rotunda præcellunt: ceteris vini sapor: generosissima, quibus circa pediculos tenera folia. Quartum genus torminale appellant, remedio tantum probabile, assiduum proventu, minimumque pomo, arbore dissimile, foliis pæne platani. Non ferunt ante trimatum ex ullo genere. Cato et sorba condi sapa tradit.

Nucum genera IX.

XXIV. 22. Ab his locum amplitudine vindicaverunt, quæ cessere auctoritati, nuces juglandes: quamquam et ipsæ nuptialium Fescenninorum comites, multum pineis minores universitate, eademque portione amplio-

res nucleo. Nec non et honor his naturæ peculiaris, gemino protectis operimento, pulvinati primum calycis, mox lignei putaminis. Quæ causa eas nuptiis fecit religiosas, tot modis fetu munito: quod est verisimilius, quam quia cadendo tripudium sonivium faciant. Et hæc e Perside a regibus translata, indicio sunt Græca nomina. Optimum quippe earum Persicum atque Basilicon vocant. Et hæc fuere prima nomina. Caryon a capitis gravedinæ, propter odoris gravitatem convenit dictum. Tinguntur cortice earum lanæ, et rufatur capillus primum prodeuntibus nuculis: id compertum infectis tractatu manibus. Pinguescunt vetustate.

Sola differentia generum in putamine duro fragilive, et tenui ac crasso, loculoso et simplici. Solum hoc pomum natura compactili operimento clausit. Namque sunt bifidæ putaminum carinæ, nucleorumque alia quadripartita distinctio, lignea intercurante membrana. Ceteris quidquid est, solidum est, ut in avellanis, et ipso nucum genere, quas antea Abellinas patrio nomine appellabant. In Asiam Græciamque e Ponto venire, et ideo Ponticæ nuces vocantur. Has quoque mollis protegit barba. Sed putamini nucleisque solida rotunditas inest. Eæ et torrentur. Umbilicus illis intus in ventre medio. Tertia ab his natura amygdalis, tenuiore, sed simili juglandium summo operimento: item secundo putaminis. Nucleus dissimilis latitudine, et acriore callo. Hæc arbor an fuerit in Italia Catonis ætate, dubitatur: quoniam Græcas nominat, quas quidam et in juglandium genere servant. Adjicit præterea avellanas, et galbas, Prænestinas, quas maxime laudat, et conditas

ollis in terra servari virides tradit. Nunc Thasiæ, et Albenses celebrantur, et Tarentinarum duo genera : fragili putamine : ac duro, quæ sunt et amplissimæ, et minime rotundæ. Præterea molluscæ putamen rumpentes. Sunt qui honoris nomen interpretantur, et Jovis glandem esse dicunt. Nuper consularem virum audiui, biferas et juglandes nuces habere se profitentem. De pistaciis et ipsi retulimus. Et hæc autem idem Vitellius in Italiam primus intulit eodem tempore : simulque in Hispaniam Flaccus Pompeius eques romanus, qui cum eo militabat.

Castanearum genera XVIII.

XXV. 23. Nuces vocamus et castaneas, quamquam accommodatiores glandium generi. Armatum iis echinato calyce vallum, quod inchoatum glandibus. Mirumque, vilissima esse quæ tanta occultaverit cura naturæ. Triini quibusdam partus ex uno calyce, cortexque lentus. Proxima vero corpori membrana, et in his, et in nucibus saporem, ni detrahatur, infestat. Torrere has in cibis gratius. Moluntur etiam; et præstant jejunio feminarum quamdam imaginem panis. Sardibus eæ provenere primum. Ideo apud Græcos Sardonios balanos appellant : nam Dios balanum postea imposuere excellentioribus satu factis. Nunc plura earum genera. Tarentinæ faciles, nec operosæ cibo, planæ figura. Rotundior, quæ balantitis vocatur, purgabilis maxime, et sponte prosiliens. Pura et plana est ex eis et Salariana : Tarentina minus tractabilis : laudatior Corelliana, et ex ea facta, quo dicemus in insitis modo, Eterciana, quam rubens

cortex præfert triangulis, et popularibus nigris, quæ coctivæ vocantur. Patria laudatissimis Tarentum, et in Campania Neapolis. Ceteræ suum pabulo gignuntur, scrupulosa corticis intra nucleos quoque ruminacione.

Siliquæ.

XXVI. 24. Haud procul abesse videantur et prædulces siliquæ, nisi quod in iis cortex ipse manditur. Digitorum omnis longitudo illis, et interim falcata, pollicari latitudine. Glandes inter poma numerari non possunt: quamobrem in sua natura dicuntur.

De carnosis pomis. De moris.

XXVII. Reliqua carnosum sunt generis: eaque baccis atque carnibus distant. Alia acinis caro, alia moris, alia unedonibus: et alia acinis inter cutem succumque, alia myxis, alia baccis, ut olivis. Moris succus, in carne vinosus: trini colores, candidus primo, mox rubens, maturis niger. In novissimis florent, inter prima maturescunt. Tingunt manus succo matura, eluunt acerba. Minimum in hac arbore ingenia profecerunt, nec nominibus, nec insitis, nec alio modo, quam pomi magnitudine. Differunt mora Ostiensia, et Tusculana Romæ. Nascuntur et in rubis, multum differente callo.

De unedone.

XXVIII. Aliud corpus est terrestribus fragis, aliud congeneri eorum unedoni: quod solum pomum simile

frutici, terræque gignitur. Arbor ipsa fruticosa. Fructus anno maturescit : pariterque floret subnascens, et prior coquitur. Mas sit, an femina sterilis, inter auctores non constat. Pomum inhonorum, ut cui nomen ex argumento fit, unum tantum edendi. Duobus tamen hoc nominibus appellant Græci, comaron et memecylon : quo apparet totidem esse genera. Et apud nos alio nomine arbutus vocatur. Juba auctor est, quinquagenum cubitorum altitudine in Arabia esse eas.

Acinorum naturæ.

XXIX. Acinorum quoque magna est differentia. Primum inter uvas ipsas callo, teneritate, crassitudine, interiore ligno, aliis parvo, et aliis etiam gemino, qui minime feraces musti. Plurimum vero differunt ederæ sambucique acini : et figura etiam Punici, angulosi quippe soli. Nec cutis ulla singulis, præter communem, quæ est candida. Totisque succus et caro est, iis præcipue, quibus parvulum inest ligni.

Magna et baccis differentia. Aliæ namque sunt olivis, lauris : et alio modo loto, cornis : alio myrtis, lentisco. Aquifolio enim ac spinæ sine succo : medioque etiamnum genere inter baccas acinosque cerasis : pomum his primo candidum, et fere omnibus baccis. Mox aliis viscescit, ut olivis, lauris : rubet vero moris, cerasis, cornis. Deinde nigrescit moris, cerasis, olivis.

Cerasorum genera IX.

XXX. 25. Cerasi ante victoriam Mithridaticam L. Lu-

culli non fuere in Italia, ad Urbis annum DCLXXX. Is primum vexit e Ponto: amisque CXX trans Oceanum in Britanniam usque pervenere. Eadem, ut diximus, in Ægypto nulla cura potuere gigni. Cerasorum Aproniana maxime rubent: nigerrima sunt Lutatia: Cæciliana vero et rotunda, Junianis gratus sapor, sed pæne tantum sub arbore sua, adeo teneris, ut gestatum non tolerant. Principatus duracinis, quæ Pliniana Campania appellat: in Belgica vero Lusitanis. In ripis etiam Rheni, tertius iis colos e nigro ac rubenti viridique, similis maturescentibus semper. Minus quinquennium est, quod prodire, quæ vocant laurea, non ingrata amaritudinis, insita in lauro. Sunt et Macedonica parvæ arboris, raroque tria cubita excedentis: et minore etiamnum fructice, chamæcerasi. Inter prima hoc e pomis colono gratiam annuam refert. Septentrione frigidisque gaudet: siccatur etiam sole, conditurque, ut oliva, cadis.

Corna: lentisci.

XXXI. 26. Quæ cura et cornis, atque etiam lentisco adhibetur, ne quid non hominis ventri natum esse videatur. Miscentur sapes, et alio alius placere cogitur. Miscentur vero et terræ cælique tractus. In alio cibi genere India advocatur, in alio Ægyptus, Creta, Cyrene, singulæque terræ. Nec cessat in veneficiis yita, dummodo omnia devoret. Planius hoc fiet in herbarum natura.

Succorum differentia XIII.

XXXII. 27. Interim quæ sunt communia et pomis

omnibusque succis, saporum genera XIII reperiuntur: dulcis, suavis, pinguis, amarus, austerus, acer, acutus, acerbus, acidus, salsus. Præter hæc, tria sunt genera mirabili maxime natura. Unum, in quo plures pariter sentiuntur sapes, ut vinis. Namque in his et austerus, et acutus, et dulcis, et suavis: omnes alieni. Alterum est genus, in quo sit et alienus quidem, sed et suus quidam ac peculiaris, ut in lacte. Siquidem inest ei, quod tamen jure dici dulce, et pingue, et suave non posset, obtinente lenitate, quæ ipsa succedit in saporis vicem. Nullus hic aquis, ne succus quidem, ut tamen eo ipso fiat aliquis, ac suum genus faciat. Sentiri quidem aquæ saporem illum succumve, vitium est. Magnum his omnibus in odore momentum, et magna cognatio, qui ipse nullus est aquis: aut si sentitur, omnino vitium est. Mirum, tria naturæ præcipua elementa sine sapore esse, sine odore, sine succo: aquas, aera, ignes.

De colore succi, et odore.

XXXIII. 28. Ergo succorum vinosi piro, moro, myrto: minime (quod miremur) uvis. At pingues olivæ, lauro, nuci juglandi, amygdalis: dulces uvis, ficis, palmis: aquosus prunis. Magna differentia et in colore succi. Sanguineus moris, cerasis, cornis, uvis nigris. Idem albis candidus. Lacteus in capite ficis, in corpore non item: spumeus malis: nullus Persicis, quum præsertim duracina succo abundant: sed quis ejus ullum dixerit colorem? Sua et in odore miracula. Malis acutus, Persicis dilutus, dulcibus nullus: nam et vinum

tale sine odore : tenue odoratius : multoque celerius talia ad usum veniunt, quam pingua. Quæ odorata, non eadem in gustu tenera : quia non sunt pariter odor et sapor. Quamobrem citreis odor acerrimus, sapor asperimus : quadamtenus et cotoneis : nullusque odor ficis.

Pomorum naturæ diversæ.

XXXIV. Et hactenus sint species ac genera pomorum, naturas arctius colligi par est. Alia siliquis gignuntur, ipsis dulcibus, semenque complexis amarum : quum in pluribus semina placeant, in siliqua damnentur. Alia baccis, quarum intus lignum, et extra caro, ut olivis, cerasis. Aliquorum intus baccæ, foris lignum, ut his quæ in Ægypto diximus gigni. Quæ baccis natura, eadem et pomis. Aliorum intus corpus, et foris lignum, ut nucum. Aliis foris corpus, intus lignum, ut Persicis et prunis : vitiumque cinctum fructu, quum fructus alibi muniatur vitio. Putamine clauduntur nuces, corio castaneæ. Detrahitur hoc iis : at in mespilis manditur. Crusta teguntur glandes : cute uvæ, corio et membrana Punica. Carne et succo mora constant, cute et succo cerasi. Quædam statim a ligno recedunt, ut nuces, et palmæ. Quædam adhærent, ut olivæ, laurique. Quorumdam generi utraque est natura, ut Persicis. Etenim duraciniis adhæret corpus, e lignoque avelli nequit : quum in ceteris facile separetur. Quibusdam nec intus, nec extra lignum, ut in palmarum genere. Aliquorum lignum ipsum in usu et pomi vice, ut generi amygdalæ, quam in Ægypto gigni diximus. Quorumdam extra, gemina

geminantur vitia, ut in castaneis, amygdalis, nucibusque juglandibus. Quorundam natura trigemina est: corpus, deinde lignum, rursusque semen in ligno, ut Persicis. Quædam inter se densa, ut uvæ; sorba: quæ ramos circumdata ex omni parte uvarum modo degavant. Alia rara, ut in Persicis. Quædam alvo continentur, ut granata. Dependent alia pediculis, ut pira. Alia racemis, ut uvæ, palmæ. Alia et pediculis et racemis, ut ederæ, sambuci. Alia ramo adhærent, ut in lauro. Quædam utroque modo, ut olivæ. Nam et breves pediculi et longi. Quædam vasculis constant, ut Punica et mespila, lotosque in Ægypto et Euphrate.

Jam vero diversa gratia et commendatio. Carne palmæ placent, crusta Thebaicæ, succo uvæ, et caryotæ: callo pira ac mala, corpore melimela, mora cartilagine, nuclei grano. Quædam in Ægypto cute, ut caricæ. Detrahitur hæc ficis virentibus, ut putamen: eadem in siccis maxime placet. In papyris et ferulis, spinaque alba, caulis ipse pomum est. Sunt et ficulni caules. In fruticoso genere, cum caule capparidis: in siliquis vero quod manditur, quid nisi lignum est? non omittenda seminis earum proprietate: nam neque corpus, nec lignum, nec cartilago dici potest, neque aliud nomen inveniet.

Myrtus.

XXXV. 29. Succorum natura præcipuam admirationem in myrto habet, quando ex una omnium olei vini-que bina genera fiunt. Item myrtidanum, ut diximus. Et alius usus baccae fuit apud antiquos, antequam piper

reperiretur, illius obtinens vicem : quodam etiam generosi obsonii nomine inde tracto, quod etiam nunc myrtatum vocatur. Eademque origine aprorum sapor commendatur, plerumque ad intinctus additis myrtis.

Historica de myrto.

XXXVI. Arbor ipsa in Europæ citeriore cælo, quod a Cerauniis montibus incipit, primum Circeiis in Elpenoris tumulo visa traditur : græcumque ei nomen remanet, quo peregrinam esse apparet. Fuit ubi nunc Roma est, jam tum quum conderetur : quippe ita traditur, myrtea verbena Romanos Sabinosque, quum propter raptas virgines dimicare voluissent, depositis armis purgatos in eo loco, qui nunc signa Veneris Cluacinae habet. Cluere enim antiqui purgare dicebant. Et in ea quoque arbore suffimenti genus habetur. Ideo tum electa, quoniam conjunctioni, et huic arbori Venus præest. Haud scio, an prima omnium in locis publicis Romæ sata, fatidico quidem et memorabili augurio. Inter antiquissima namque delubra habetur Quirini, hoc est, ipsius Romuli : in eo sacræ fuere myrti duæ ante ædem ipsam per longum tempus, altera patricia appellata, altera plebeia. Patricia multis annis prævaluit, exuberans ac læta, quamdiu senatus quoque floruit, illa ingens : plebeia retorrida ac squalida. Quæ posteaquam evaluit, flavescente patricia, Marsico bello, languida auctoritas patrum facta est, ac paulatim in sterilitatem emarcuit majestas. Quin et ara vetus fuit Veneri Myrteæ, quam nunc Murciam vocant.

Genera ejus XI.

XXXVII. Cato tria genera myrti prodidit, nigram, candidam, conjugulam, fortassis a conjuguis, et illo Cluacinæ genere. Nunc et alia distinctio, sativæ, aut silvestris: et in utraque latifoliæ. In silvestri, propria oxymyrsine. Sativarum genera topiarii faciunt: Tarentinam, folio minuto: nostratem, patulo: hexasticham densissimo, senis foliorum versibus. Hæc non est in usu: ramosa utraque alia. Conjugulam existimo nunc nostratem dici. Myrtus odoratissima in Ægypto. Cato docuit vinum fieri e nigra, siccata usque in ariditatem in umbra, atque ita musto indita. Si non siccentur baccæ, oleum gigni. Postea compertum, et ex alba vinum fieri album, duobus sextariis myrti tusæ, in vini tribus heminis maceratæ, expressæque. Folia et per se siccantur in farinam, ad ulcerum remedia in corpore humano, leniter mordaci pulvere, ac refrigerandis sudoribus. Quinimmo oleo quoque (mirum dictu) inest quidam vini sapor, simulque pinguis liquor, præcipua vi ad corrigenda vina, saccis ante perfusis. Retinet quippe læcem, nec præter purum liquorem transire patitur, datque se comitem præcipua commendatione liquato. Virgæ quoque ejus gestatæ modo viatori prosunt in longo itinere pediti. Quin et virgei anuli expertes ferri inguinum tumori medentur.

Usus Romæ in ovatione.

XXXVIII. Bellicis quoque se rebus inseruit: trium-

phansque de Sabinis Postumius Tubertus in consulatu (qui primus omnium ovans ingressus Urbem est), quoniam rem leviter sine cruore gesserat myrto Veneris Victricis coronatus incessit, optabilemque arborem etiam hostibus fecit. Hæc postea ovantium fuit corona, excepto M. Crasso, qui de fugitivis et Spartaco laurea coronatus incessit. Masurius auctor est, curru quoque triumphantes myrtea corona usos. L. Piso tradit, Papirium Masonem, qui primus in monte Albano triumphavit de Corsis, myrto coronatum ludos Circenses spectare solitum. Avus maternus Africani sequentis hic fuit. Marcus Valerius duabus coronis utebatur, laurea, et myrtea, qui et hoc voverat.

Laurus : genera ejus XIII.

XXXIX. 30. Laurus triumphis proprie dicatur, vel gratissima domibus, janitrix Cæsarum pontificumque: sola et domos exornat, et ante limina excubat. Duo ejus genera tradit Cato: Delphicam et Cypriam. Pompeius Lenæus adjecit quam mustacem appellavit, quoniam mustaceis subjiceretur. Hanc esse folio maximo, flaccidoque et albicante: Delphicam æquali colore, viridiorum, maximis baccis atque e viridi rubentibus. Hac victores Delphis coronari, et triumphantes Romæ. Cypriam esse folio brevi, nigro, per margines imbricato, crispam. Postea accessere genera. Tinus: hanc silvestrem laurum aliqui intelligunt, nonnulli sui generis arborem. Differt color: est enim ei cærulea bacca. Accessit et regia, quæ cœpit Augusta appellari, amplissima et arbore et folio,

baccis gustatu quoque non asperis. Aliqui negant eamdem esse, et suum genus regiae faciunt, longioribus foliis latioribusque. Iidem in alio genere baccaliam appellant hanc quæ vulgatissima est, baccarumque fertilissima. Sterilem vero earum (quod maxime miror) triumphalem, eaque dicunt triumphantes uti : nisi id a divo Augusto cœpit, ut docebimus, ex ea lauru, quæ ei missa e cælo est, minima altitudine, folio crispo ac brevi, inventu rara. Accedit in topiario opere taxa, excrecente in medio folio parvulo, veluti lacinia folii. Et sine ea spadonia, mira opacitatis patientia : itaque quantalibet sub umbra solum implet.

Est et chamædaphne silvestris frutex. Est et Alexandria, quam aliqui Idæam, alii hypoglottion, alii Danaen, alii carpophyllon, alii hypelaten vocant. Ramos spargit a radice dodrantes, coronarii operis, folio acutiore quam myrti, molliore et candidiore, et majore : semine inter folia rubro. Plurima in Ida, et circa Heracleam Ponti, nec nisi in montuosis. Id quoque, quod daphnoides vocatur, genus, in nominum ambitu est. Alii enim Pelasgum, alii eupetalon, alii stephanon Alexandri vocant. Et hic frutex est ramosus, crassiore ac molliore, quam laurus, folio : cujus gustatu accenditur os atque guttur, baccis e nigro rufis. Notatum antiquis, nullum genus laurus in Corsica fuisse : quod nunc satum et ibi provenit.

Historica de lauro.

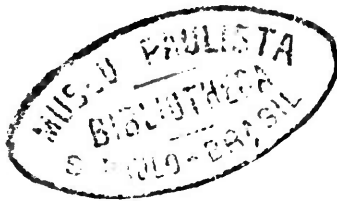
XI. Ipsa pacifera, ut quam prætendi etiam inter ar-

matos hostes quietis sit indicium. Romanis præcipue lætitiæ victoriarumque nuntia additur litteris, et militum lanceis, pilisque. Fasces imperatorum decorat. Ex his in gremio Jovis optimi maximique deponitur, quoties lætitiæ nova victoria attulit. Idque non quia perpetuo vi-
ret, nec quia pacifera est (præferenda ei utroque olea), sed quia spectatissima in monte Parnasso: ideoque etiam grata Apollini, adæuetis eo dona mittere jam et regibus Romanis, teste L. Bruto. Fortassis etiam in argumen-
tum, quoniam ibi libertatem publicam is meruisset, lau-
riferam tellurem illam osculatus ex responso. Et quia manu satarum receptarumque in domos, fulmine sola non icitur. Ob has causas equidem crediderim, honorem ei habitum in triumphis potius, quam quia suffimentum sit cædis hostium et purgatio, ut tradit Masurius. Adeo-
que in profanis usibus pollui laurum et oleam fas non est, ut ne propitiandis quidem numinibus accendi ex his altaria aræve debeant. Laurus quidem manifesto ab-
dicat ignes crepitu, et quadam detestatione: interaneo-
rum etiam vitia et nervorum ligno torquente. Tiberium principem tonante cælo coronari ea solitum ferunt con-
tra fulminum metus.

Sunt et circa divum Augustum eventa ejus digna memoratu. Namque Liviæ Drusillæ, quæ postea Augusta, matrimonii nomen accepit, quum pacta esset illa Cæsari, gallinam conspicui candoris sedenti aquila ex alto abjecit in gremium illæsam: intrepideque miranti ac-
cessit miraculum, quoniam teneret rostro laureum ra-
mum onustum suis baccis. Conservari alitem et sobolem jussere aruspices, ramumque eum seri ac rite custodiri.

Quod factum est in villa Cæsarum, fluvio Tiberii imposita juxta nonum lapidem Flaminia via, quæ ob id vocatur Ad Gallinas: mireque silva provenit. Ex ea triumphans postea Cæsar laurum in manu tenuit, coronamque capite gessit: ac deinde imperatores Cæsares cuncti. Traditusque mos est ramos, quos tenuerunt, serendi, et durant silvæ nominibus suis discretæ, fortassis ideo mutatis triumphalibus. Unius arborum latina lingua nomen imponitur viris. Unius folia distinguuntur appellatione: lauream enim vocamus. Durat et in Urbe impositum loco, quando Loretum in Aventino vocatur, ubi silva lauri fuit. Eadem purificationibus adhibetur: testatumque sit obiter et ramo eam seri, quoniam dubitavere Democritus atque Theophrastus. Nunc dicemus silvestrium naturas.

FINIS QUARTI VOLUMINIS.

Acervo - MZ
aturalis libri xxxvii /

009059

8e

02
55/59
P728e
v.3-4

ORIENTAÇÕES PARA O USO

Esta é uma cópia digital de um documento (ou parte dele) que pertence a um dos acervos que fazem parte da Biblioteca Digital de Obras Raras e Especiais da USP. Trata-se de uma referência a um documento original. Neste sentido, procuramos manter a integridade e a autenticidade da fonte, não realizando alterações no ambiente digital – com exceção de ajustes de cor, contraste e definição.

1. Você apenas deve utilizar esta obra para fins não comerciais. Os livros, textos e imagens que publicamos na Biblioteca Digital de Obras Raras e Especiais da USP são de domínio público, no entanto, é proibido o uso comercial das nossas imagens.

2. Atribuição. Quando utilizar este documento em outro contexto, você deve dar crédito ao autor (ou autores), à Biblioteca Digital de Obras Raras e Especiais da USP e ao acervo original, da forma como aparece na ficha catalográfica (metadados) do repositório digital. Pedimos que você não republique este conteúdo na rede mundial de computadores (internet) sem a nossa expressa autorização.

3. Direitos do autor. No Brasil, os direitos do autor são regulados pela Lei n.º 9.610, de 19 de Fevereiro de 1998. Os direitos do autor estão também respaldados na Convenção de Berna, de 1971. Sabemos das dificuldades existentes para a verificação se uma obra realmente encontra-se em domínio público. Neste sentido, se você acreditar que algum documento publicado na Biblioteca Digital de Obras Raras e Especiais da USP esteja violando direitos autorais de tradução, versão, exibição, reprodução ou quaisquer outros, solicitamos que nos informe imediatamente (dtsibi@usp.br).